

Μνήμων

Τόμ. 5 (1975)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

Τ Ο Μ Ο Σ Π Ε Μ Π Τ Ο Σ

JOHANNES KODER : Ένα άγνωστο νομικό χειρόγραφο από τη Μάνη
 • ΕΛΕΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ : Η Πάτρα όπως την είδαν οι περιηγητές από το 1204 ως το 1500 • Α. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ : Ένα χειρόγραφο από το Μελένικο στη Βιβλιοθήκη John Rylands του Μάντσεστερ • ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Π. ΑΛΕΞΑΚΗΣ : Η δομή της ελληνικής οικογένειας στη Θράκη
 • ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ : Ανέκδοτα κείμενα γύρω από το Κίνημα της 6ης Μαρτίου 1933 • ΕΥΤΥΧΙΑ Δ. ΛΙΑΤΑ : Μαρτυρίες για την πτώση τ' Αναπλιού στους Τούρκους (9 Ιούλη 1715) • ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΠΠΑΣ : Ο Καλαβρυτινός δάσκαλος Γρηγόριος Ίωαννίδης και η Βιβλιοθήκη του
 • ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΛΟΥΚΟΣ : Ο Μακρυγιάννης προσφέρει στη βασιλίσσα της Αγγλίας Βικτωρία τις εικονογραφίες του Εικοσιένα • ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1974.

Α Θ Η Ν Α 1 9 7 5

ο ΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΟΣ ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ

ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΠΠΑΣ

doi: [10.12681/mnimon.360](https://doi.org/10.12681/mnimon.360)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΑΠΠΑΣ Κ. (1975). ο ΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΟΣ ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ. *Μνήμων*, 5, 157–200. <https://doi.org/10.12681/mnimon.360>

Ο ΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΟΣ ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ

Ἡ ἐπαρχία Καλαβρύτων δὲν ἔχει νὰ παρουσιάσει σπουδαῖα ἐπιτεύγματα στὸν τομέα τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἱστορίας κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας. Τὰ πρῶτα γνωστὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας ἀνάγονται στὶς ἀρχές τοῦ 18 αἰῶνα : Τὸ 1709 μνημονεύεται ἓνα σχολεῖο στὸ μοναστήρι τῆς Ἀγίας Τριάδας Λιβартζίου καὶ τὸ 1711 ἓνα ἄλλο στὰ Καλάβρυτα, ποὺ λειτούργησε μὲ λίγους μαθητὲς στὰ χρόνια ποὺ τὴν ἐπισκοπικὴ ἔδρα τῆς Κερνίτσας κατεῖχε ὁ Ἡλίας Μηνιάτης (1711 - 1714). Ὁ ἀριθμὸς τῶν σχολείων τῆς ἐπαρχίας θὰ σημειώσῃ προοδευτικὴ αὐξηση μετὰ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα. Ἔτσι τὸ 1760 ἱδρύεται σχολεῖο στὰ Καλάβρυτα, τὸ 1786 στὴν Κερπινή, τὸ 1796 στὸ Σοποτὸ κ.άλ.¹

Ἄν ἐξαιρέσουμε τὸ «ἐλληνικὸ» σχολεῖο Σοποτοῦ, ποὺ ἀνέπτυξε πρᾶγματι ἀξιόλογη καὶ συνεχῇ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα, τὰ ὑπόλοιπα ἦσαν μικρὰ σχολεῖα μὲ ὀλιγογράμματους συνήθως δασκάλους, ποὺ δὲν εἶχαν νὰ προσφέρουν τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὶς στοιχειώδεις σχολικὲς γνώσεις. Σ' αὐτὰ μαθήτευαν ἐκεῖνοι ποὺ ἀργότερα θὰ παρῆχαν τὶς ὑπηρεσίες τους στὴν κοινότητα ἢ θὰ ἐπιδίδονταν σὲ ἐπαγγέλματα ποὺ ἀπαιτοῦσαν κάποια σχολικὴ παιδεία. Ἕνας ἀριθμὸς μαθητῶν, ποὺ οἱ ζητήσεις τους δὲν ἱκανοποιοῦνταν μέσα στὸ μικρὸ ἐπαρχιακὸ σχολεῖο, ἔπρεπε ἀναγκαστικὰ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ

1. Γιά τὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων βλ. γενικά : Γ. Παπανδρέου, Περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ σχολείου Σοποτοῦ τῶν Καλαβρύτων. *ΔΙΕΕ* 4, 1892, 281 - 285. Ὁ Ἰδίου, Καλαβρυτινὴ ἐπετηρίς, Ἀθ. 1906, σ. 66 - 75. Τρ. Εὐαγγελίδης, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τ. Α', Ἀθ. 1936, σ. 335 - 336, 346, 348 - 349, 359 - 361, 365 - 366, 368 - 369. Λ. Πολίτης, Χειρόγραφα μοναστηριῶν Αἰγίου καὶ Καλαβρύτων. *Ἑλληνικά* 11, 1939, 104 - 108. Β. Χαράλαμπόπουλος, Ἡ ἐλληνικὴ σχολὴ Σοποτοῦ Καλαβρύτων καὶ ἀνέκδοτα τινὰ περὶ αὐτῆς ἐγγραφα. *ΔΙΕΕ* 16, 1962, 163 - 222. Νικ. Διὰμαντόπουλος, Ἡ παιδεία στὴν ἐπαρχία Καλαβρύτων ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ σήμερα. *Ἐπετηρὶς τῶν Καλαβρύτων* 1, 1969, 25 - 34. Ἀ. Καραθανάσης, Συλλογὴ βενετικῶν ἐγγράφων γιά τὸν Ἡλία Μηνιάτη (1696 - 1710). *Ἑλληνικά* 25, 1972, 333 - 334.

χωριό τους και να κατευθυνθούν προς άλλα ανώτερα σχολεία, όπου θα είχαν τη δυνατότητα να συμπληρώσουν την πρωτοβάθμια σχολική τους εκπαίδευση. Οί δρόμοι που ακολουθοῦσαν ἔφερναν προς τὴ Δημητσάνα, τὴν Τριπολιτσά, τὸ Ἄργος κ.ά. Μὲ τὴ μαθητεία στὰ σχολεῖα αὐτὰ ἔκλεινε συνήθως ὁ ἐκπαιδευτικὸς κύκλος. Γιὰ παραπέρα ανώτερες σπουδὲς προσφέρονταν οἱ περιώνυμες σχολὲς τῆς ἐποχῆς, ὅπως τῆς Σμύρνης, τῆς Χίου, τῆς Κων/πολῆς, τῶν Ἑγεμονιῶν τῆς Μολδοβλαχίας. Πρὸς τὰ κέντρα αὐτὰ κατευθύνονταν, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς νέους σπουδαστές, καὶ Καλαβρυτινοὶ δάσκαλοι, μὲ σκοπὸ νὰ ὁλοκληρώσουν τὶς σπουδὲς τους ἢ νὰ ἀσκήσουν τὸ διδαχτικὸ τους ἐπάγγελμα.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ, ὅτι ἡ κινητικότητα τῶν Καλαβρυτινῶν σπουδαστῶν καὶ δασκάλων παρουσιάζει, ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 18 αἰώνα, ἔντονο ρυθμὸ, γεγονός πού συνδέεται μὲ τὶς κοινωνικὲς διαφοροποιήσεις καί, συνακόλουθα, μὲ τὶς μεταβολὲς πού συντελοῦνται στὸ χῶρο τῆς παιδείας σ' αὐτὰ τὰ χρόνια : κάτω ἀπὸ τὶς ἀνακαινιστικὲς τάσεις τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ ἡ ἐκπαίδευση ἀπλώνεται καὶ καλλιεργεῖται εὐρύτερα καί, κατὰ συνέπεια, ἕνας ὁλοένα αὐξανόμενος ἀριθμὸς μαθητῶν ἀναζητεῖ συστηματικότερες σπουδὲς.

Δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ τὸ σύνολο τῶν μετακινήσεων τῶν Καλαβρυτινῶν μαθητῶν καὶ δασκάλων· θὰ σταθοῦμε μόνον στὶς μετακινήσεις πού πραγματοποιοῦνται πρὸς τὴν Κων/πολὴ καὶ τὶς Ἑγεμονίες στὸ τέλος τοῦ 18 καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19 αἰώνα.

Ὁ πιὸ γνωστὸς ἀπὸ τοὺς λογίους πού σπούδασαν καὶ δίδαξαν στὴ Βλαχία εἶναι ὁ Πατρινὸς ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος, μοναχὸς στὴν Ἁγία Λαύρα Καλαβρύτων. Τὸ 1779 ἐγκαταλείπει τὸ μοναστήρι του καὶ ἔρχεται στὸ Βουκουρέστι, ὅπου, ὕστερα ἀπὸ μιὰ δραστήρια ζωὴ, πεθαίνει τὸ 1829.² Ἕνας ἄλλος δάσκαλος, ὁ Ἀντώνιος Φωτῆλας, ἀφοῦ δίδαξε στὰ Καλάβρυτα καὶ στὰ Ἀμπελάκια, τὸ 1795 βρίσκεται στὸ Σλίβεν τῆς Βουλγαρίας, ἀπ' ὅπου γράφει ὅτι ἐπιθυμία του — πού ἔμεινε ὁμως ἀνεκπλήρωτη — εἶναι νὰ ταξιδέψει στὸ Βουκουρέστι : *«Εἴθε μοι καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὁ Κύριος νὰ δώσῃ/μέσα στὸ Βουκουρέστιον νὰ μὲ κατενοδώσῃ»*³. Στὸ Βουκουρέστι συναντᾶμε τὸ 1814 καὶ τὸν Πανάγο Γεροφίλη ἢ Γεροτρύλια ἀπὸ τὴ Στρέζοβα, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι διατηροῦσε σχέσεις μὲ τὸν Λαυριώτη Κύριλλο· λίγα χρόνια πρίν, περὶ τὰ 1808 - 1811, ὁ Γεροφίλης δίδασκε στὰ Καλά-

2. Ἁγία Λαύρα Καλαβρύτων. Κείμενα ἀπὸ τὸν Κώδικα τῆς μονῆς. Ἐπιμ. Κ. Δάππα, Ἀθ. 1975, σ. κα' κ.ἐξ.

3. Ἀθ. Φωτόπουλος, Ἑμμετρος ἐπιστολὴ τοῦ Ἀντωνίου Φωτῆλα. Ἑπετηρὶς τῶν Καλαβρύτων 4, 1972, 93, σφ. 43 - 44. Λ. Παλιτίης, ὅπ. παρ., σ. 106 - 107.

βρυτα.⁴ Ένας ἄλλος δάσκαλος, ὁ Προκόπιος Οἰκονόμου, μετὰ ἀπὸ φοίτηση στὰ σχολεῖα Καλαβρύτων καὶ Σοποτοῦ, τὸ 1813 ἔρχεται στὴν Κωνσταντινούπολη· ἐκεῖ, παράλληλα μὲ τὶς σπουδές του, δουλεύει σὰν οἰκοδιδάσκαλος στὸ σπίτι τοῦ Ἀναγνώστη Δεληγιάννη.⁵ Θὰ κλείσω τὴν ἐπισκόπηση μὲ τὸν Γεωργαντᾶ Παπατριανταφυλλίδη, ποὺ πρὶν ἀπὸ τὸ 1812 ζεῖ καὶ διδάσκει στὸ Ἰάσι.⁶

Οἱ Καλαβρυτινοὶ σπουδαστὲς καὶ δάσκαλοι ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους γιὰ τὶς Ἡγεμονίες καὶ τὴν Κων/πολη, κατὰ κανόνα, χωρὶς οἰκονομικὰ ἐφόδια. Συνηθισμένοι τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἀντιμετωπίζουν τὰ ζωτικά τους προβλήματα εἶναι ἡ διδασκαλία σὲ σπίτια πλουσίων καὶ ἀξιωματοῦχων, ἡ ἀντιγραφὴ βιβλίων καὶ ἄλλες συναφεῖς ἐργασίες. Παράλληλα ἔχουν καὶ τὴ δυνατότητα νὰ παρακολουθοῦν μαθήματα στὶς ντόπιες ἀνώτερες σχολές.

Οἱ σχέσεις τους μὲ τὸν τόπο καταγωγῆς τους ποικίλλουν κατὰ περίπτωσι. Ὁ Παπατριανταφυλλίδης γυρίζει τὸ 1812, μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τῶν προκρίτων, καὶ ἀναλαμβάνει τὸ σχολεῖο τῆς Πάτρας. Ὁ Κύριλλος ἐπιστρέφει τὸ 1796 στὴν Ἀγία Λαύρα, ἀλλὰ ξαναφεύγει καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Γεροφίλης θὰ μείνουν στὴ Βλαχία ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς τους. Γιὰ ἀρκετοὺς ἐμπόδιο ἢ πρόσχημα νὰ μὴν κατεβοῦν στὴν πατρίδα ἀποτέλεσε ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821: Ἡ Βλαχία τοὺς παρεῖχε ἀσφάλεια καὶ σίγουρο βιοπορισμό, ποὺ θὰ τοὺς ἔλειπαν στὴν ἀγωνιζομένη Ἑλλάδα. Ὡστόσο δὲν πρέπει νὰ παραλείψουμε νὰ σημειώσουμε δύο πλούσιες προσφορὲς βιβλίων, ποὺ ὑποδηλώνουν, τουλάχιστο, κάποιους συναισθηματικοὺς δεσμοὺς μὲ τὸ τό-

4. Σὲ κατάστιχο τῆς Ἀγίας Λαύρας γραμμένο στὸ Βουκουρέστι τὸ 1814 (φάκ. Η', ἀριθ. 3) σημειώνεται ὅτι ὁ «Πανάγος δάσκαλος στρεζοβηνός» χρωστáει στὸν Κύριλλο 500 γρόσια. Τὰ λιγοστὰ βιογραφικὰ τοῦ Γεροφίλη βλ. στοῦ Λ. Πολίτη, ὅπ. παρ., σ. 106 καὶ Ἰωάννη Λαμπρόπουλου, Πελοποννησιακὴ παιδεία, σ. 100 - 101. (Ἡ μελέτη αὐτὴ τοῦ Λαμπρόπουλου, συνταγμένη τὸ 1861, τυπώθηκε ἀπὸ τὸν Ν. Βέη, ἀλλὰ δὲν κυκλοφόρησε. Σήμερα βρίσκεται στὰ κατάλοιπα τοῦ Ν. Βέη. Ὁ Λαμπρόπουλος περιορίζεται σὲ βιογραφίες Καλαβρυτινῶν, κυρίως, δασκάλων, ἀντλώντας ἀπὸ τὸ «Υπόμνημα τῶν ἐπισημοτέρων διδασκάλων τῶν χρηματισάντων ἐκ τῆς κομπολόως Σωποτοῦ καὶ ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Καλαβρύτων» τοῦ Ἰωάννη Λοντοτσακίρη (1844), τὸ ὁποῖο δημοσίευσε τὸ 1939 ὁ Λ. Πολίτης, ὅπ. παρ., σ. 104 - 108. Τὸν κατάλογο δασκάλων τοῦ Λοντοτσακίρη συμπληρῶνει ὁ Λαμπρόπουλος στὴ μελέτη του μὲ ἀρκετὰ ἄλλα ἄγνωστα, λίγο ἢ πολὺ, ὀνόματα λογίων).

5. Ἀλέξ. Ἀρ. Οἰκονόμος, Τρεῖς ἄνθρωποι. Ἀριστείδης Κ. Οἰκονόμος, Ἀθ. 1950, σ. 25 κ. ἐξ. Ἰω. Λαμπρόπουλος, ὅπ. παρ., σ. 110 - 111.

6. Λ. Πολίτης, ὅπ. παρ., σ. 107. Ἰω. Λαμπρόπουλος, ὅπ. παρ., σ. 99 - 100.

πο καταγωγής : ή πρώτη είναι του Κύριλλου και αφιερώθηκε στην 'Αγία Λαύρα ⁷ και ή δεύτερη του Γρηγόριου 'Ιωαννίδη.

Τά στοιχεῖα πού ἔχουμε γύρω ἀπό τή ζωή και τή δράση του Γρηγόριου 'Ιωαννίδη είναι λιγοστά και ὄχι πάντοτε ἀξιόπιστα. Σχεδόν στο σύνολό τους προέρχονται ἀπό τὸ μελέτημα του 'Ιωάννη Λαμπρόπουλου ⁸ γιὰ τήν «Πελοποννησιακή παιδεία» και ἀπό ἓνα «'Υπόμνημα» του ἴδιου του 'Ιωαννίδη, τὸ ὁποῖο δημοσιεύεται στο τέλος αὐτῆς τῆς ἐργασίας.

Γεννήθηκε, ὅπως γράφει ὁ Λαμπρόπουλος, πρὶν ἀπὸ τὸ 1760 στο χωριὸ Φίλια Καλαβρύτων. Τὸ βαπτιστικὸ του ὄνομα ἦταν Γεώργιος. Κάποια στιγμή, μᾶλλον σὲ μεγάλη ἡλικία, μετονομάστηκε σὲ Γρηγόριο· ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ὀνόματος ἐπισημαίνεται μὲ βεβαιότητα γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1835 ἢ καὶ νωρίτερα, τὸ 1825, και ὑποδηλώνει ὅτι περιβλήθηκε τὸ μοναχικὸ σχῆμα. ⁹ Σὰν ἐπώνυμο χρησιμοποιεῖ τὸ «'Ιωάννου», «'Ιωαννίδης» ἢ «Μαλλίκης», συνοδευόμενα ἀπὸ τὰ ἐπίθετα Φιλιώτης, Πελοποννήσιος, μονόχειρ· τὸ τελευταῖο παρωνύμιο του τὸ ἔδωσαν, γιατί, ὅταν ἦταν μικρός, του εἶχε κοπεῖ τὸ δεξι χέρι.

Τὰ ἐγκύκλια γράμματα διδάχτηκε στὴ σχολὴ τῆς Δημητσάνας. Κατόπιν συνέχισε τίς σπουδές του στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴ Μεγάλῃ του Γένους Σχολή, ὅπου «τελειοποιηθεὶς τὴν 'Ελληνικὴν καὶ τῆς Λατινικῆς εἰδήμων γενόμενος», πῆρε, πρὶν ἀπὸ τὸ 1790, τὸ χρῖσμα του δασκάλου. ¹⁰ Ἀφοῦ δίδαξε στὴν Κωνσταντινούπολη ἐπὶ τρία χρόνια, ἔφυγε, ὕστερα ἀπὸ προτροπὴ του Γρηγορίου Δέρκων ¹¹, γιὰ τὸ 'Ικόνιο, ὅπου ἐξακο-

7. 'Αγία Λαύρα, ἐπιμ. Κ. Λάππας, ὅπ. παρ., σ. κ', κγ'.

8. 'Ιω. Λαμπρόπουλος, ὅπ. παρ., σ. 102 - 107· σχετικὰ μὲ τὸ μελέτημα του Λαμπρόπουλου βλ. παραπάνω, σημ. 4. Βιογραφικὰ στοιχεῖα του 'Ιωαννίδη δίνει και ὁ Θ. Ἀργυρόπουλος, 'Ιστορία τῶν Φιλίων Καλαβρύτων και τῆς ἱ μονῆς 'Αγ. Ἀθανασίου, 'Αθ. 1972, σ. 60 - 61, 117, 174 - 178.

9. Γιὰ τὴ μετονομασίαν του πρὶν ἀπὸ τὸ 1825 βλ. σημ. 13. 'Ο Θ. Ἀργυρόπουλος (ὅπ. παρ., σ. 175) γράφει ὅτι περὶ τὸ 1765 ὁ 'Ιωαννίδης μπῆκε σὰν δόκιμος μοναχὸς στὴ μονὴ 'Αγίου Ἀθανασίου, κοντὰ στὰ Φίλια. Πρόκειται γιὰ ὑπόθεσις ἀναπόδειχτη καὶ ἀπίθανη, ἀφοῦ πολλὰ χρόνια μετὰ τὴν ἀναχώρησι του ἀπὸ τὴν πατρίδα του χρησιμοποιεῖ στὰ κτητορικὰ σημειώματα τῶν βιβλίων του τὸ κοσμικὸ ὄνομα Γεώργιος.

10. 'Ιω. Λαμπρόπουλος, ὅπ. παρ., σ. 102. Πρέπει νὰ εἵμαστε ἐπιφυλαχτικοὶ ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβεια τῶν χρονολογιῶν πού δίνει ὁ Λαμπρόπουλος, γιατί προέρχονται μᾶλλον ἀπὸ προφορικὲς πηγές. Σχετικὰ μὲ τίς σπουδές του στὴν Κων/πολη : εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποφύτῃσῃ ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ του Γένους σχολὴ πρὶν ἀπὸ τὸ 1790, ἀφοῦ ὁ ἴδιος γράφει στο «'Υπόμνημά» του (βλ. παρακάτω, σ. 182) ὅτι λείπει ἀπὸ τὰ Φίλια «σχεδὸν πενήκοντα ἔτη», ἔφυγε δηλ. ἀπὸ ἐκεῖ περὶ τὸ 1792.

11. 'Ο Γρηγόριος γεννήθηκε στο χωριὸ Ζαμπάτα Πατρῶν πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα του 18 αἰῶνα και μόνασε στὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο Φιλίων. Πόσα χρόνια ἔμεινε ἐκεῖ

λούθησε νὰ διδάσκει ὥς τὸ 1821. Μὲ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπανάστασης, σύμφωνα πάντα μὲ τὸν Λαμπρόπουλο, τὸ σχολεῖο ἔκλεισε καὶ ὁ Γρ. Ἰωαννίδης διώχτηκε ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς μὲ τὴν κατηγορία ὅτι καταγόταν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἐστὶα τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν κινήσεων. "Υστερα ἀπὸ μυθιστορηματικὲς περιπέτειες κατόρθωσε, τελικά, μέσα στὴν Ἐπανάσταση, νὰ διαφύγει στὶς Ἡγεμονίες. Ἴσως αὐτὲς τὶς ταλαιπωρίες ὑπαινίσσεται ὅταν, εἴκοσι χρόνια ἀργότερα, κάνει λόγο γιὰ «τὰς ἐπισυμβάσας μοι δεινὰς συμφορὰς, καὶ ἐπιθανάτιους κινδύνους, ὑπὸ τοῦ αἰμοχαροῦς ὀ[θωμανοῦ] ... διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν»¹².

Γιὰ τὴ ζωὴ του στὶς Ἡγεμονίες δὲν ξέρουμε τίποτε. Ἄμεσα τεκμήρια τῆς ἐκεῖ διαμονῆς του ἀποτελοῦν τὸ «Υπόμνημά» του ποὺ τὸ συντάσσει, ὅπως φαίνεται, τὸ 1842 στὸ Βουκουρέστι καὶ ἓνα κτητορικό του σημείωμα γραμμένο στὸ Βουκουρέστι τὸ 1835, σὲ χειρόγραφο κώδικα.¹³ Ὁ Ἰωαννίδης ἔζησε στὶς Ἡγεμονίες, σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω βιογραφικὰ δεδομένα, περισσότερο ἀπὸ 20 χρόνια. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διδασκαλία, πιθανῶς σὲ σπίτια πλουσίων, λόγοι βιοποριστικοὶ τὸν ἀνάγκασαν νὰ ἀσχοληθεῖ καὶ μὲ τὴν ἀντιγραφὴ χειρογράφων, τὴ «χειρογραφία» σημειώνει, συγκεκριμένα, ὁ ἴδιος: «ἀγὼν ἀπὸ ῥιπῶν γραφίδος τὰ πρὸς τὸ [ζῆν] καὶ σὺν

δὲν εἶναι γνωστό. Σπούδασε στὴ Μεγαλὴ τοῦ Γένους σχολὴ καὶ ἀπὸ τὸ 1777 χειροτονήθηκε διαδοχικὰ μητροπολίτης Λακεδαιμονίας, Βιδύνης καὶ τέλος Δέρκων. (Σ τ έ φ. Θ ω μ ό π ο υ λ ο ς, Ὁ μέγας Δέρκων Γρηγόριος 1801 - 1821, ΔΙΕΕ 1, τχ. Β', 1928, 54 - 55, 76 κ. ἑξ.). Ἴσως κατὰ τὴν τελευταία αὐτὴ περίοδο (1801 - 1821), ποὺ ὁ Γρηγόριος Δέρκων εἶχε ἀναδειχθεῖ σὲ ἐξέχουσα προσωπικότητα καὶ παρεῖχε προστασία σὲ πολλοὺς νέους, νὰ χρονολογοῦνται καὶ οἱ σχέσεις του μὲ τὸν Ἰωαννίδη. Δὲν ἀποκλείεται ἡ γνωριμία τῶν δύο ἀνδρῶν νὰ ἀνάγεται στὰ χρόνια ποὺ ὁ Γρηγόριος μόναζε στὸν Ἅγιον Ἀθανάσιο.

12. «Υπόμνημα», σ. 182.

13. Α. Π ο λ ί τ η ς, ὅπ. παρ., σ. 96. H A. C a m a r i a n o - C i o r a n (Les Académies princières de Bucarest et de Iassy et leurs professeurs, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 294) καταχωρίζει στὸν κατάλογο τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς Βουκουρεστίου ἓναν Γεώργιο Ἰωαννίδη, μαθητὴ τοῦ Νεόφ. Δούκα καὶ ἓναν Γρηγόριο Ἰωαννίδη, μαθητὴ τοῦ Κ. Βαρδαλάχου. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ κατόπιν καθηγητὴς καὶ συγγραφέας ἐνὸς ἑλληνορουμανικοῦ λεξικοῦ (Α. C a m a r i a n o, ὅπ. παρ., σ. 506). Ὁ δεῦτερος θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸν δικὸ μας Ἰωαννίδη, ἂν ἀποδεικνυόταν ἀνακριβὴς ἡ χρονολόγησις τῆς ἀφιξῆς του στὶς Ἡγεμονίες: ὅπως εἶπαμε παραπάνω, ὁ Ἰωαννίδης φτάνει ἐκεῖ μέσα στὴν Ἐπανάσταση, ἐνῶ ἡ δευτέρη καθηγεσία τοῦ Βαρδαλάχου στὴν Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρεστίου λήγει ἐπίσης ἀμέσως μετὰ τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα τοῦ 1821. Ὁ Γρηγόριος Ἰωαννίδης Μαλίκης πρέπει ἴσως νὰ ταυτιστεῖ μὲ συνώνυμό του, Γρηγόριο Ἰωαννίδη, ὁ ὁποῖος: τὸ 1825 ὑπογράφεται σὲ κτητορικὸ σημείωμα χειρογράφου συντακτικοῦ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Βλ. C o n. L i t z i c a, Catalogul manuscriselor grecesti, Βουκουρέστι 1909, σ. 88 - 89, ἀριθ. 177 (411).

πολλῇ φειδοῖ ὅσον ἀποζῆν ἑμavτὸν ἐξοικονομῶν ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις...»¹⁴.

Ἡ ἐπιστολικὴ ἐπικοινωνία¹⁵ τοῦ Ἰωαννίδη μὲ τοὺς συμπατριῶτες του Φιλιῶτες φαίνεται ὅτι ἦταν συχνή, τουλάχιστο κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του. Σ' ἓνα γράμμα τους οἱ τελευταῖοι, γύρω στὸ 1840, τὸν ἐνθαρρύνουν νὰ ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα «ὡς ἐκτὸς κινδύνου καθεστῶτων τῶν πραγμάτων» καὶ συγχρόνως ζητοῦν τὴ συνδρομὴ του ὑπὲρ τοῦ σχολείου ποὺ πρόκειται νὰ χτίσουν στὸ χωριό.¹⁶ Ἀλλὰ οὔτε στὴν Ἑλλάδα πείστηκε νὰ κατεβεῖ, οὔτε χρηματικὴ βοήθεια φαίνεται νὰ ἔστειλε, προβάλλοντας σὰν αἰτιολογία τὴν οἰκονομικὴ του ἀνέχεια: «διὰ τὴν ὑπὸ τῶν καταδιωξάντων με διαρπαγὴν τῆς περιουσίας μου»¹⁷. Ὡστόσο ἀνταποκρίθηκε στὴν αἴτηση τῶν συμπατριωτῶν του μὲ ἓναν ἄλλο τρόπο, πιὸ σύμφωνα μὲ τὶς πνευματικὲς ἐπιλογὲς τοῦ λογίου: τὸ 1842 ἔστειλε μὲ τὴ συνοδεία τοῦ ἀνιψιοῦ του Δημήτριου Μαλίκη, ἓναν μεγάλο ἀριθμὸ βιβλίων στὸ σχολεῖο τοῦ Φίλια. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ἦσαν προσφορὲς φίλων,¹⁸ ἐνῶ ὁ κύριος ὄγκος τους ἀποτελοῦσε τὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη του, καμωμένη, ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος, μὲ πολύχρονα στερήσεις καὶ μόχθο.

Ποῦ καὶ πότε πέθανε ὁ Ἰωαννίδης δὲν ξέρουμε. Ὁ Ἰω. Λαμπρόπουλος γράφει ὅτι τὸ 1842 «*συνάξας πᾶν ὅτι εἶχε*» ἀναχώρησε ἀπὸ τὶς Ἡγεμονίες μαζί μὲ τὸν Δ. Μαλίκη γιὰ τὴν Ἑλλάδα· ὅταν ὅμως ἔφτασε κοντὰ στὸ Ἅγιο Ὅρος «*αἰσθανθεὶς τὸ βάρος τῆς γεροντικῆς του ἡλικίας*» ἀποφάσισε νὰ μείνει καὶ νὰ μονάσει ἐκεῖ.¹⁹ Προφανῶς πρόκειται γιὰ φανταστικὸ γεγονὸς, ἐπινόηση τοῦ Λαμπρόπουλου ἢ, ἴσως, τῶν συμπατριωτῶν τοῦ Ἰωαννίδη, οἱ ὁποῖοι θέλησαν, σὲ ἐνδειξη τιμῆς, νὰ τοῦ χαρίσουν ἓνα τέλος «ἀντάξιο» μὲ τὴν προσφορά του στὴν πατρίδα. Ἄν ὁ Ἰωαννίδης λογάριαζε νὰ φύγει τὸ 1842 ἀπὸ τὴ Βλαχία, θὰ ὑπῆρχε κάποια σχετικὴ ἐνδειξη στὸ «Ὑπόμνημά» του· ἀντίθετα ἐκεῖ δηλώνει ρητὰ ὅτι τὴ μεταφο-

14. «Ὑπόμνημα», σ. 183.

15. Ἐναν ἄγνωστο ἀριθμὸ αὐτογράφων ἐπιστολῶν τοῦ Ἰωαννίδη, ποὺ λανθάνουν σήμερα, εἶχε δεῖ πρὶν ἀπὸ τὸ 1926 ὁ Ν. Βέης, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Λευκασίῳ μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. *ΔΙΕΕ* 9, 1926, 66, σημ. 1.

16. «Ὑπόμνημα», σ. 182.

17. «Ὑπόμνημα», σ. 183.

18. «Ὑπόμνημα», σ. 183. Ἐνας μικρὸς ἀριθμὸς βιβλίων καὶ χειρογράφων ἀνῆκε στὸν Δημήτριο Μαλίκη. Βλ. Α. Πολίτης, ὅπ. παρ. σ. 94, ἀριθ. 495. Ν. Βέης, Σημειώματα ἐξ ἐντύπων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Λευκασίου. *Πελοποννησιακὰ* 1, 1956, 455. Ἐπίσης τὸν «Κατάλογο» βιβλίων ποὺ δημοσιεύεται παρακάτω, σ. 186, 187.

19. Ἰω. Λαμπρόπουλος, ὅπ. παρ., σ. 103,

ρὰ τῶν βιβλίων στὰ Φίλια τὴν ἀναθέτει στὸν ἀνιψιό του Δ. Μαλίκη.²⁰ ‘Ο ἴδιος ἔμεινε στὴ Βλαχία, ὅπου καὶ θὰ πέθανε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19 αἰώνα.²¹

Στὴν Ἀγία Λαύρα Καλαβρύτων σώζεται χειρόγραφο τετράδιο ἀποτελούμενο ἀπὸ 15 φύλλα, διαστ. 0,355 × 0,220, καμένο ἰδίως στὸ δεξιὸ μέρος ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω.²² Τὸ χειρόγραφο αὐτό, γραμμένο τὸ 1842 στὸ Βουκουρέστι, συνόδευε τὰ βιβλία τὰ ὁποῖα ἔστειλε ὁ Γρηγόριος Ίωαννίδης στὸ χωριό του. Στὸ φ. 2^α ὑπάρχει ὁ ἐξῆς τίτλος : «*Κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς Σχολῆς τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Κωμοπόλεως Φίλια. Ἀφιερωθέντων παρὰ ἐν Μοναχοῖς ταπεινοῦ, καὶ ἐν διδασκάλοις ἐλαχίστου, Γρηγορίου Ίωάννου, συνεγχωρίου Φιλώτου, τοῦ ἐκ τῆς πατριᾶς τῶν Μαλικίων. αὐμβ^ο : Ἰουνίου γ^α »*». Τὰ φ. 3^α - 5^β καταλαμβάνει ἕνα ἐπιστολικὸ κείμενο τοῦ Ίωαννίδη, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγινε λόγος παραπάνω, μὲ τίτλο : «*Ὑπόμνημα αὐτοσχέδιον, διηγηματικόν, καὶ παρανετικόν, πρὸς τοὺς ἐντίμους καὶ φιλοπάτριδας ἐφόρους τῆς νεοσυστάτου σχολῆς, τῆς ἐν Πελοποννήσῳ, κατὰ τὸν Νομὸν τῶν Καλαβρύτων Κωμοπόλεως Φίλια, παρὰ τοῦ Ἀφιερωτοῦ τῶν βιβλίων*». Στὰ φ. 7^α - 10^β καταγράφονται τὰ βιβλία καὶ τὰ χειρόγραφα, καθὼς καὶ λίγα ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα ποὺ στάλθηκαν στὸ ναὸ τοῦ χωριοῦ. Τὰ φ. 11 - 15 εἶναι λευκά. ‘Ολόκληρο τὸ χειρόγραφο δημοσιεύεται στὸ τέλος αὐτῆς τῆς ἐργασίας.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1844 ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ίωαννίδη ἔφτασε, συνοδευόμενη ἀπὸ τὸν Δ. Μαλίκη, στὴν Τρίπολη, ἀπὸ ὅπου οἱ Φιλῶτες μὲ ζῶα τὴ μετέφεραν στὸ χωριό.²³ Στὸ μεταξὺ, ἐπειδὴ τὰ σχέδια γιὰ χτίσιμο σχολείου εἶχαν ναυαγήσει, ἡ ἐντολὴ τοῦ δωρητῆ νὰ τοποθετηθεῖ ἡ βιβλιοθήκη σ’ αὐτὸ δὲν ἐκτελέστηκε, ἀλλὰ τὰ βιβλία μεταφέρθηκαν στὴ μονὴ

20. «Ὑπόμνημα», σ. 183.

21. ‘Ο Θ. Ἀργυρόπουλος (ὅπ. παρ., σ. 175) γράφει ὅτι ὁ Ίωαννίδης γύρισε καὶ πέθανε περὶ τὸ 1845 στὴ μονὴ Ἀγίου Ἀθανασίου, γεγονός ποὺ δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Τὴν ὑποθετικὴ χρονολογία 1845 τὴ δίνει ὁ Ν. Βέης, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν*, Ἀθ. 1906, σ. 25.

22. Ἀναγραφὴ τοῦ χειρογράφου βλ. στοῦ Π. Νικολόπουλου, *Τὰ χειρόγραφα τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἀγίας Λαύρας Καλαβρύτων. Σύμμεικτα ΕΙΕ/ΚΒΕ 2*, 1970, 413, ἀριθ. 65. Τὰ χειρόγραφα τῆς Ἀγίας Λαύρας, ὅπως εἶναι γνωστό, καταστράφηκαν ἢ κήκαν κατὰ τὴν πυρπόληση τοῦ μοναστηριοῦ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1943. Κατάλογο τῶν «πυρκαϊστών» χειρογράφων τῆς Ἀγίας Λαύρας συνέταξε τὸ 1946 ὁ Ἀν. Ὁρλάνδος, τὸν ὁποῖο συμπλήρωσε τελευταῖα ὁ Π. Νικολόπουλος, ὅπ. παρ., σ. 399 - 400, 409 κ.ἑξ.

23. Ἰω. Λαμπρόπουλος, ὅπ. παρ., σ. 103, 104.

Ἁγίου Ἀθανασίου, κοντὰ στὰ Φίλια.²⁴ Πολὺ ἀργότερα, πιθανῶς περὶ τὸ 1928 ποὺ τὸ παραπάνω μοναστήρι διαλύθηκε, ἡ βιβλιοθήκη μεταφέρθηκε στὴν Ἀγία Λαύρα, ὅπου ἕνα μέρος της σώζεται ἔως σήμερα.

Τὰ βιβλία ποὺ ἀναγράφονται στὸν Κατάλογο τοῦ Ἰωαννίδη ἀνέρχονται σὲ 224, ἐνῶ οἱ τόμοι ὑπερβαίνουν τοὺς 300.²⁵ Ἡ καταμέτρηση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκριβής, ἀφοῦ τὸ χειρόγραφο ἔχει καεῖ ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου ὑπῆρχε ἡ ἀρίθμηση τῶν τόμων. Ἡ ταύτιση τῶν ἐντύπων τοῦ Καταλόγου Ἰωαννίδη μὲ ὅσα ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχουν τώρα στὴ Λαύρα θὰ ἦταν ιδιαίτερα χρήσιμη· ὥστόσο μιὰ τέτοια προσπάθεια προσκρούει σὲ δυὸ ἐμπόδια: στὴν ἔλλειψη σύγχρονου καταλόγου τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μοναστηριοῦ²⁶ καὶ στὴν ἀνάμειξη τῶν βιβλίων τοῦ Ἰωαννίδη μὲ ἄλλα τῆς Λαύρας, καὶ κυρίως μὲ ὅσα δωρήθηκαν στὸ μοναστήρι ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο Πατρέα, στὸ τέλος τοῦ 18 καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 19 αἰῶνα. Τὶς δυσχέρειες ἀπὸ τὴν ἀνάμειξη τῶν βιβλίων ἐπαυξάνει τὸ γεγονὸς ὅτι ἀρκετοὶ τίτλοι ἐντύπων τοῦ Ἰωαννίδη καὶ τοῦ Κύριλλου ταυτίζονται· στὴν περίπτωση αὐτῇ ἡ διάκριση μπορεῖ νὰ γίνει μόνο μὲ βάση τὰ σχετικὰ κτητορικὰ σημειώματα, ὅταν βέβαια ὑπάρχουν.

24. Ὁ Ἰω. Λαμπρόπουλος (ὅπ. παρ., σ. 103) ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Ἰωαννίδης ἔστειλε μαζὶ μὲ τὴ βιβλιοθήκη του καὶ 2.000 *«χρυσὰ ὀλλανδικά»*, μὲ τοὺς τόκους τῶν ὁποίων οἱ Φιλιῶτες θὰ ἔχτιζαν σχολεῖο καὶ θὰ μισθοδοτοῦσαν τοὺς δασκάλους. Ἀλλὰ στὸ «Ὑπόμνημά» του ὁ Ἰωαννίδης γράφει τὸ ἀντίθετο, ὅτι δηλ. δὲν εἶχε νὰ τοὺς στείλει χρήματα. Ἴσως ὁ Δ. Μαλίκης νὰ ἔφερε μαζὶ του ἕνα χρηματικὸ ποσὸν καὶ οἱ Φιλιῶτες νὰ νόμισαν ὅτι τοῦ τὸ ἐγχείρισε ὁ Ἰωαννίδης γιὰ λογαριασμὸ τῆς κοινότητος. Τελικὰ ὁ Μαλίκης, σύμφωνα μὲ τὸν Λαμπρόπουλο, ἔπесε θῦμα τῆς ιδιοτελείας τῶν συγγενῶν του: οἱ τελευταῖοι *«ἐκμαδίσαντες αὐτὸν καθ' ὁλοκληρίαν, παρήτησαν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἰδίαν του τύχην τὸν δύστηνον... ἕως οὗ ἔλεεινῶς ἐξέφυξε»*. Τὸ πρῶτο σχολικὸ χτίριο ποὺ γνωρίζουμε ἰδρῦθηκε στὰ Φίλια τὸ 1891, ἐνῶ σχολεῖο λειτούργοῦσε στὸ χωριὸ ἀπὸ τὸ 1840 περίπου. Βλ. Θ. Ἀργυρόπουλος, ὅπ. παρ., σ. 117 - 118.

25. Ὁ Ἰω. Λαμπρόπουλος (ὅπ. παρ., σ. 105 - 106) κατηγορεῖ τοὺς χωρικοὺς ὅτι ἄρπαξαν καὶ κατέστρεψαν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν βιβλίων, *«ὥστ' ἐξ ἑπτακοσίων διακόσια ἐξήκοντα περίπου βιβλία διεσώθησαν, ἅτινα... οὐδένα πείθουμαι, ὅτι ἀκέραιον περιέχουσι συγγραφέα»*. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ Λαμπρόπουλος ὑπερβάλλει ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν βιβλίων, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὶς κρίσεις του γιὰ τοὺς χωρικοὺς: οἱ κατηγορίες του ἐκφράζουν τὴν ἀντίληψη τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς του, ὅτι οἱ χωρικοὶ δὲν κατανοοῦσαν τὴν ἀξία τῶν «πνευματικῶν θησαυρῶν» καὶ ἀδιαφοροῦσαν διότι αὐτοὺς. Τὸν ἀριθμὸ τῶν βιβλίων τοῦ Ἰωαννίδη ἀνεβάζει πολὺ ψηλότερα ὁ Γ. Παπανδρέου, ὁ ὁποῖος σημειώνει τὸ 1906: *«ὁδωρητὴς τις ἐκ Φιλίας ἐδωρήσατο αὐτῇ ἄλλοτε ὑπὲρ τοὺς 800 τόμους»*. Βλ. Γ. Παπανδρέου, Καλαβρυτινὴ ἐπετηρίς, Ἀθ. 1906, σ. 275.

26. Τὸν κατάλογο τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀγίας Λαύρας πρόκειται νὰ ἐκδώσει σύντομα ἡ συνεργάτιδα τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν / ΕΙΕ Δήμητρα Πικραμένου.

Ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ Καταλόγου Ίωαννίδη, 14 τὸν ἀριθμό, ὕστερα ἀπὸ τὶς μετακινήσεις καὶ τὶς καταστροφές, σώθηκαν ἕως σήμερα στὸ μοναστήρι μόνον τέσσερα.²⁷ Ἐνα πέμπτο χειρόγραφο ποὺ ἀνῆκε σίγουρα στὸν Ίωαννίδη δὲν ὑπάρχει στὸν Κατάλογό του,²⁸ πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι μερικά χειρόγραφα ἢ βιβλία δὲν τὰ εἶχε καταγράψει. Τὸ ἴδιο λείπει ἀπὸ τὸν Κατάλογο καὶ ἓνα ἀκόμη χειρόγραφο μὲ κτητορικὸ σημείωμα τοῦ Ίωαννίδη, ποὺ σήμερα ἀνήκει στὴ Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀπὸ δωρεὰ τοῦ Νικόδημου Παπαγιαννακόπουλου.²⁹

Ἀρκετὰ διαφωτιστικὰ γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν προέλευση τῶν βιβλίων τοῦ Ίωαννίδη εἶναι τὰ κτητορικὰ σημειώματα, ποὺ περιέχονται σ’ αὐτά. Ἐνα μεγάλο μέρος βιβλίων πολὺ πρὶν φτάσουν στὸν Ίωαννίδη εἶχαν περάσει ἀπὸ τὰ χέρια ἄλλων κτητόρων.³⁰ Πρόκειται γιὰ μια συνηθισμένη διαδικασία στὴ διακίνηση τοῦ ἐντύπου : γιὰ διάφορους λόγους, ὅπως εἶναι ἡ χρεωκοπία ἢ ὁ θάνατος τοῦ κατόχου μιᾶς βιβλιοθήκης, τὰ βιβλία παίρνουν τὸ δρόμο τοῦ ἐμπορίου, πωλοῦνται, ἀγοράζονται, μεταπωλοῦνται, χαρίζονται.³¹

27. Π. Νικολόπουλος, ὅπ. παρ., σ. 409 κ. ἐξ., ἀριθ. 3, 17, 22, ζ’· σὲ αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ὁ χειρόγραφος Κατάλογος ποὺ ἐκδίδεται ἐδῶ, σ. 177 κ. ἐξ. Περιγραφές, σύντομες ἢ ἐκτενείς, τῶν χειρογράφων τοῦ Ίωαννίδη ἔχουν συμπεριληφτεῖ στοὺς δημοσιευμένους καταλόγους χειρογράφων κωδίκων τῆς μονῆς Ἀγίου Ἀθανασίου. Βλ. Ν. Βέης, Κατάλογος, ὅπ. παρ., σ. 72 - 88, ἀριθ. 3. Ὁ Ἰδίο, Ἐκθεσις παλαιογραφικῆς καὶ ἱστοριοδιφικῆς ἐκδρομῆς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καλαβρύτων, *Παναθήναια* 9, 1904 - 1905, 241. Ὁ Ἰδίο, Ἰωσήφ Καλοθέτης καὶ ἀναγραφή τῶν ἔργων αὐτοῦ, *Byz. Zeitschr.* 17, 1908, 88· τὸν κώδικα ποὺ περιγράφεται στὸ τελευταῖο αὐτὸ δημοσίευμα καὶ περιέχει ἔργα τοῦ Ἰωσήφ Καλοθέτη, ὁ Ν. Βέης θεωρεῖ χτῆμα τοῦ Ίωαννίδη, βασιζόμενος ὅμως σὲ ἐνδείξεις ἐλάχιστα ἀσφαλεῖς. Λ. Πολίτης, ὅπ. παρ., σ. 94 - 97, ἀριθ. 495, 510, 512, 514, 515, 520, 521, 528.

28. Π. Νικολόπουλος, ὅπ. παρ., σ. 414, ἀριθ. γ’. Πρβλ. Λ. Πολίτης, ὅπ. παρ., σ. 95, ἀριθ. 511.

29. Ν. Βέης, Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἀθ. 1906, σ. 24 - 52, ἀριθ. 23.

30. Τὰ κτητορικὰ σημειώματα τῆς βιβλιοθήκης Ίωαννίδη σταχυολόγησε τὸ 1904 ὁ Ν. Βέης, περνώντας ἀπὸ τὴ μονὴ Ἀγίου Ἀθανασίου, καὶ τὰ ἐξέδωσε πολὺ ἀργότερα. Ν. Βέης, Σημειώματα ἐξ ἐντύπων, σ. 454 - 455.

31. Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ ἰδιωτικὲς βιβλιοθήκες τῆς Τουρκοκρατίας σπάνια ἔμεναν στὴν ἴδια οἰκογένεια περισσότερο ἀπὸ δυὸ - τρεῖς γενιές. Σημειῶνω ἐδῶ τὴ διάλυση τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἀλέξανδρου, Νικόλαου καὶ Κων/νου Μαυροκορδάτου : ὁ τελευταῖος γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐξοφλήσει χρέη του ἀναγκάζεται στὰ τέλη τοῦ 18 αἰῶνα νὰ τὴν πουλήσῃ σὲ διάφορους ἄρχοντες καὶ ἀρχιερεῖς. Βλ. Κ. Ν. Σάθας, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, τ. Γ’, Βενετία 1872, σ. 177. Γιὰ τὴν τύχη ἄλλων βιβλιοθηκῶν λογίων τῆς Τουρκοκρατίας βλ. Γ. Λαδάς - Ἀθ. Χατζηδημό, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, Συμβολὴ στὸ δέκατο ὄγδοο αἶώνα, Ἀθ. 1964, σ. κδ’ - κς’, σημ. 40.

Τὰ κτητορικὰ σημειώματα δὲν μᾶς διαφωτίζουν γιὰ τὸν τόπο καὶ τὸ χρόνο κατὰ τὸν ὁποῖο τὰ βιβλία πέρασαν στὰ χέρια τοῦ Ἰωαννίδη. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι τὰ περισσότερα τὰ ἀγόρασε ἢ τοῦ τὰ δώρισαν στὶς Ἡγεμονίες καί, ἴσως, στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς βιβλίων ἀνῆκε πρὶν στοὺς γιουὺς τοῦ ἄρχοντα Ἰωάννη Ραστῆ, Γεώργιο καὶ Κωνσταντῖνο,³² στὸ σπίτι τῶν ὁποίων, σύμφωνα μὲ μιὰ παράδοση, φέρεται ὅτι δίδαξε ὁ Ἰωαννίδης.³³ Ἀρκετὰ βιβλία τοῦ ἔχουν ἐπίσης κτητορικὰ σημειώματα τοῦ Κωνσταντίνου Νικολόπουλου καὶ μαζί ἄλλα προγενέστερα, τοῦ Λάμπρου Φωτιάδη καὶ τοῦ Ἡλιάδη Μανασσῆ.³⁴ Τὰ τελευταῖα θὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Νικολόπουλου, ὁ ὁποῖος στὰ χρόνια 1804 - 1806 βρισκόταν στὸ Βουκουρέστι.³⁵ Ποιὰ στιγμή τ' ἀπόχτησε ὁ Ἰωαννίδης, ποὺ ἔφτασε στὶς Ἡγεμονίες, σύμφωνα

32. Τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας Ραστῆ διακρίθηκαν κυρίως σὰν δημόσιοι ὑπάλληλοι στὴν Ἡγεμονία τῆς Βλαχίας. Παράλληλα παρακολουθοῦν καὶ συμμετέχουν στὴ σύγχρονη πνευματικὴ ζωὴ : ὁ Κων/νος Ραστῆς, *«ἄρχων κόμισος»*, ὑπογράφεται τὸ 1811 σὰν μέλος τῆς «Φιλολογικῆς Ἑταιρείας» Βουκουρεστίου (*Λόγιος Ἐρμῆς* 1, 1811, 63). Λίγα χρόνια ἀργότερα τὸν βρίσκουμε μαζί μὲ τὸν ἀδελφὸ του Γεώργιο, ἐπίσης ἀξιωματοῦχο, στὸν κατάλογο συνδρομητῶν τῆς «Ρητορικῆς τέχνης» τοῦ Κ. Βαρδαλάχου (Βιέννη 1815) καὶ τῆς «Ἱστορίας τῆς πάλαι Δακίας» τοῦ Δ. Φωτεινοῦ (Βιέννη 1818). Βλ. A. C a m a r i a n o - C i o r a n, *Les Académies princières*, σ. 480.

33. Ὁ Ν. Β ἐ η ς ἐκδίδοντας τὸ 1926 τὸν κατάλογο τῶν χειρογράφων τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου (δπ. παρ., σ. 66) γράφει σχετικὰ μὲ τὸν Γ. Ραστῆ, ὅτι τὸν *«μνημονεύει μέχρι σήμερον ἢ παραδόσις τῶν μοναχῶν τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου τοῦ Φίλια ὡς μαθητὴν καὶ οἰκείον τοῦ προμνημονευθέντος μοναχοῦ»*, δηλ. τοῦ Ἰωαννίδη.

34. Ν. Β ἐ η ς, *Σημειώματα ἐξ ἐντύπων*, σ. 455, ἀριθ. 11, 14.

35. Σ τ. Κ α ρ α τ ζ ᾱ ς, Κοραῖς καὶ Νικολόπουλος, Ἀθ. 1949, σ. 13 κ. ἐξ. Εἶναι γνωστὴ ἡ βιβλιοφιλία τοῦ Κ. Νικολόπουλου, τοῦ Σμυρναίου αὐτοῦ λογίου ποὺ φιλοδόξησε νὰ ἀκολουθήσει τὰ βήματα τοῦ Κοραῖ. Στὰ δυὸ χρόνια ποὺ σπούδαζε στὸ Βουκουρέστι κατόρθωσε νὰ συγκροτήσῃ μιὰ καλὴ βιβλιοθήκη, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ὁποίας τὸ 1806, ὅταν ἔφυγε γιὰ τὸ Παρίσι, φαίνεται ὅτι πουλήθηκε (δπ. παρ., σ. 22). Ἐκτός ἀπὸ τὸν Ἰωαννίδη, βιβλία τοῦ Νικολόπουλου ἀγοράζει τὸ 1814 καὶ ὁ Πατρινὸς δάσκαλος Κύριλλος ποὺ ζεῖ στὸ Βουκουρέστι (βλ. κτητορικὰ σημειώματα στὰ «Εὐρισκόμενα» τοῦ Ἰώσηπου Φλάβιου, Coloniae 1691. Βιβλιοθ. Ἀγ. Λαύρας). Στὰ κτητορικὰ σημειώματα τῶν βιβλίων τοῦ ὁ Νικολόπουλος ὑπογράφεται σὰν *«Κωνσταντῖνος Γεωργιάδης Νικολόπουλος (ἢ Κ.Γ.Ν.) ἐκ Σμύρνης»** τὴν ἴδια ἀκριβῶς ὑπογραφή συναντᾷμε καὶ σὲ ἐπιστολὴ του, τοῦ 1806 (δπ. παρ., σ. 23). Στὸ λεξικὸ «Περὶ πόλεων» τοῦ Στέφ. Βυζάντιου (Ἀμστελὸδαμο 1678. Βιβλιοθ. Ἀγίας Λαύρας) ὁ Νικολόπουλος σημειώνει τὰ παρακάτω ἐπιγράμματα : *«Κ. Γ. ἐπίγραμμα ὡς ἀπὸ τῆς Βίβλου. Λάβε με χεῖρσιν εἴ γ' ἐθέλῃσθαι δαήμεναι ἄσθη, / ἔθνεα κυκλήσκειν οὖρεα καὶ πεδία. Ἔτερον : Εἴλνε τήνδε Βίβλον φιλόμουσ' ἀτρεκέως γὰρ ἦ γε / ἄσθη τῶν γε πάλαι ῥεῖα καθιστορεῖ. Κ.Γ.Ν.»*. Πρόκειται προφανῶς γιὰ μαθητικὸ του σχεδίασμα.

μὲ τὰ βιογραφικὰ ποὺ δίνει ὁ Λαμπρόπουλος, στὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης, δὲν μᾶς διευκρινίζουν τὰ κτητορικὰ σημειώματα.

Ἄλλα ὀνόματα κτητόρων τῶν βιβλίων τοῦ Ίωαννίδη εἶναι : ὁ Ζακυνθινὸς Βασίλειος Ρωμαντζᾶς, ὁ ὁποῖος στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 18 αἰῶνα ἦταν, πιθανότατα, οἰκοδιδάσκαλος τῆς οἰκογένειας Ζαρίφη στὴν Προικόννησο.³⁶ ὁ Νικόλαος Λαμπρόπουλος ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἕνας Παῖσιος ἀρχιερεὺς, ὁ Θεοφάνης ἱερομόναχος τοῦ Σισανίου, ὁ Δημήτριος Καγισερλής, ὁ Γαβριὴλ Φιλαδελφείας,³⁷ ὁ Μαλαχίας ὁ Ρόδιος, ὁ Κωνσταντῖνος Σοῦτζος, ὁ Μακάριος ὁ Κίος, ὁ Κωνσταντῖνος Διαμαντῆς ποκόμνικος, ὁ Κωνσταντῖνος Ραδουλίδης Γολέσκου, ὁ Χρῦσανθος Γραμματικεὺς, ὁ Χρῦσανθος Γούναρης, ὁ Χρῦσανθος διδάσκαλος Παλαιοῦ Ἄργους.³⁸

Ἄντὸ Κατάλογος τῆς βιβλιοθήκης πρέπει κανονικὰ νὰ περιέχει τὸ σύνολο τῶν βιβλίων τοῦ Ίωαννίδη· λιγοστὰ θὰ ἦταν ἐκεῖνα ποὺ κράτησε, ἴσως, ὁ ἴδιος γιὰ προσωπικὴ χρῆση του. Τὸ 1842 ἦταν πιά ἀρκετὰ ἡλικιωμένος καὶ ἡ δωρεὰ του ἀποτελοῦσε τὴν τελευταία πράξη τῆς ζωῆς του. Ἀμέσως παρακάτω ἐπιχειρεῖται μιὰ στατιστικὴ προσέγγιση τοῦ Καταλόγου, ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴ μελέτη τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ίωαννίδη σὰν σύνολο.

Μιὰ πρώτη διάκριση τῶν βιβλίων σὲ θρησκευτικὰ καὶ κοσμικὰ (Πίν. 1) δίνει στὴν πρώτη ἐνότητα 84 τίτλους (38,5%) καὶ στὴ δευτέρη 134 (61,5%). Τὰ ποσοστὰ αὐτὰ βασίζονται στὴν εἰδολογικὴ ἐκτίμηση 218 ἀπὸ τοὺς 224 τίτλους τῆς βιβλιοθήκης· οἱ ὑπόλοιποι εἶναι ἔλλιπεις καὶ γι’ αὐτὸ δὲν μποροῦν νὰ συνεκτιμηθοῦν. Ἡ διαίρεση τῶν βιβλίων σὲ κατηγορίες εἶναι, κατὰ τὸ δυνατό, ἀκριβής : δυσκολίες παρουσιάζουν μόνο ὀρισμένα βιβλία ποὺ τὸ περιεχόμενό τους ἀνταποκρίνεται σὲ περισσότερες ἀπὸ μία κατηγορίες.

Στὶς δεκαπέντε κατηγορίες τῆς ἐνότητος τοῦ θρησκευτικοῦ ἐντύπου συγκεντρώνονται κείμενα ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, Ὁμιλίες, βιβλία δογματικά, ἐρμηνευτικά, λειτουργικὰ κ.ἄ. Τὴν πρώτη θέση, ποσοτικά, τὴν ἔχουν τὰ ἀντιρρητικὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα μαζὶ μὲ τὰ ἀντιδιαφωτιστικὰ ἀνεβαίνουν στὸ ἀξιοσημείωτο ποσοστὸ 27,3% τοῦ συνόλου.

36. Μ α ν. Γ ε δ ε ὡ ν, Προικόννησος, Κων/πολις 1895, σ. 31.

37. Τὸ κτητορικὸ σημείωμα εἶναι τὸ ἐξῆς : «1524 Ἰονίου κ' ἐκ τῶν τοῦ Γανγηλου μητρολίτου φιλαδελφείας» (Ν. Β ἐ η ς, Σημειώματα ἐξ ἐντύπων, σ. 454). Ἡ μεταγραφὴ τῆς χρονολογίας εἶναι προφανῶς λανθασμένη, ἀφοῦ ὁ Γαβριὴλ χρημάτισε μητροπολίτης Φιλαδελφείας στὰ χρόνια 1577 - 1616. Ἰσὼς πρέπει ἐδῶ τὸ 1524 νὰ διορθωθεῖ σὲ 1584 ἢ 1594.

38. Τὰ παραπάνω ὀνόματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τρία τελευταῖα ποὺ σταχυολόγησα ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἀγίας Λαύρας, ἔχουν ἀντιγραφεῖ ἀπὸ τὸν Ν. Β ἐ η, ὁπ. παρ, σ. 454 - 455.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ				ΚΟΣΜΙΚΑ		
α/α	Κατηγορίες	ἀριθ.	Ξ*	Κατηγορίες	ἀριθ.	Ξ
1	Ἑκκλ. συγγραφεῖς	13	5	Κλασσικά κείμενα **	36	25
2	Λειτουργικά	8		Φιλολογία ***	9	
3	Ἑρμηνευτικά	7		Ἱστορία - μυθολογία	7	2
4	Κανονικά	1		Ἀρχαιολογία	1	
5	Ἀγιολογικά	1		Λογοτεχνία	6	
6	Ποιμαντικά	2		Ἐπιστολογραφία	3	
7	Δογματικά	5		Γραμματική	9	
8	Ἀπολογητικά	1		Λεξικά	9	3
9	Ἀντιρρητικά	18		Φιλοσοφία	19	3
10	Ἀντιδιαφωτιστικά	5		Λογική	3	
11	Ἑκκλ. Λόγοι	8		Ρητορική	3	
12	Ἑκκλ. Ποίηση	3		Μαθηματικά	8	
13	Ἀκολουθίες	2		Ἱατρική	3	1
14	Ψυχοφελῆ	3		Ἀστρονομία	1	1
15	Ἑκκλ. Δίκαιο	3		Γεωγραφία	8	
16	Ἑκκλ. Ἱστορία	2		Δίκαιο - πολιτική θεωρία	4	
17	Πασχάλια	1		Χρηστοθήθεια	1	
18	Προσκυνήταρια	1		Διαφορά	4	
Σ Υ Ν Ο Λ Ο		84	5		134	35

Πίν. 1.

Ἐξαιρετική ποικιλία καὶ πληρότητα παρουσιάζει καὶ ἡ ἐνότητα τοῦ κοσμικοῦ βιβλίου. Τὰ ὑψηλότερα ποσοστά συγκεντρώνουν οἱ κλασσικοὶ συγγραφεῖς, ἀκολουθοῦν τὰ βιβλία φιλοσοφίας, καὶ παρακάτω τὰ ἐγχειρίδια σχολικῆς πρακτικῆς: λεξικά, γραμματικές, μαθηματικά κ.ἄ. Ἄν μπορούσαμε νὰ δοῦμε τὴν ἐνότητα τοῦ κοσμικοῦ βιβλίου αὐτοτελῶς, θὰ σχηματίζαμε μιὰ καλὴ εἰκόνα γιὰ τὸν κάτοχο αὐτῆς τῆς βιβλιοθήκης: θὰ εἶχαμε μπροστὰ μας ἓνα λόγιο δάσκαλο τοῦ τέλους τοῦ 18 καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19 αἰῶνα, καλὰ ἐνημερωμένον καὶ ἀνοιχτὸν στὶς προοδευτικὲς τάσεις τῆς ἐποχῆς του. Πρῶτη ἐνδειξη ἡ πλούσια συλλογὴ κλασσικῶν κειμένων, σὲ ἑλληνικὲς καὶ ξένες ἐκδόσεις: οἱ τελευταῖες καλύπτουν σχεδὸν τὰ 2/3 τοῦ συνόλου. Ἡ ἐκδοτικὴ προσπάθεια τοῦ Κοραῖ ἀντιπροσωπεύεται ἐδῶ μὲ τα «Αἰθιοπικά» τοῦ Ἡλιοδώρου (1804), τοὺς «Λόγους» τοῦ Ἰσοκράτη (1807), τὰ «Στατηγήματα» τοῦ Πολυαῖνου (1809), τοὺς «Βίους» τοῦ Πλου-

* Τὸ γράμμα Ξ δηλώνει τὶς ξένες ἐκδόσεις.

** Στὴν κατηγορία αὕτῃ κατατάσσονται μόνον τὰ φιλολογικὰ *Κλασσικά κείμενα*. Ὅσα, κλασσικὰ ἐπίσης, ἀναφέρονται σὲ ἐπιμέρους ἐπιστῆμες (γεωγραφία, ἀστρονομία κ.ἄ.) τοποθετοῦνται στὶς ἀντίστοιχες κατηγορίες.

*** Στὴ *Φιλολογία* βαζῶ τὶς πραγματεῖες που ἀναφέρονται στὴ γλῶσσα, τὴ γραμματικὴ, τὴ μετρικὴ κ.ἄλ.

τάρχου (1814)· δὲν λείπουν καὶ τὰ συγκεντρωμένα σὲ τόμο «Προλεγόμενά» του (1815). Τὰ ἐγχειρίδια ἀστρονομίας, ἱατρικῆς, γεωγραφίας μαρτυροῦν γιὰ τὰ ἐπιστημονικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ κατόχου τῆς βιβλιοθήκης.

‘Ο νεοελληνικὸς διαφωτισμὸς ἔχει ἐπίσης τὴ θέση τοῦ ἐδῶ, μὲ ἔργα σὰν τὴν «Ἠθικὴ φιλοσοφία» τοῦ Μοισιόδωκα (1761), τὴ «Λογικὴ» τοῦ Βούλγαρη (1766), τὴ «Νεωτερικὴ Γεωγραφία» τῶν Δημητριάδων (1791), τὸ «Περὶ πληθὺς κόσμων» τοῦ Κοδρικᾶ (1794), τὴ «Χάρτα» τοῦ Ρήγα (1797). Δὲν ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν Κατάλογο οὔτε ἡ σύγχρονη λογοτεχνικὴ παραγωγή. Τὴν ἀντιπροσωπεύουν : ὁ «Ἠθικὸς τρίπους» τοῦ Ρήγα (1797), τὰ «Φιλοθέου πάρεργα» τοῦ Ν. Μαυροκορδάτου (1800), ὁ «Κλεομένης» τοῦ Λαφονταῖν (1817), ἡ «Κρίσις τοῦ Πάριδος» τοῦ Δ. Γουζέλη (1817). Ἀξιοσημείωτη εἶναι τέλος καὶ ἡ παρουσία βιβλίων κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ προβληματισμοῦ, ποὺ ἐκδόθηκαν κατὰ καὶ μετὰ τὴν Ἐπανάσταση : πρόκειται γιὰ τὴν «Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ δημόσιον καθολικὸν δικαίωμα» (1825), τὸ «Περὶ ὠφελείας καὶ ἐκτάσεως τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν» τοῦ Γ. Ἀθανασίου (1828), τὴν «Κατήχησιν τῶν κυριωτέρων κοινωνικῶν καθηκόντων» τοῦ Χρησταρῆ (1831).

Ὅπως διαπιστώνουμε λοιπὸν, ὁ Κατάλογος Ίωαννίδη καλύπτει ἓνα εὐρύτατο φάσμα ἐνδιαφερόντων, ἀρκετὰ ἀντιφατικῶν μάλιστα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ σύγκριση ὀρισμένων κατηγοριῶν βιβλίων : ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ βρίσκουμε βιβλία ποὺ ὑπηρετοῦν τὴν ὀρθόδοξὴν χριστιανικὴ παράδοση καὶ πολεμοῦν τὶς νεωτεριστικὲς τάσεις, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη βιβλία ποὺ ἐκφράζουν ἓναν καινούριο κόσμον, ἀπελευθερωμένον ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ παράδοση. Ἡ ἀντιφατικότητᾳ αὐτῇ θέτει τὸ πρόβλημα, ἂν ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ίωαννίδη ἀποτελεῖ ἓνα σύνολο βιβλίων ποὺ ἐκφράζουν εἴτε ἐξέφραζαν κάποτε τὶς δικῆς του ἰδεολογικὲς ἐπιλογές³⁹, ἢ ἂν πρόκειται, ὡς ἓνα βαθμό, γιὰ ἓνα οὐδέτερο ἢ τυχαῖο ἄθροισμα βιβλίων.

Ἡ ἔλλειψη σχετικῶν στοιχείων δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀπαντήσουμε μὲ ἐπάρκειαν στὰ παραπάνω ἐρωτήματα. Θὰ μπορούσαμε πάντως νὰ διατυπώσουμε τὴν εὐλογη ὑπόψιαν, ὅτι ἓνα μεγάλο μέρος τῆς βιβλιοθήκης Ίωαννίδη προήλθε ἀπὸ δωρεά, ἴσως τῆς οἰκογένειας Ραστῆ : πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ συνηγοροῦν καὶ τὰ κτητορικὰ σημειώματα τῶν Ραστῆδων, ποὺ

39. Θὰ διευκολυνόμαστε ἀρκετὰ στὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ Ίωαννίδη ἂν γνωρίζαμε τὸ χρόνο ἀγορᾶς μερικῶν, τουλάχιστο, ἀπὸ τὰ βιβλία του. Ὁ λόγος εἶναι ἀπλὸς : τὸ βιβλίον δὲν ἔχει πάντα τὴν ἴδια λειτουργίαν. Βιβλία, λόγου χάριν, ποὺ κάποια στιγμή ἐκφράζουν τὴν πρωτοποριακὴν σκέψιν μὲ τὸ χρόνο ξεπερνιοῦνται ἢ χάνουν τὴ δυναμικότητά τους καὶ τὴ θέση τους παίρνουν ἄλλα, ἀντιπροσωπευτικὰ τῶν νέων τάσεων. Τὸ κοινὸ λοιπὸν ποὺ ἀγοράζει βιβλία, προσδευτικὰ γιὰ τὴν ἐποχὴ τους, μερικὲς δεκαετίες μετὰ τὴν πρώτη ἐκδόσιν τους, εἶναι ἓνα κοινὸ ποὺ δὲν συνειδητοποιεῖ πιά τὴν ἀρχικὴν λειτουργίαν τους. Ἡ ἀγορὰ τῶν βιβλίων αὐτῶν, ἂν δὲν εἶναι συμπτωματικὴ, θὰ ὑπηρετεῖ τώρα διαφορετικὰς ζητήσεις,

μνημονεύσαμε παραπάνω. Στο «Ύπόμνημά» του ο Ίωαννίδης γράφει ότι τὰ περισσότερα βιβλία αποτελοῦν προϊόν ἀγορᾶς τοῦ ἴδιου. Ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ προέρχονται, χωρὶς ἰδιαίτερη ἐπιλογή, ἀπὸ μιὰ ἢ περισσότερες ὑπὸ διάλυση βιβλιοθήκες. Ἔτσι μποροῦν νὰ ἐρμηνευτοῦν τόσο ἡ ποικιλία τῶν τίτλων τῆς βιβλιοθήκης, ὅσο καὶ ἡ σχετικὰ εὐρεία χρονολογικὴ κλίμακα, τὴν ὁποίαν διατρέχουν οἱ χρονολογίες ἐκδόσεως (Πίν. 2). Ἐδῶ πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι

χρονολ.	1534-1599	1600-1650	1651-1700	1701-1750	1751-1800	1801-1821	1822-1836
ἀριθ.	2	2	9	14	57	66	9
ποσοστ.	1,24	1,24	5,67	8,81	35,92	41,48	5,64

Πίν. 2 *

τὰ ποσοστὰ τῶν βιβλίων τῆς περιόδου 1822 - 1836, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ίωαννίδης ζεῖ στὶς Ἡγεμονίες, εἶναι πολὺ χαμηλά : σὲ ἓνα σύνολο 159 βιβλίων μόνο ἑννέα ἀνήκουν σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ. Εἶναι καὶ τοῦτο μιὰ ἐνδειξὴ ὅτι ἡ βιβλιογραφικὴ του ἐνημέρωση δὲν ἦταν ταχτικὴ καί, παραπέρα, ὅτι ἡ βιβλιοθήκη του δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ σὰν δικό του, ἀποκλειστικὰ, δημιούργημα.

Τί εἶδους βιβλία θὰ ταίριαζαν μὲ τὸ ἐπάγγελμα καὶ τὴν ἰδεολογία τοῦ Ίωαννίδη; Πρῶτα-πρῶτα βέβαια τὰ σχολικά, ὅπως οἱ γραμματικές, τὰ λεξικά, τὰ φιλολογικά, οἱ ρητορεῖες : οἱ ἀνάλογοι ἀριθμοὶ στὸν Πίνακα 1 δείχνουν ἓνα δάσκαλο μὲ γερὸ ὄπλισμό. Γιὰ τὶς ἰδεολογικὲς ἀρχὲς τοῦ Ίωαννίδη, τουλάχιστο στὴν τέταρτη δεκαετία τοῦ 19 αἰῶνα, πολῦτιμος ὁδηγὸς εἶναι τὸ «Ύπόμνημά» του, γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ γίνεи ἐκτενέστερα λόγος παρακάτω. Οἱ θέσεις ποὺ διατυπώνονται ἐκεῖ, ὑπερβολικὰ συντηρητικὲς, μᾶς ὁδηγοῦν στὴν κατηγορία τῶν ἀντιρρητικῶν καὶ ἀντιδιαφωτιστικῶν βιβλίων, τὰ ποσοστὰ τῶν ὁποίων, ὅπως σημειώσαμε παραπάνω, εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλά. Σὰν στόχο οἱ πραγματεῖες αὐτὲς ἔχουν τὸν καθολικισμό, τὸ λουθηρανισμό, τὴν ἀθεΐα, ἀλλὰ καὶ τὶς νέες ἰδέες ποὺ ἀπειλοῦν νὰ διαταράξουν τὶς κατεστημένες ἠθικὲς καὶ κοινωνικὲς ἰσορροπίες. Σημειῶνῶ ἐνδεικτικὰ μερικοὺς τίτλους : «Ἡ ἀθλιότης τῶν δοκησισόφων» (1793), «Ἀπόδειξις τοῦ κύρους τῶν τῆς νέας καὶ παλαιᾶς διαθήκης βιβλίων» τοῦ Νικηφ. Θεοτόκη (1794), «Λόγος παραινετικός... ἡ κατὰ Οὐολταίρου» τοῦ

* Ἀπὸ τὰ 224 βιβλία τοῦ Καταλόγου μόνο γιὰ 159 ἔχουμε ἀκριβεῖς πάνω - κάτω χρονολογίες ἐκδόσεως, καὶ αὐτὸ τὸν ἀριθμὸ καλύπτει ἡ χρονολογικὴ στατιστικὴ.

Μακάριου Καββαδία (1802),⁴⁰ «Ἀλεξίκακον φάρμακον» τοῦ Ἀθανάσιου τοῦ Πάριου (1818)· «Ἡ ἀλήθεια κριτῆς» (1750), «Εὐαγγελικὴ σάλπιγξ» τοῦ Μακάριου τοῦ Πάτμιου (1754 κ.ἐξ.), «Ἀληθοφωνήσεις μητρικαὶ πρὸς ψευδοφωνήσεις ἀντιμητρικάς» τοῦ Νικ. Λογάδη (1833). Στὸν χειρόγραφο ἀντιπαπικὸ «Θησαυρὸς» τοῦ Ἰωάννη Καλλιάρχη σχολιάζει ὁ ἴδιος ὁ Ἰωαννίδης: «*εὐχῆς δὲ ἐστὶν ἵνα ἐκδοθῶσιν εἰς τύπον παρὰ τινος ζηλωτοῦ τῆς ὀρθοδοξίας*»⁴¹.

Τὴν ἰδεολογικὴ τοποθέτηση τοῦ Ἰωαννίδη τεκμηριώνει μὲ ἀσφάλεια, ὅπως σημειώσαμε ἤδη, τὸ «Ὑπόμνημά» του, συνταγμένο τὸ 1842. Γιὰ νὰ συλλάβουμε καλύτερα τὸ κλίμα μέσα στὸ ὁποῖο κινεῖται τὸ κείμενο αὐτό, θὰ χρειαστεῖ, πρὶν προχωρήσουμε στὴ μελέτη του, νὰ δώσουμε μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα τῶν τάσεων ποὺ κυριαρχοῦν στὴν ἑλληνικὴ ἐκκλησία στὴν τέταρτη δεκαετία τοῦ 19 αἰῶνα. Τὰ χρόνια αὐτὰ σημαδεύονται ἀπὸ ἔντονες θρησκευτικὲς διενέξεις, ποὺ συνοδεύονται ἀπὸ διωγμοὺς καὶ καταδίκες. Τὰ γεγονότα εἶναι γνωστά. Τὸ 1833 ἡ ἑλλαδικὴ ἐκκλησία κηρύσσεται, χωρὶς τὴ συγκατάθεση τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἀνεξάρτητη. Τὸ αἶτημα γιὰ αὐτονομία τῆς ἐκκλησίας ὑποστηρίζει, μεταθέτοντάς το καὶ σὲ πολιτικὸ ἐπίπεδο, ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης. Ἀντίθετα, ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος καταδικάζει τὴν ἀπόσχιση ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ θρόνο καὶ κατηγορεῖ σὰν αἰρετικούς ὅσους τὴν ὑποκινοῦν ἢ τὴν ἀποδέχονται. Γύρω ἀπὸ τὸν Φαρμακίδη καὶ τὸν Οἰκονόμο συσπειρώνονται δυὸ ἀντιμαχόμενες ὁμάδες, ποὺ ἐκφράζουν δυὸ ἀντίθετα ἰδεολογικὰ ρεύματα: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἕνας ἀκμαῖος, γιὰ τὴν ἐποχὴ του, φιλελευθερισμός, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἕνας ἄκρατος συντηρητισμός. Πέρα ἀπὸ τὰ στενὰ πλαίσια τῶν ἐκκλησιαστικῶν διενέξεων, οἱ τάσεις αὐτὲς ἐκφράζουν, ἀντίστοιχα, τὶς δυνάμεις τῆς κοινωνικῆς προόδου καὶ τῆς ὀπισθοδρόμησης. Πρόκειται γιὰ δυὸ ρεύματα ποὺ εἶχαν κινηθεῖ παράλληλα στὰ χρόνια τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ πού, ὕστερα ἀπὸ μιὰ προσωρινὴ ἀναστολὴ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση, ἐπανέρχονται μαχητικότερα.⁴²

Οἱ συντηρητικοὶ κύκλοι διαβάλλουν καὶ καταγγέλλουν κάθε σκέψη καὶ πράξη ποὺ δὲν συμπορεύεται μὲ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση. Ὁ Οἰκονόμος καταδικάζει τὶς νεωτεριστικὲς τάσεις ποὺ «*ἐπαγγέλλονται ἐλευθερίαν ἀπεριόριστον*» καὶ «*ἀδελεάζουσι τὴν φαντασίαν τῶν ἀπλουστέρων*»⁴³. Ἡ

40. Βλ. Σ π. Ἀ σ δ ρ α χ ἄ ς, Μακάριος Καββαδίας (; – 1824). Ὁ Ἐρατιστής 2, 1964, 225 - 226.

41. «Κατάλογος», σ. 198.

42. Α ἱ κ. Κ ο υ μ α ρ ι α ν ο ὕ, Ἡ ἐλευθεροφροσύνη τοῦ Θεόφιλου Καίρη, Ἐποχές, τχ. 46, Φεβρ. 1967, σ. 187.

43. Χ ρ υ σ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο ς, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τ. Α', Ἀθ. 1920, σ. 159.

«Εὐαγγελική σάλπιγξ», ὄργανο τῆς ομάδας τοῦ Οἰκονόμου, κατηγορεῖ τὸν κύκλο τοῦ Φαρμακίδη γιὰ λουθηρανισμό καὶ καλβινισμό. Ὁ Νεόφυτος Βάμβας γίνεται στόχος ἐπιθέσεων γιατί συνεργάζεται μὲ ἱεραποστόλους τῆς Βιβλικῆς Ἑταιρείας στὴ μετάφραση τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ καλεῖται ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο σὲ ἀπολογία.⁴⁴ Τὸ 1839 ἡ ἐκκλησία, ἀνήσυχη ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Καίτη στὸ Ὁρφανοτροφεῖο τῆς Ἀνδρου, τὸν ἀναγκάζει νὰ ἀπολογηθεῖ.⁴⁵ Τὸν ἴδιο χρόνο ἀποκαλύπτεται ἡ ὑπαρξη τῆς «Φιλορθόδοξης Ἑταιρείας»: ἀνάμεσα στοὺς σκοποὺς της ἦταν ἡ ἐπανασύνδεση τῆς ἐλλαδικῆς ἐκκλησίας μὲ τὸ οἰκουμενικὸ πατριαρχεῖο καὶ ἡ ὑποστήριξη τῆς ὀρθοδοξίας.⁴⁶

Ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς μεταφέρθηκε ἐνωρὶς στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἡ συντηρητικὴ πτέρυγα εἶχε ἰσχυρὰ ἐρείσματα. Σὲ μιὰ στιγμή ἐξαρσης τῆς μισαλλοδοξίας, μαζί μὲ τὰ βιβλία ἑτεροδόξων προπαγανδιστῶν, καίγονται καὶ βιβλία τοῦ Φαρμακίδη.⁴⁷ Ἡ μεταφορὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὶς Ἡγεμονίες, ὅπου ἡ παρακμασμένη ἐλληνικὴ παροικία εἶχε περάσει σὲ θέσεις καθαρὰ ἀντιδραστικές, ἦταν ἐπόμενη.

Τὸ ἐπιστολικὸ «Ὑπόμνημα» τοῦ Ἰωαννίδη εἶναι ἓνα τυπικὸ κείμενο τῶν μέσων τοῦ 19 αἰῶνα, σφραγισμένο μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ λογιωτατισμοῦ. Ὁ λόγος εἶναι μακροπερίοδος, ρητορικός, πομπώδης· οἱ λέξεις, κάποτε χωρὶς λογικὸ εἶρμό, παρασύρονται ἀπὸ τὸ ρητορικὸ στόμφο, ἔτσι πού περισσότερο ἤχουν, παρὰ ἀποδίδουν πραγματικὲς ἐννοιες. Πρόκειται γιὰ σύμπτωμα γενικότερο τῆς γλώσσας καὶ τοῦ ὅφους μιᾶς ἐποχῆς, ἡ ὁποία παρὰ τίς διακηρύξεις της γιὰ ἐπιστροφή στὶς ἀρχαιοελληνικὲς ρίζες, ἀπομακρύνθηκε ὅσο ποτὲ ἄλλοτε «ἀπὸ τῆς λιτότητας, τὴν εὐθύτητα, τὴν καθαρότητα τοῦ ἐλληνικοῦ κλασσικοῦ λόγου»⁴⁸.

Μὲ τὸ «Ὑπόμνημά» τοῦ ὁ Ἰωαννίδης θέλει βασικὰ νὰ δώσει ὁδηγίες στοὺς συμπατριῶτες του γιὰ τὴν ὁργάνωση τῆς βιβλιοθήκης πού στέλνει

44. Ὁπ. παρ., σ. 207 κ. ἐξ.

45. Ὁπ. παρ., σ. 259. Αἰκατ. Κουμαριανοῦ, ὅπ. παρ., σ. 195 κ. ἐξ.

46. Χρυσ. Παπαδόπουλος, ὅπ. παρ., σ. 278. Μπάμπης Ἀντίνος, Ἱστορικὰ σημειώματα, Ἀθ. 1925, σ. 394 κ. ἐξ. J. A. Petropoulos, Politics and statecraft in the kingdom of Greece 1833 - 1843, Princeton 1968, σ. 329 κ. ἐξ., 519 κ. ἐξ.

47. Θεόκλητος Φαρμακίδης, Ἀπολογία, ἔκδ. Β', Ἀθ. 1840, σ. 78 κ. ἐξ.

48. Κ. Τσάτσος, Νεοελληνικὴ ρητορεία, ἔκδ. Βασικῆς Βιβλιοθήκης, Ἀθ. 1954, σ. ιζ',

στὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ του καί, κατὰ δεύτερο λόγο, νὰ ἀπολογηθεῖ γιὰ τὴν ἀδυναμία του νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸ αἶτημα τῶν συγχωριανῶν του γιὰ ἀποστολὴ χρηματικῆς βοήθειας. Παράλληλα ὅμως βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ κάνει καὶ ἓνα κήρυγμα προσήλωσης στὴν ὀρθοδοξία, ποὺ στὰ χρόνια αὐτὰ νομίζει ὅτι κινδυνεύει ἀπὸ τοὺς «αἵρετικούς» νεωτερισμοὺς τοῦ Φαρμακίδη, τοῦ Βάμβα καὶ τοῦ Καῖρη. Ὁ Ἰωαννίδης ἐνημερωμένος ἄριστα γιὰ τὶς σύγχρονες ἐκκλησιαστικὲς ἀντιθέσεις μεταφέρει στὸ «Ὑπόμνημά» του τὸ ὕφος καὶ τὸ λεξιλόγιο τῆς συντηρητικῆς ὁμάδας τοῦ Οἰκονόμου: ὁ «ἀθεώτατος» Καῖρης, ὁ «ὀλεθριώτατος» καὶ «ἀποτρόπαιος» Φαρμακίδης καὶ ὁ «ἀντάρτης» Βάμβας, οἱ «μισθωμένοι Ἀπόστολοι τοῦ λουθηροκαλβινισμοῦ» κατηγοροῦνται ὅτι ἐπιδιώκουν νὰ ἀνατρέψουν τὴν παραδοσιακὴ ἐκκλησιαστικὴ ἰδεολογία καὶ παραπέρα τὴν κοινωνικὴ εὐταξία.

Μέσα στὸ ἴδιο κείμενο ὁ Ἰωαννίδης, κατὰ ἕναν περίεργο συγκερασμό, ἐγκωμιάζει τὴν παιδεία, τὴ φιλοσοφία, τοὺς πατέρες τῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, τοὺς ὁποίους βλέπει, μετὰ τὴν ἑλληνικὴ παλιγγενεσία, νὰ ἐπιστρέφουν πανηγυρικὰ στὸν τόπο τους. Φαντάζεται «τὰ λαμπρὰ ἀνάκτορα τῆς [...] φιλοσοφίας ἀνεωγμένα, καὶ τοὺς Σωκράτας, καὶ Ἀριστοτέλεις, καὶ Πλάτωνα φιλοσοφοῦντας, καὶ διαλεγομένους περὶ [...] φύσεως» ἀκούει «τοὺς θουκυδίδας καὶ ξενοφῶντας ἐξιστοροῦντας... τὰ κατὰ τῶν [ἐχθρῶν] τρόπαια τῶν προγόνων ἡμῶν... τοὺς δημοσθένεις καὶ Ἰσοκράτας γλαφυρότατα ῥητορεύοντας, καὶ πάντα τὸν ὄμιλον τῶν πάλοι σοφῶν... πανηγυρίζοντας τὴν παλιγγενεσίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὴν ἐπάνοδον τῆς φιλοσοφίας»⁴⁹.

Ἡ πανηγυρικὴ παρουσία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων σὲ ἓνα κείμενο σὰν καὶ αὐτό, ποὺ τὸ χαρακτηρίζει ἡ αὐστηρὴ προσκόλληση στὴν ὀρθόδοξη παράδοση τῆς ἐκκλησίας, εἶναι ἓνα φαινόμενο τῆς ἐποχῆς. Στὴν περίοδο τῆς ἀκμῆς τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ ἡ ἐκκλησία καὶ οἱ φορεῖς τῆς ἰδεολογίας της, διαισθανόμενοι τοὺς πνευματικὺς καὶ κοινωνικοὺς κινδύνους ποὺ ἐγκυμονοῦσε ἡ ἀνάγνωση τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, στάθηκαν ἐπιφυλαχτικοί, ἂν ὄχι πάντοτε ἐχθρικοί, ἀπέναντί τους.⁵⁰ Ὁ συγκρητισμὸς ἀνάμεσα στὴν ἐκκλησία καὶ τὴν ἀρχαιότητα πραγματοποιεῖται μόλις τώρα, στὰ μέσα τοῦ 19 αἰῶνα. Μέσα σ' αὐτὰ τὰ χρόνια ἀρχίζει ἄλλωστε νὰ μορφοποιεῖται καὶ ὁ ὅρος «ἐλληνοχριστιανικός».⁵¹

Ἐκτός ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς βρίσκει ἐδῶ θέση καὶ ἡ «φιλοσοφία», προσδιορισμένη ὅμως μὲ τὰ ἐπίθετα «ἀληθῆς» καὶ «ἐνθεος». Ἀλλὰ δὲν πρόκειται γιὰ τὴ φιλοσοφία ποὺ στὰ χρόνια τοῦ νεοελληνι-

49. «Ὑπόμνημα», σ. 181.

50. Βλ. Δημήτριος Καταρτζῆς, Δοκίμια, ἐπιμ. Κ. Θ. Δ η μ α ρ ᾱ ς, Ἀθ, 1974, σ. ξζ', σθ'.

51. Ὁπ. παρ., σ. σθ'.

νικού διαφωτισμού ταυτιζόταν με την ελευθεροφροσύνη και την ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ δόγματος. Τώρα παίρνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο νόημα: σημαίνει τὴν αὐστηρὴ τήρηση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως, τὴν ὑποταγὴ κάθε ἐκδήλωσης στὸ πνεῦμα τῆς ἐκκλησίας. Ὁ σύγχρονος φιλόσοφος εἶναι, κατὰ κάποιον τρόπο, ὁ «ἀντιφιλόσοφος» τῆς ἐποχῆς τοῦ διαφωτισμοῦ.

Καὶ στὶς δύο παραπάνω περιπτώσεις χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐλαστικότητα μετὰ τὴν ὁποία ἡ ἐκκλησία οἰκαιοποιεῖται θέματα καὶ ἔννοιες ποὺ παλαιότερα θεωροῦσε ἐπικίνδυνα καὶ ψυχοφθόρα. Ἐτσι βλέπουμε πόσο ἀρμονικὰ συγχρωτίζονται τὸ δόγμα, ἡ ἀρχαιότητα καὶ ἡ φιλοσοφία. Τὸν τελευταῖο ὅρο ἡ ἐκκλησία τὸν προσαρμύζει στὰ μέτρα της καὶ τὸν χρησιμοποιεῖ χωρὶς φόβο· ἡ χρῆση του δὲν ἐγκυμονεῖ ἄλλωστε κινδύνους, τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἴδια αἰσθάνεται καὶ εἶναι στὰ χρόνια αὐτὰ ἀρκετὰ ἰσχυρὴ. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο προσοικειώνεται μιὰ ἀρχαιότητα ἀποδυναμωμένη ἀπὸ τὰ ζωτικότερα στοιχεῖα της καὶ περιορισμένη κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ σὲ νεκροὺς τύπους.

Παράλληλες σημασιολογικὲς διαφοροποιήσεις παρατηροῦνται καὶ στὸ χῶρο τῆς παιδείας: σὲ βασικὰ αἰτήματα τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, ὅπως ἡ ἴδρυση σχολείων καὶ ἡ ὀργάνωση βιβλιοθηκῶν, τώρα, στὸν προχωρημένο 19 αἰῶνα, οἱ συντηρητικοὶ κύκλοι δίνουν διαφορετικὸ περιεχόμενο. Ὁ Ἰωαννίδης ἐκφράζει καίρια, ἔστω καὶ ἀπὸ τὴ Βλαχία, τὶς συντηρητικὲς αὐτὲς ροπές: πιστεῦει ἀπόλυτα στὴν ἀνάγκη τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας γιὰ παιδεῖα καὶ σχολεῖα, ἀλλὰ ὅμως «οὐχὶ τῶν σκολιῶν... καὶ διαστρόφων, οἷον συνεργεῖα δαιμονικῇ ὑπῆρξε τὸ τοῦ [...] θεομάχου, καὶ τὴν συνειδήσιν κεκαυτηριασμένον, καὶ ὅλως ἀθεωτάτου Καίρου»⁵². Ἀναφέρεται βέβαια στὸ Ὁρφανοτροφεῖο τῆς Ἀνδρου τοῦ Θεόφιλου Καίρη, τὸ ὁποῖο, ἀνάμεσα στὸ 1836 καὶ 1839, γίνεται στόχος τῶν ἀντιδραστικότερων δυνάμεων τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, μετὰ ἀποτέλεσμα τελικὰ νὰ κλείσει καὶ νὰ ἐξοριστεῖ ὁ Καῖρης.⁵³

Ὁ δάσκαλος τώρα δὲν φτάνει νὰ ξέρει γράμματα· ἄλλωστε ὑπάρχουν πολλοὶ σοφοὶ ποὺ γνωρίζουν «καταμετροῶν τῇ σπιθαμῇ πλέθρα γῆς, [ἀρι]θμεῖν ἀστέρας οὐρανοῦ, καὶ μιλλιούνια, καὶ χιλλιούνια ψάμμον θαλάσσης», ἀλλὰ ἀγνοοῦν «πόσα, καὶ τίνα εἰσὶ τὰ ἀρ[θρα] τῆς πί[στεως]. καὶ ἂν τις ἐρωτήσῃ αὐτούς, τίνα εἰσὶ τὰ ἀρθρα, ἀποκρίνονται ὅτι ἀρθρα τῆς πίστεώς εἰσιν οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι»⁵⁴. Ὁ δάσκαλος πρέπει, πρῶτα καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα, νὰ εἶναι ὑπέρτης τῆς ἐκκλησίας, φύλακας τοῦ δόγματος καὶ τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς παράδοσης. Μὲ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πνεῦμα πρέπει

52. «Ὑπόμνημα», σ. 179.

53. Δ η μ ή τ ρ ι ο ς Πα σ χ ῶ λ η ς, Θεόφιλος Καῖρης, Ἀθ. 1928, σ. 72 κ. ἐξ., 145.

54. «Ὑπόμνημα», σ. 184

νὰ διαπλάσει τοὺς μαθητὲς του : μιὰ φορά, τουλάχιστο, τὴ βδομάδα πρέπει νὰ καταγίνεται μὲ τὴν ἀνάλυση «*Ἱερογραφικῶν, καὶ δογματικῶν, καὶ Πατερικῶν βιβλίων*» μὲ σκοπὸ τὴ στερέωση τῆς πίστεως τῶν νέων. Μὲ εὐθύνη τοῦ δασκάλου ἐπίσης ἀπαγορεύεται στοὺς μαθητὲς νὰ διαβάσουν «*βιβλία-ρια κακοήθη, καὶ βλάσφημα, καὶ ἀλλότρια τῆς καθ’ ἡμᾶς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας... ὅλα τὰ Καίρια καὶ Βαμβοφαρμακίδια καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια*»⁵⁵.

Τὸ σχολεῖο ἔχει καὶ μιὰ ἀκόμη ἀποστολή : νὰ προφυλάξει τοὺς χωρικούς, ἰδίως τοὺς «*ἀπλοῦστερους*», ἀπὸ τοὺς ἐπικίνδυνους νεωτερισμοὺς τῶν «*αἵρετικῶν*». Τὴ διαφώτιση θὰ ἀναλάβει ὁ δάσκαλος, χρησιμοποιοῦντας σὰν μέσο καὶ τὴν ἐκφώνηση λόγων ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῆς ἐκκλησίας.⁵⁶ Κατ’ αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ σχολεῖο ἀποβαίνει τὸ κέντρο τῆς μικρῆς κοινωνίας τοῦ χωριοῦ καὶ συντελεστὴς ἀποφασιστικὸς στὴ διαμόρφωση τῆς ιδεολογίας της.

Τὸ «Ύπόμνημα» κλείνει μὲ ὁδηγίες τοῦ Ίωαννίδη σχετικὰ μὲ τὴν ὀργάνωση τῆς βιβλιοθήκης. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ συστηματικότητα μὲ τὴν ὁποία διατυπώνονται οἱ σχετικὲς προτάσεις. Τὰ βιβλία πρέπει νὰ σφραγιστοῦν καὶ νὰ τοποθετηθοῦν σὲ ἰδιαίτερο χώρο μέσα στὸ σχολεῖο. Οἱ νέες προσκτήσεις θὰ ἀναγράφονται στὸν Κατάλογο ποὺ στέλνει ὁ Ίωαννίδης μαζί μὲ τὰ βιβλία, καὶ συγκεκριμένα στὰ πέντε τελευταῖα φύλλα, τὰ ὁποῖα ἄφησε ἐπίτηδες λευκά.

Υπεύθυνος γιὰ τὴ διακίνηση καὶ τὴν ἀσφάλεια τῶν βιβλίων θὰ εἶναι εἰδικὰ ἐντεταλμένος βιβλιοθηκάριος, διοριζόμενος ἀπὸ τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ σχολείου.⁵⁷ Βιβλία μποροῦν νὰ δανεῖζονται καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν οἱ δάσκαλοι καί, κατὰ τὶς ἐορτάσιμες ἡμέρες, οἱ παπᾶδες τοῦ χωριοῦ. Γιὰ τὰ βιβλία ποὺ βγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο ὁ βιβλιοθηκάριος πρέπει νὰ κάνει ἀπόδειξη δανεισμοῦ καὶ νὰ φροντίζει ὥστε νὰ ἐπανέρχονται κανονικὰ στὴ θέση τους.

55. «Ύπόμνημα», σ. 184 - 185.

56. «Ύπόμνημα», σ. 184.

57. Ἑκκλησιαστικὰ ἔγγραφα ποὺ ρυθμίζουν τὰ σχετικὰ μὲ τὴ συγκρότηση καὶ ὀργάνωση βιβλιοθηκῶν προβλέπουν κάποτε καὶ τὸ διορισμὸ βιβλιοθηκάριου. Τὸ 1769 ὁ πατριάρχης Θεοδοσίος συνιστᾷ μὲ σιγίλλιο πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς σχολῆς τῆς Πάτμου νὰ ἐκλέξουν σὰν βιβλιοφύλακα «*ένα τῶν τροφίμων τῆς αὐτῆς σχολῆς, ἄνδρα τὸν πιστὸν καὶ ἐχέγγυον ἔχοντα, ὅστις ὀφείλει παρέχειν διδασκάλοις τε καὶ μαθητιῶσιν ὅπερ ἂν τῶν βιβλίων αἰτοῖτο ἕκαστος εἰς χρῆσιν*». Βλ. M i c l o s i c h - M ü l l e r, Acta et diplomata, τ. ζ', Βιέννη 1890, σ. 352. Μ. Ι. Γ (ε δ ε ὶ ν), Ἡ περὶ βιβλιοθηκῶν ἐκκλησιαστικὴ μέριμνα. Ἑκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 25, 1905, 267 - 268. Μαθητὲς ἐπίσης ἐκτελοῦσαν χρέη βιβλιοθηκάριου καὶ στὴ σχολὴ τοῦ Κουρούτζεσμε, μετὰ τὸ 1804· τὰ καθήκοντά του περιγράφονται λεπτομερικὰ σὲ σιγίλλιο τοῦ πατριάρχου Καλλίνικου Ε'. Βλ. Τ. Ἀθ. Γ ρ ι τ σ ὀ π ο υ λ ο ς, Πατριαρχικὴ Μεγάλὴ τοῦ Γένους σχολή, τ. Β', Ἀθ. 1971, σ. 141, 149.

Ἰδιαίτερη μέριμνα λαμβάνεται γιὰ τὴν καλὴ διατήρηση τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸν Ἰωαννίδη, κακοπαθαίνουν ἀπὸ τὴν ἀπρόσεχτη μεταχείριση τῶν μαθητῶν, «κακῶς εἰωθότων γράφειν ἔνδον τῶν βιβλίων καὶ καταρῥυπαίνειν αὐτά, μὴ εἰδότες τὴν τιμὴν, ὥς ἀδάπανον ἔχόντων τὴν χρῆσιν»⁵⁸. Οἱ ὁδηγίες τελειώνουν μὲ τὰ καθιερωμένα «φορικτὰ ἐπιτίμια», ἐναντίον ὁποιοῦ, κληρικοῦ ἢ λαϊκοῦ, τολμήσει «νὰ ἀφαιρέσῃ τι [ἐκ τῆς] βιβλιοθήκης, ἢ χαρὶς φίλῳ ἢ συγγενεῖ αὐτοῦ, ἢ πωλήσῃ, ἢ ἀγοράσῃ, καὶ γνωρίσας οὐκ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν σχολήν»⁵⁹.

Ἡ σχεδὸν σχολαστικὴ ἐπιμονὴ τοῦ Ἰωαννίδη σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ὀργάνωση καὶ τὴ διασφάλιση τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὴν ἀγάπη — τὸ μεράκι θὰ λέγαμε — τῶν λογίων γιὰ τὰ βιβλία, ποῦ ἡ ἀπόχρησή τους συνεπάγεται τὶς περισσότερες φορὲς οἰκονομικὲς στέρσεις. Καὶ ὅταν κάποια στιγμή, συνήθως πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς τους, ἀφιερώνουν αὐτὰ τὰ βιβλία κάπου, εἶναι βέβαιοι ὅτι προσφέρουν ἓνα θησαυρὸ ποῦ πρέπει νὰ διαφυλαχτεῖ καὶ νὰ ἀξιοποιηθεῖ.

Ἡ προσφορὰ τοῦ Ἰωαννίδη ἦταν μέσα στὰ πλαίσια τῶν δυνατοτήτων του καὶ τῶν πνευματικῶν του ἐπιλογῶν. Μὲ τὴ χειρονομία αὐτὴ ἐκπλήρωνε, ἐξάλλου, ἓνα ὀφειλόμενο χρέος πρὸς τὴ γενέτειρά του. Πέρα ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του στάση ἀπέναντι σὲ καίρια προβλήματα τῆς ἐποχῆς του, ἡ δωρεὰ τῆς βιβλιοθήκης ἀποτελεῖ μιὰ θετικὴ καὶ γενναία πράξη, τὴν ὁποία δὲν εἶναι δυνατό νὰ μειώσουν οἱ συντηρητικότες προτάσεις ποῦ διατυπώνονται στὸ «Ὑπόμνημα» του. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὰ βιβλία τοῦ Ἰωαννίδη ὑπηρετήσαν καλὰ τὶς σχολικὲς ἀνάγκες τῶν νέων συμπατριωτῶν του. Ἰσως ἀκόμη νὰ συνετέλεσαν, καὶ παραπέρα, στὸ ξύπνημα μερικῶν συνειδήσεων, προωθώντας ἔτσι ἀνεπαίσθητα μέσα στὴ μικρὴ κοινωνία τοῦ χωριοῦ κάποιες ἰδεολογικὲς διαφοροποιήσεις.

58. «Ὑπόμνημα», σ. 183.

59. «Ὑπόμνημα», σ. 185. Στὸ ἴδιο αὐστηρὸ ὕφος εἶναι συνταγμένοι καὶ ἄλλοι κανονισμοὶ βιβλιοθηκῶν, καθὼς καὶ σχετικὰ σημειώματα στὰ ἐσώφυλλα βιβλίων τῆς Τουρκοκρατίας. Πρβλ. Β α γ γ ε λ η ς Σ κ ο υ β α ρ ᾱ ς, Ἰωάννης Πρίγκος (1725 ; - 1789), Ἀθ, 1964, σ. 319 κ. ἐξ.

2^α Κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς Σχολῆς, τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Κωμοπόλεως Φίλια. Ἀφιερωθέντων παρὰ ἐν Μοναχοῖς ταπεινοῦ, καὶ ἐν δικασκάλοις ἐλαχίστου, Γρηγορίου Ἰωάννου, συνεγχωρίου Φιλιώτου, τοῦ ἐκ τῆς πατριᾶς τῶν Μαλικέων. ,αωμβ^ω: Ἰουνίου γ^η.

3^α Ὑπόμνημα αὐτοσχέδιον, διηγηματικόν, καὶ παραινετικόν, πρὸς τοὺς ἐντίμους καὶ φιλοπάτριδας ἐφόρους τῆς νεοσυστάτου σχολῆς, τῆς ἐν Πελοποννήσῳ, κατὰ τὸν Νομὸν τῶν Καλαβρύτων Κωμοπόλεως Φίλια, παρὰ τοῦ Ἀφιερωτοῦ τῶν βιβλίων.

Ἐντιμότατοι, καὶ προσφιλέστατοι Κύριοι πατριῶται
Ζώητε εὐδαιμονοῦντες.

Καθάπερ ἐξ ἀπάντων τῶν ὁρωμένων οὐρανίων σωμάτων, τὸ μᾶλλον λαμπρότερόν τε καὶ θαυμα[στότερον] ὁ Ἥλιος, ἐξ οὗ τὸ διάκενον τοῦ παντὸς χάος, φάους πληροῦται, καὶ ἡ πολύαστρος σφαῖρα θαυμασίως κατ[...]
καὶ οὐκ ἔστιν ὅστις ἀντρεῖ, οὕτως ἐξ ἀπάντων τῶν ὑπὸ σελήνην Κτισμάτων, τὸ ὑπερέξοχον, καὶ ἀ[...]
δημιούργημα τοῦ παννπερσόφου δημιουργοῦ θεοῦ, ἀναντιρῶντως ἔστιν ὁ Ἄνθρωπος. ἐξ ὕλικῆς γὰρ καὶ [...] εἰς ἐν θεουργικὸν σύγκρομα δημιουργηθείς, καθ' εἰκόνα ἰδίαν, καὶ ὁμοίωσιν τοῦ παννπερσόφου [...] κατὰ τε τὸ Ἀρχικὸν ἐπὶ πάντων τῶν ὕλικῶν Κτισμάτων (πάντα γε ὑπέταξε τοῖς ποσὶν αὐτοῦ: [...] κατὰ τὸ αὐτεξούσιον τῆς προαιρέσεως ἐν τοῖς ἔργοις καὶ πράξεσι, καὶ θεία ἐμπνεύσει κοσμηθείς, [...] δυνάμιν σοφίας καὶ γνώσεως, πολλῶ τῷ μέτρῳ καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἥλιου ὑπερανέστηκε τῷ ἀξιώματι: οὐ γὰρ ὁ ἀνθ[ρ]ωπος διὰ τὸν] Ἥλιον ἐπλάσθη, ἀλλ' αὐτός τε ὁ Ἥλιος καὶ τὰ ὁρώμενα πάντα, ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνθρώπου ὠφελείᾳ [...] θέν τοι, καὶ βασιλεὺς, καὶ θεὸς κατὰ χάριν παρὰ θεοῦ ἐτάχθη, πάντων δεσπόζειν ἔν τε γῇ, καὶ θα[λάσῃ] χρῆσθαι τούτοις ὡς βουλητόν. ὅθεν διὰ τε τὴν σύνθετον, καὶ θεοκόσμητον ταύτην διάπλασιν, καὶ τὰς [...] χι-
κὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας, προτιμότερος κρίνεται τοῦ Ἥλιου ὁ ἀνθρωπος· ἢ μὲν γὰρ τοῦ Ἥλιου ἐν[...] φυσικῇ λαμπρότητι, τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς συντελεῖ, τοῦ ὁρᾶν τὰ ἀντικείμενα, ὡς ἕκαστον [...] καὶ σχήματος καὶ ποικιλίας χρωμάτων· ἢ δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐμπνευσθεῖσα τῆς Σοφίας δύναμις, [...] τῆς παννπερσόφου θείας ἐλλάφους, γνώσιν παρέχει θεῖον τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων διὰ [...] καὶ πράξεως, διανοίγουσα τοὺς νοεροὺς ὀφθαλμούς, τοῦ κατανοεῖν τὰ τε ὁρατά, καὶ ἀόρατα ὄντα [...] στὸν, καὶ ὡς ἔχει φύσεως καὶ ἐνεργείας, θερμότερον ἐρεθίζει τὴν ψυχὴν αἰεὶ ὁρέγεται τοῦ εἰδέναι, τὰ [...] κριβοῦν, καὶ τὰ ἐνεστῶτα ἐξερευνᾶν, καὶ τὰ μέλλοντα εἰκάζειν, καὶ τὰ αἰνιγματώδη καὶ ἀσαφεῖ διευ[...] ἔστι φιλοσο-

φία, καὶ γνῶσις τῶν ὄντων, δι' ὃ καὶ τέχνη τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν ἤκουσ[...]. Φίαν ἐξεζήτησε παρὰ θεοῦ, ὁ Σοφώτατος ἐν Βασιλεῦσι Σολομῶν λέγων, Θεὲ καὶ Κύριε τοῦ Ἑλέους [...] θρόνων πάρεδρον Σοφίαν, ἵνα συμπαροῦσα μοι διδάξῃ με, τί εὐάρεστόν ἐστι παρὰ σοι, καὶ ὁδηγ[...]. τῆς. αὕτη γὰρ τοὺς ἐαυτῆς ἐραστάς, κατασκευάζει προφήτας τῶν μελλόντων, καὶ υἱοὺς θεοῦ κατὰ χά[...]. μὲν ἀρετῆς, ὡς θεοφιλοῦς ἀντεχομένους, ὅλη ψυχῇ, τῆς δὲ κακίας ὡς θεοστενγοῦς ὅλως ἀπεχ[...].] θεόν φιλοσοφίας ἀντιποιοῦμενοι, οἱ θεόπνευστοι πατέρες, καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἀγιοτάτης ἡμῶν [...] ριεγένοντο τοσοῦτων καὶ τοιούτων ψυχολέθρων, καὶ θεομάχων αἰρετικῶν, καὶ ἐφρίμωσαν τὰ [...] λούντα βλασφημίας κατὰ τοῦ ὑψίστου, καὶ τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Παναγίου πνεύματος, κατέκοψαν [...] φάλαγκας τῶν ἀντιπάλων τῆς εὐσεβείας, καὶ διέσωσαν εἰς ἡμᾶς τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς ἀγίας [...] ἀμόλυντον. ἐκ ταύτης οὖν τῆς ἐν εὐσεβείᾳ φιλοσοφίας ἐθανυμάσθησαν, καὶ θαυμασθ[...].] ἄνθρωπος, ὅσον ἐστὶν ἐκ περιουσίας τὸ ὑπερέξοχον, 3B καὶ θεοκόσμητον δημιουργήμα [...] / [...] γνῶς προσανέχων διὰ θεωρίας καὶ πράξεως, ἀπονέμων θεῶ μὲν τὰ ὅσια, ἀνθρώποις δὲ τὰ δίκαια [...] «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης σου ψυχῆς καὶ τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν». τοσοῦτον ἐκ [...] καὶ σκαιότητι γνῶμης συζῶν, τό τε θεοβράβετον, καὶ ἡγεμονικὸν ἀξίωμα τῆς ψυχῆς καθυβρίζει, καὶ [...] κα- ταρῶνται, καὶ τῷ ὑπερτίμῳ ὕψει τῆς ἐπὶ τὰ ἐν Κόσμῳ Κτίσματα Βασιλείας, αὐτεξουσίως καταχρῶμενος [...] ἀσεβῆς ἀποβαίνει, καὶ πρὸς ἀνθρώπους ὀλεθριώτατος θῆρ, ἐν ἀνθρώπῳ μορφῇ, οὗ τὸ τέλος ἢ τοῦ συν[ει- δέναι] ἀπώλεια, «θάνατος γὰρ ἁμαρτωλῶν πονηρὸς καὶ εὐαγγελικῶς εἰπεῖν, Κάλλιον ἦν αὐτῷ εἰ μὴ ἐγεννήθη. [...] προφητάναξ δαβὶδ, παραινῶν τε ἅμα, καὶ ἐπαπειλῶν παραγγέλλει λέγων. «δράξασθε παιδείας, μὴ [...] Κύριος, καὶ ἀπωλεῖσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας, ὅταν ἐκκαυθῇ ὁ θυμὸς αὐτοῦ. δεῖ οὖν τοὺς σωφρόνως, καὶ κατὰ [...] ἐλλομένους ἀντιποιεῖσθαι ὀλοφύχως τῆς ἐν εὐσεβείᾳ φιλοσοφίας, ἧς οὐδὲν ἐν τῷ βίῳ οὔτε σεμνότερον, οὐ[...] οὐδὲ ὀνησιμώτερον πρὸς εὐζωίαν. τούτου δὲ τοῦ θειοτάτου χρήματος τῆς φιλοσοφίας διδακτοῦ ὄντος, καὶ [...] σοφῶν, καὶ ἐναρέτων Ἄνδρῶν εἰ- σοικιζομένων, καὶ οἶονεἰ ἐγκεντριζομένων ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς [...] ταύτας ἐξ ἀκανθῶν καὶ ἀκάρπων ἀγριελαίων, εἰς εὐκάρπους καλλιελαίους, πρὸ παντὸς ἀναγ[...].] τοὺς ἐν ἐκάστη πολιτεία προεδρεύοντας, καὶ τῶν Κοινῶν ἐπιμελουμένους προνοεῖσθαι, καὶ σπουδάζειν [...] σι πρὸς πορι- σμὸν τῶν ἀναγκαίων μέσων, ὅσα συντελεῖ πρὸς εἰσαγωγὴν, καὶ διαρκῆ εἰ- σοικισμὸν [...] τοῦ ἀγαθοῦ τούτου κτήματος τῆς παιδείας, δι' ἧς τοσαῦ- τα πολυανθρωπώτατα βάμβακα, καὶ ἄγρια [...] ριωδῶς ζῆν ἀπηλλάγησαν, καὶ εἰς πολίτευμα τοῦ κοινωνικοῦ βίου μετερῶνθιμήθησαν, καὶ νόμοι ἐδέθη- σαν [...] διὰ τῶν φώτων τῆς παιδείας τὸ πᾶν διοικεῖται, μᾶλλον εὐδῶ- θμως τε, καὶ εὐτάκτως ἥπερ τὸ πρότερον. [...] καὶ οἶονεἰ βάμβακα πρὸς εἰ-

σαγωγὴν τῆς θειοτάτης παιδείας, προηγουμένως μὲν ἐστὶν ἡ οἰκοδομὴ [...] οὐχὶ τῶν σχολιῶν λέγω καὶ διαστροφῶν, οἷον συνεργεῖα δαιμονικῇ ὑπῆρξε τὸ τοῦ θεοῦ [...] θεομάχον, καὶ τὴν συνείδησιν κεκαυτηριασμένον, καὶ ὅλως ἀθεωτάτου Καίρου, οὐδὲ τὸ τοῦ ἀντάρτου, καὶ [...] βάμβα, οὐδὲ τὸ τοῦ ἐκ τῆς ἐπωνυμίας ἀποτροπαίου καὶ ὀλεθριωτάτου, Κιοκαίου φαρμακίδου, οἷτινες ὡς [...] καὶ τοῦ Ἰουδα (ἀληθέστερον εἰπεῖν) πολλῶν χεῖρους, χρημάτων Καλβινικῶν ἔνεκα προῦδωκαν τὴν πα[...] εὐσέβειαν, οἱ ἀντάρται καὶ πατραλοῖαι, καὶ πικροὶ ὕβρισται τῆς μητρὸς αὐτῶν Ἀγιωτάτης ὀρθοδόξου ἀνατο[λικῆς ἐκκλη]σίας, ἣτις αὐτοὺς καὶ ἐγέννησε, καὶ ἀνέθρεψε, καὶ ἐξεπαίδευσεν, ὥστε γενέσθαι ὑπερασπιστάς, καὶ ἐκδικητὰς [...] ἐναντίων τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, αὐτοὶ δὲ ἀντὶ τοῦ συνηγόρους μετεβλήθησαν ἀγνωμόνως εἰς πικροὺς κατηγοροὺς, τὸ δὲ δεινὸν [...] διδασκαλίᾳ, καὶ ἐκδεδητιμένη διαγωγῇ αὐτῶν, οὐ μόνον τῶν συνόντων αὐτοῖς τὰ ἦθη διέφθειραν καὶ κατη[...] τὸν νοῦν διεστρέβλωσαν, καὶ ἐξ εὐσεβείας παρέσυραν εἰς λουθηροκαλβινικὴν κακοδοξίαν, ἀναξίως τῆς ὑ[...] σπουδαίους χαρακτηροῦς, καὶ διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος, ἀλλ' ἔτι τὸ μᾶλλον χεῖριστον, ὅτι, πρὸς χάριν τῶν [...] ὡς ἀργυρώνητα ἀνδράποδα, οὐ παύονται, οἱ τολμηταί, καὶ ἀσυνείδητοι θρασύβουλοι συγγράφοντες, καὶ ἐκ [...] εἰρόντες, φυλλάδια παμμίαρα, λουθηροκαλβινικά, ἔμπλεα βλασφημιῶν καὶ λοιδοριῶν, κατὰ τῶν πα[...] καὶ τῶν ἐθίμων τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ Ἀγιωτάτης ἡμῶν πίστεως, ἀγωνιζόμενοι παντὶ [...] τὰ γνήσια τέκνα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ ποιήσωσιν εἰσποιητοὺς υἱούς, καὶ προσηλῆτους νόθους τῆς λουθηροκαλβινικῆς [...] μεμισθωμένοι Ἀπόστολοι τοῦ λουθηροκαλβινισμοῦ, καὶ τῶν συνοδικῶν θείων πατέρων πικροὶ συκοφάνται [...] ἐκκλησίας καὶ ἀρχαίων παραδόσεων καταφρονηταί, δυσειδαιμονίας, καὶ Σατανικὰς ἐφευρέσεις ταύτας ἀποκα[...] μούντες τὸν τίμιον καὶ Ζωοποιὸν τοῦ Κυρίου ἡμῶν σταυρόν, τὸ ὄπλον κατὰ τοῦ διαβόλου, δοθεῖν ἡμῖν [...] ἀτιμάζοντες τὰς Ἀγίας εἰκόνας, χλευάζοντες τὴν ψυχοσωτήριον ἐξομολόγησιν, καταργοῦντες [...] νηστείας, καὶ ἄλλας πολλὰς βλασφημίας κατατολμῶντες, καὶ συγγράφοντες ὡς προστάται τοῦ λου[θηροκαλβινισμοῦ] συναγωνιστὰι προθυμότατοι πρὸς διαστροφὴν τῶν ὀρθοδόξων, (οἴδατε ἀδελφοὶ πόσα ἔγραψαν [...] τοῦ μεγάλου σπηλαίου, καὶ κατὰ τῆς εὐρεθείσης ἐν Τίνω) καὶ ὅσα ἄλλα ἀνέγνωσα ἐγώ, εἰς τὰ [...] μου καὶ ἔκλυσσα πικρῶς,

4^a καὶ οὕτω τοῖς παμμύαροις αὐτῶν δελταρίοις / καὶ πόρρωθεν κατεμόλυναν τὸν νοῦν, καὶ ἐκλόνησαν τὴν συνείδησιν τῶν ἀπλουστέρων ἐκ τῆς Πατρῴας [...] τα σχολιὰ σχολεῖα, καὶ τοιοῦτους διαστροφους, καὶ ψυχολέθρους καὶ κακοδόξους διδασκάλους, οἱ τοιοῦτοι [...] ἀλλὰ σχολεῖα σπουδαστήρια τῆς παιδείας μετ' εὐσεβείας ἀποστολικῆς, καὶ πρακτικῆς ἀρετῆς, κατὰ τὰς δια[ταγὰς τῶν] Ἀγίων οἰκονομικῶν Συνόδων, καὶ τῶν πνευματοφόρων πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἡμετέρας ὀρθοδόξου [...] σχολεῖα διδαστήρια

τῶν Ἱερῶν καθηκόντων πρὸς τε θεὸν καὶ ἀνθρώπους, καὶ διδασκάλους, ὁμοίως φιλοσόφους ἅμα [...]θοδόξους, ἀξιοπρεπεῖς διὰ τὸ ἐπάγγελμα, καὶ ἀξιοσεβάστους διὰ τὸ σπουδαῖον καὶ ἐνάρετον πολίτευμα τῆς ἡθικῆς [...] γελικῆς ζωῆς, καὶ ὑπερμάχους μετὰ ζήλου τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως, στηρίζοντας τὴν εὐσέβειαν, καὶ ἔργοις καὶ λόγοις [...] ὅμμασιν, ὑπερασπιζομένους τὴν πρὸ τοσούτων αἰώνων τεθεμελιωμένην, καὶ διὰ θαυμάτων, καὶ μαρτυρικῶν [...] μένην ὀρθόδοξον ἡμῶν πίστιν, οὐχὶ τὴν χθесινὴν καλβινικὴν τὴν ἀντιφραστικῶς λεγομένην ἐπὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς [...] ἀπάτην τῶν ἀπλουστέρων. διδασκάλους λέγω, καὶ τὸ γένος, καὶ τὸ πολίτευμα ἀληθεῖς ὀρθοδόξους, διδακτικὸν τῶν καλλίστων ἐπὶ [...] ἐπωφελῶν γνώσεων, δι' ὧν βελτιοῦται ὁ νοῦς, καὶ ὀυθμίζεται ἡ ψυχὴ εἰς τὴν κατὰ θεὸν ἀρετὴν, καὶ ὁδηγεῖται ὁ ἄνθρωπος [...] θεολατρείαν, ἐξ ἧς προάγεται εἰς τὴν τοῦ συναμφοτέρου εὐδαιμονίαν. ἄνευ γὰρ τῆς ἀληθοῦς παιδείας, καὶ εὐσεβοῦς θεο[...] ἀποβαίνει χείρων, καὶ τῶν αἰμοβόρων θηρίων. ἐκεῖνα γὰρ τοῖς ἑτερογενέσιν ἐχθραίνει, καὶ ἐπιβουλεύει, κακεντρ[...] καὶ κατὰ τῶν οἰκειοτάτων ἐκμαίνεται, καὶ λυττᾷ, καὶ σπαράττει ἐλεεινότατα. ἀμαθία γὰρ ἀπνηεῖς [...] τοὺς ἀνθρώπους ποιεῖ. τὸ δὲ φιλοσοφεῖν μετ' εὐσεβείας συμπαθεῖς τε, καὶ εὐσπλαγγχνοὺς αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους ἀπεργάζεται. μετὰ δὲ [...] τῆς σχολῆς πρὸς ἀνάπανσιν τῶν σχολαζόντων, ἐπομένως ἀναγκαιότατόν ἐστιν, ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐπιστημόνων, καὶ σπου[...] διδασκάλων ὡς εἴρηται, μετ' εὐσεβοῦς ζήλου, ἐφ' ᾧ ἔσεσθαι ἀκριβεῖς φύλακας, τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων, ἐκδικητὰς τε καὶ [...] ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατὰ τῶν κακοδόξων, καὶ πολεμίων αὐτῆς, καὶ Κήρυκας τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου. καὶ ἐρμηνευ[τάς τῶν] γραφῶν ἐπ' ἐκκλησίαις, ὥστε εἶναι ἀξιοσεβάστους οὐκ ἀπὸ τῆς σχολαρχικῆς ἑδρας μόνον, ἀλλὰ, καὶ ἀπὸ τῆς ἀξιοπ[...] εὐαγγελικοῦ, καὶ ὀρθοδόξου πολιτεύματος, ἵνα ἔχη ὁ λόγος αὐτῶν τὸ πειστικόν, καὶ δραστήριον ἐνέργειαν εἰς τὰς ψυχὰς [...] πρὸς τὴν τῶν ἡθῶν διακόσμησιν, κατὰ τὴν Δεσποτικὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν πρὸς ἰδίους μαθητάς, εἰπόντος ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν [...] γὰρ φιλοσοφῶν θεολογικῶς, καὶ θεολογῶν πρακτικῶς, πολὺ τοὺς ἀκροατὰς ὀνύνησιν, ὥσπερ καὶ τοῦ [...] τὰ καιριώτατα. ὅπου δὲ τοιαῦτα μουσοτροφεῖα εὐσεβῆ συνεκροτήθη, καὶ τοιοῦτοι σοφοὶ καὶ καθ' ἑκάτερα σπου[δαῖοι διδάσκαλ]οι προῦχειρίσθησαν, ἐκεῖ πάντως ἔστησε τὸν θρόνον ἡ φιλοσοφία, καὶ ὁ χορὸς τῶν Μουσῶν συνέδραμεν [...]σα κακία ἐξωστράκιται, καὶ πᾶσα ἀρετὴ ἀντείσχθη, ἐκεῖ βασιλεύει ἡ ἐννομία, καὶ ἡ εὐδαιμονία, πλα[...] ἑδραῖως κρατύνεται, ὡς ὁ δαιμόνιος πλάτων σοφώτατα ἀπεφθέγγετο, ὡς, τότε ἡ πόλις εὐδαιμονεῖ, ὅταν [οἱ φιλόσο]φοι ᾠδῶσιν, ἢ οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως φιλοσοφοῦσι, τότε καὶ οἱ πολῖται, κατὰ τὸ καθῆκον τῆς ἀνθρω[...]λοπαροχία καὶ κοινωνία, ἀναπληροῦντες ἐκ τῶν ἰδίων τὰς τῶν ἄλλων ἐλλείψεις, ἅπαντες εὐποροῦσιν [...] ὡς πάντων περὶ τῶν κοινῇ συμφερόντων σπουδαζόντων μᾶλ-

λον, ἣ περὶ τῶν ἰδίων ἑκάστος. καὶ πᾶς [...] τὸ σχολεῖον, ὡς διδασκαλεῖον, καὶ γυμνάσιον ἀγαθοῦ πολιτεύματος, καὶ φιλοσοφῶν εὐσεβοφρόνως [...] βίον ἑαυτοῦ στάδιον ἐργασίας τῆς ἀρετῆς, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν Ἱερῶν καθηκόντων ἦτοι πρὸς εὐαρέσκειαν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι κερδαῖν τὸ εὖ ζῆν ἀσφαλῶς καὶ ἡσύχως, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι [...] ἀνεκκαλήτου Μακαριότητος. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία δι' ἧς δύναται ὁ ἄνθρωπος αὖθις [...] ἀρχαίαν Μακαριότητα, καὶ τελείαν εὐδαιμονίαν, ἐν ἣ καὶ δι' ἣν παρὰ θεοῦ ἐπλάσθη, δηλ. [...] λείαν ἀνάπαισιν, ἀνακτομένην καὶ κατορθουμένην διὰ τῆς ἐνθέου καὶ ἀληθοῦς φιλοσοφίας [...]. Τοῦτου οὖν τοῦ καλλίστου χορήματος, ἦτοι τῆς θεοφιλοῦς φιλοσοφίας, ὡς μόνον μέσου τῆς πρὸς [...] ὁδηγίας πρὸς τὴν τοῦ συναμφοτέρου εὐδαιμονίαν, ὑπὲρ παντὸς ἄλλου ἀγαθοῦ γλιχόμενος [...] φιλοπάτριδες καὶ προσφιλέστατοί μοι πατριῶται, οἱ οἰκήτορες τῆς ἐν πελοποννήσῳ κατὰ [...] Κομοπόλεως Φίλια, ἀναγκαιότατον ἔκριναν πρὸς τὸ σκοπούμενον τὴν σύστασιν τῆς [...] παιδείας, καὶ βελτίωσιν πρὸς τὴν θεοφιλῆ ἀρετὴν τῆς αὐτῶν Νεολαίας, κατὰ τε τὸ ἠθικὸν [...] βίον, καὶ κατὰ τὸ εὐάγωγον, καὶ πειθαρχικὸν πρὸς τὴν
⁴⁸ πολιτικὴν, ἅπερ συντείνουσιν [...] / κατανόησιν τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ ἀπαρέγκλιτον διακατοχὴν [...] ἡμῶν ὀρθοδόξον πίστewς. τοῦτο ἦν τὸ σκοπούμενον τῆς σχολῆς, ὅπερ καὶ τοι ἐργῶδες, διὰ τὸ πολυδάπανον καὶ [...] τῆς πτωχῆς πατρίδος, ἀλλὰ θεῷ χρησάμενοι συνεργῶ τοῦ καλοῦ, τῷ ἐν ἀπόροις σωτηριῶδεις πόρους ἐπινοοῦν [...] εὐπορήσαντες, διεπράξαντο εὐτυχῶς, καὶ ὠκοδόμησαν τὴν σχολήν. ὑπερεπαίνῳ τὸν φιλόκαλον αὐτῶν ζῆλον ἐν τοῖς σπου[...]οῦμαι τὴν προθυμίαν πρὸς τὴν φιλομάθειαν, ὑπερεκθειάζω τὸν κοινωφελῆ, καὶ θεάρεστον σκοπὸν τῶν [...]ων πατριωτῶν μου. Εἶγε λέγω αὐτοῖς, Εἶγε πολλάκις, καὶ ὑπέρευνγε. μακαρίζω δὲ τῆς λαμπρᾶς τύχης [...] ἔφηβον, καὶ τὴν ἐπιγενομένην Νεολαίαν, ἣτις ἅμα τῷ ἡλιακῷ φωτί, κατ' ἐκκληρίαν εἶδε συγχρόνως τὴν τε[...] φιλιότητος πατρίδος, ἐκ τῆς φαραωνίτιδος ἀπηνόους τυραννίδος, πρὸς δὲ καὶ τὰ λαμπρὰ ἀνάκτορα τῆς [...] φιλοσοφίας ἀνεωγμένα, καὶ τοὺς Σωκράτας, καὶ Ἀριστοτέλεις, καὶ Πλάτωνα φιλοσοφοῦντας, καὶ διαλεγομένους περὶ [...] φύσεως. ἀκούουσι τοὺς θουκυδίδας καὶ ξενοφῶντας ἐξιστοροῦντας τὰς ἡρωϊκὰς ἀριστείας, καὶ τὰ κατὰ τῶν [ἐχθρῶν] τρόπαια τῶν προγόνων ἡμῶν, ἀκούουσι τοὺς δημοσθένης καὶ Ἰσοκράτας γλαφυρότατα ῥητορεύοντας, καὶ πάντα τὸν ὄμιλον τῶν πάλοι σοφῶν παιανίζοντας, καὶ πανηγυρίζοντας τὴν παλιγγενεσίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὴν ἐπάνοδον τῆς φιλοσοφίας, εἰς τὰς στωὰς [...] καὶ λύκεια, τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς καὶ τερπνὰ ἐνδιατήματα, καὶ τὰς μουσὰς ὁμοῦ οὖσας, λιγυρῶς καὶ ἐναρμονίως ἀδούσας, [...] τὰ ἐλευσίνια, καὶ ἐπιστροφία εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐστίαν καὶ εὐρύθμως χορευούσας, καὶ δίκην ἐραστῶν εἰσκαλοῦσας [...] εἰσελθεῖν θαρρόντως εἰς τὸν χορὸν αὐτῶν, ὅθεν κἀγὼ εἶ καὶ πόρρωθεν καὶ ὑπέρ-

γηρως ὄν, ἀλλ' ὡς φιλόπατρις [...] ψυχῆς τῇ προσφιλῇ μοι Νεολαίᾳ ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ τύχῃ, ἐπενχόμενος αὐτῇ σὺν γιγαντιαίοις ἄλμασιν [...]δους καὶ εὐδοκίμησιν μείζω ἢ κατὰ τὰς ἐλπίδας αὐτῶν, πρὸς ἀνάκλησιν τῆς τῶν προγόνων εὐκλείας, καὶ εὐχος [...] θαυμάσιον τῷ ὄντι καὶ πολλῶν ἐπαίνων ἐπάξιον τὸ ἐγχείρημα τῆς σχολῆς, ὡς φροντιστήριον τῆς παιδείας, καὶ [...] ἀλλ' ὅσον ἐστὶν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀναγκαιότατον, καὶ συντελεστικόν, πρὸς τὴν κατ' ἄμφω εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου [...] ἐργῶδες καὶ δυσκατέργαστον, οὐ μόνον διὰ τὸ πολυδάπανον τῆς οἰκοδομῆς, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον δυσοικονόμητον εἰς [...] τὸ ὅλως ἀπρόσοδον, καὶ τὴν τῆς πτωχῆς πατρίδος χρηματικὴν ἀμχανίαν, καὶ τελείαν ἀνέχειαν τούτου ἔνεκα, οἱ [...] πατριῶται, πυθόμενοι περὶ ἐμοῦ, ἀποδήμιον ὄντος, ἤδη σχεδὸν πεντήκοντα ἔτη, ὅτι περὶ ἐμοῦ ἐν τῷ βίῳ εἰς ἔτι, δι[...] καὶ ἀγνοοῦντας τὰς ἐπισυμβάσας μοι δεινὰς συμφορὰς, καὶ ἐπιθανάτιους κινδύνους, ὑπὸ τοῦ αἰμοχαροῦς ὁ[θωμανοῦ...]ους διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, οὕτω καὶ τὴν πολυχρόνιον ἀποδημίαν μου πολυχρηματίαν νομίσαντες, μοι [...] ἤμῳ τὴν σύστασιν τῆς σχολῆς, τῇ μὲν καταθαζόμενον με πρὸς τὴν κάθοδον, ὡς ἐκτὸς κινδύνου καθεστῶτων τῶν πραγμάτων [...] ἀξιοῦντες, ἵνα, ἥτε ἐξ ἰδίου μου, ἥτε ἐκ συνδρομῆς ὁμογενῶν, ἢ καὶ ἑτερογενῶν φιλελλήνων γένωμαι συν[δρομητῆς εἰς] τὸ κοινωφελές, ἅμα καὶ θεοφιλές τοῦτο ἐγχείρημα, ἐγὼ δὲ ἐκ τοῦ γράμματος αἰσθόμενος τὴν φωνὴν τῆς φίλης πατρίδος [...] καρδίαν ὡς ὑπὸ λόγχης καιρίως πληγείς καὶ ὑπὸ τοῦ σφοδροῦ πόνου βύθιον στενάξας, διάβροχος ἐγενόμην τοῖς δάκρυσιν, οὔτε δυνάμενος συντελέσαι εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς φίλης πατρίδος, διὰ τὴν ἐπισυμβάσαν μοι ἀπώλειαν τῆς πτωχικῆς [περιουσίας] οὔτε ἐκ συνδρομῆς τῶν γνωρίμων, τῶν μὲν εὐνοούντων τοῖς Ἑλλησιν, οὐκ εὐπορούντων, τῶν δὲ εὐπορούντων [κακῶς] διακειμένων, ὥστε πρὸς τὸ μὴ συνδραμεῖν, καὶ ἐπαρᾶσθαι τὰ παχαμναιότατα, καὶ κατεύχεσθαι τὸν [...] Ἑλλάδος, καὶ τὴν ἐξόντωσιν καὶ τελείαν ἀνυπαρξίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὥστε οὐδὲ ἐν ταῖς Ἱστορίαις [...] ἀνάμνησις τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος. αἴτιον δὲ τῆς τοσαύτης ἀπεχθείας καὶ δυσμενείας, ὡς ἐγὼ ἔγνων [...] ἐστὶν ὁ φθόνος, ἔνεκα τῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ εἰς Βασιλείαν ἀποκαταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ εὐπροσῶ[...] ἐστι, δῆθεν ὁ ζῆλος τῆς Ὁρθοδοξίας, ἣν ἡ Ἑλλὰς ἀπέρριψε, τῶν μὲν τῶν Ἑλλήνων λουθηροκαλβίνων [...] τῶν διασπαρέντων φυλλαδίων, καὶ βιβλιαρίων τοῦ Βάμβα, καὶ φαρμακίδου, κατενόησαν [...] τοῦτο ἀδιαφορίαν, καὶ ἄκαιρον σιωπὴν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, καὶ ὅλου τοῦ ἔθνους. [...] σάντων, ὥστε ἀποθρόνιραντες τὸν χριστιανισμόν ἡσπάσαντο τὸν ἄθεον θεοσεβισμόν τοῦ Καῖρον. [...] τῶν ἀνθρώπων οὕτω καὶ φρονούντων, καὶ κηρυττόντων περὶ τῆς Ἑλλάδος. ἐγὼ οὐδὲ ἐτόλμουν [...] πρὸς σύστασιν Ἑλληνικῆς σχολῆς. εἰδὲ ἐτόλμησά ποτε καὶ εἶπον τι, ἦκουσα ὅσα καὶ λέγειν [...] φιλογε-

5^α νείας, καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ ἐκκαιόμενος οὐκ ἠνέσχόμην τὴν ἀδιαφορίαν /

κωφεύων πρὸς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, ἀναξιώτατον κρίνων τῶν ἄλλων ἀπάντων πατριωτῶν φιλοτίμῳ [...] βελτίωσιν τῆς πατρίδος, ἐμὲ δὲ ὀφθῆναι ἄφροντιν, καὶ ἀξυντελῆ, ἐν τοιούτῳ ἐπωφελεῖ ἅμα καὶ θεοφιλεῖ [...] ὅθεν τὸ τῆς παροιμίας, κατὰ τὸν ῥαφίδι φρέαρ ὀρύττειν ἐπιχειροῦντα, κἀγὼ ἀπὸ ῥινὸς γραφίδος τὰ πρὸς τὸ [ζῆν] καὶ σὺν πολλῇ φειδοῖ ὅσον ἀποζῆν ἐμαντὸν ἐξοικονομῶν ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις, τὸ δὲ περιττεῦον εἰς ὦγην βι[βλίων] δαπανῶν. ἐξ ἀτρήτων πόνων τῆς νυχθημέρου καὶ πολυμόχθου χειρογραφίας, ὅσα ἠδυνήθην κτησάμενος, ὀλίγα [δὲ] παρὰ φίλων δωρεὰν λαβὼν, Ἰδοὺ προσφέρω δῶρον, ταῦτα πάντα εἰς τὴ νεόδμητον Ἱερὰν σχολὴν τῆς σεβαστῆς [...] μοι πατρίδος Κωμοπόλεως Φίλια, ὡς ἀναγκαῖα τοῖς αὐτόθι σχολάζουσι, τὸ τοῦ θεηγόρου Παύλου ἐπάδων [ἀργύ]ριον ἢ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι, διὰ τὴν ὑπὸ τῶν καταδιωξάντων με διαρπαγὴν τῆς περιουσίας μου, ὃ δὲ ἔχω [...] δίδωμι, ἥτοι βίβλους ἀναγκαιοτάτους, πρὸς σύστασιν καὶ προικισμὸν σχολῆς, ἐπὶ τῷ διαμένειν αἰωνίως κτῆμα [...] τον, καὶ ἀναπόσπαστον, εἰς φιλολογικὴν χρῆσιν, τοῖς αὐτόθι σχολάζουσι, διδάσκουσί τε καὶ μαθητευομένοις, εἰς μνήμην [τῆς] πολυμαρτήτου μου ψυχῆς, ἅπερ καὶ ἐξαποστέλω διὰ τοῦ ἀνεψιοῦ μοι δημοτρίου θεοδοωρίδου μαλλίκης καταγεγραμμένα ἐν [τῷ] Καταστήχῳ, ὅπερ, καὶ διατηρεῖσθαι δεῖ ἅμα τοῖς βιβλίοις, ἐπὶ καταγραφῇ καὶ ἄλλων βιβλίων, ὅσα ἂν προσκτήσεται ἡ Ἱερὰ [...] λον. ἀξιώ δὲ τοὺς φιλιτάτους μοι πατριώτας, ἵνα παραλαβόντες τὰ βιβλία σφραγίσωσιν αὐτὰ πάντα τῇ ἐπισήμῳ σφραγίδι [...] περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ βιβλίου διὰ ἀσφάλειαν ἐπιγράφοντες ἐν ἐκάστῳ, καὶ τότε Κτῆμα τῆς σχολῆς, τῆς Κωμοπόλεως Φίλια. ἔπειτα [...] σκευάσωσι βιβλιοθήκην ἐπίτηδες ἔνδον τῆς σχολῆς ἐν ἀσφαλεῖ μέρει, καὶ ἀσφαλίσωσιν αὐτὴν σιδηρᾷ κλειδί, καὶ [...] τὰ ἐν αὐτῇ τακτικῶς ὄρθια κατὰ σειρὰν, ὡς ἔθος, πρὸς ἀσφάλειαν, ἵνα διατηρῶνται ἀδιάφθορα, καὶ ἀνεπιβούλευτα. [τῆς βιβλι]οθήκης ἡ φροντὶς ἀνήκει τοῖς ἐνθέροις ἐφόροις καὶ σωτηριωδῶς ἐπιτροπεύουσιν, ἵνα καταστήσωσιν ἄνθρωπον [...] μιον βιβλιοθηκάριον, ᾧ ἐγγχειρίζοντες τὴν κλεῖδα τῆς βιβλιοθήκης ἐπιτρέψωσι τὴν φυλακὴν αὐτῆς πρὸς ἀσφάλειαν [...] λει ἐπιστατεῖν ἐπιμελῶς, καὶ διδόναι ἐγγράφως τῷ διδασκάλῳ, ὅσα βιβλία ἀνήκει καὶ ἐστὶν ἀναγκαῖα [πρὸς πα]ράδοσιν καὶ μελέτην τῶν σχολαζόντων, καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνειν ὀπίσω, μετ' ἀκριβοῦς περιεργείας, καὶ [...] τῆς καταστάσεως αὐτῶν, ἵνα μὴ διαφθείρωνται ὑπὸ τῆς κατὰ χρήσεως τῶν μαθητῶν. ἀξιώ δέ, μᾶλλον ὀρκίζω π[...] τοὺς ἀξιοπρεπῶς διατελοῦντας σοφολογιωτάτους διδασκάλους τῆς αὐτῆς Ἱερᾶς σχολῆς, ἵνα καὶ αὐτοὶ μᾶλλον [...] καὶ φυλάττωσιν αὐτὰ ἀκίνδυνα, καὶ ὑπὸ κλοπιμαίου σφετερισμοῦ, καὶ ἀδιάφθορα, ἐξ ἀμελείας καὶ [...] ως τῶν Μαθητῶν, κακῶς εἰωθότων γράφειν ἔνδον τῶν βιβλίων, καὶ καταρῶνται αὐτά, μὴ εἰδότες τὴν τιμὴν ὡς ἀδάπανον ἐχόντων τὴν χρῆσιν. καὶ ὣν ἡ κτήσις εὐπόριστος, τούτων ἡ χρῆσις εὐκαταφρόνητος, παρὰ ἀβελτέροις [...] τοῦ

δὲ βιβλιοθηκαρίου ἀπαραίτητον χρέος ἐστὶ τὸ παρατηρεῖν συνεχῶς τὰ τε ἔνδον τῆς βιβλιοθήκης, καὶ τὰ ἔξω βιβλία [...] καὶ κεῖσε παραδιδιπτόμενα ἀνεπισκέπτως, καὶ ἀμελῶς, ἢ ὑπὸ τῶν μυῶν καὶ ἄλλων ζωῶν διαφθείρων [...] σφτερίζονται. ἐπὶ δὲ τις τῶν διδασκάλων τῆς σχολῆς ἀναχώρηση, ὀφείλει ἀποδοῦναι τῷ βιβλιοθηκαρίῳ [ᾧ] παρ' αὐτοῦ ἔλαβεν ἐγγράφως. τὰ δὲ ἐκκλησιαστικά βιβλία, ἔστωσαν ἰδιαιτέρως κατατεθειμένα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ καὶ λαμβανέτωσαν οἱ ἄγιοι Ἱερεῖς τῆς Ἱερᾶς ἐκκλησίας, ἐν ταῖς ἐορτασίμοις τῶν ἡμερῶν, καὶ ἀναγινωσκέτωσαν [...] σίας λόγους ψυχωφελεῖς, καὶ πάλιν ἐπιστρεφέτωσαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην· ὀφείλουσι δὲ ἀπαραιτήτως καὶ οἱ σοφολογίωτατοι πολυλάκεις τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὡς πεπαιδευμένοι, καὶ τῶν Ἱερῶν εὐφραδέστεροι ἐκφωνεῖν λόγους, καὶ ἀπ[...] κηρύττειν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ ἐρμηνεύειν τὰς ἁγίας Γραφὰς πρὸς στηριγμὸν τῆς εὐσεβείας, κα[...]. Ἰανὼν πρὸς τὴν ἀρετὴν. εὖ εἰδότες ὅτι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον διπλῆς Χάριτος [...] γὰρ, λέγει, καὶ τιμὴ παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν. δόξα μὲν παρὰ θεοῦ ἐν τῷ [...] ἐνθέου ζήλου καὶ τῆς ἀπαιτουμένης ἐξ ὅλης ψυχῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης, τιμὴ δὲ πάλιν ἐν τῷ [...] διὰ τὴν δεικνυομένην φιλαδελφίαν, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ὡς ἑαυτοὺς ἀγάπην ὀφειλόμ[...] καὶ σεβαστοῖς διδασκάλοις, καὶ ἐν τῇ σχολῇ, πρὸς τοῖς ἄλλοις

5^β μαθήμασι [...] / εὐαγγελικὴν καὶ κατὰ θεὸν ἀρετὴν, τῶν θείων Πατέρων, καὶ διδασκάλων τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν ἐκκλησίας [...] ἡθῶν διακόσμησιν τῆς ὑπ' αὐτῶν μαθητευομένης Νεολαίας. ἔτι δὲ καὶ προσδιορίσαι ἡμέραν ἀπαξ [τῆς ἐβδομά]δος καὶ μάλιστα ἐν ταῖς ἐορταῖς, ἐν αἷς γίνεται παῦσις τῶν τακτικῶν μαθημάτων, ὥστε συναθροισμένους τοὺς [...] τῇ σχολῇ ποιεῖν κοινὴν ἀνάγνωσιν Ἱερογραφικῶν, καὶ δογματικῶν, καὶ Πατερικῶν βιβλίων, καὶ ἄλλων ἐκ [...] Ἱστοριῶν, ἐξ ὧν πικνοῦται ὁ νοῦς ἐκ τῶν θεολογικῶν ἐννοιῶν καὶ στερεοῦται πρὸς τὴν εὐσέβειαν, ἵνα μὴ ἐν τοῖς [...] μαθήμασι προοδεύοντες καὶ εὐδοκιμοῦντες οἱ μαθηταί, ἐσωτερικῶς μείνωσιν ἄκαρποι καὶ ἀδόκιμοι ἐν τοῖς θρη[...] ὡς πολλοὺς εἶδομεν ἀμφοτέραις ταῖς Ἰγνύαις χωλαίνοντας περὶ τὴν πίστιν, εἰδότες καταμετροῦν τῇ σπιθαμῇ πλῆθρα γῆς [ἀρι]θμεῖν ἀστέρας οὐρανοῦ, καὶ μυλλιούνια, καὶ χιλλιούνια ψάμμον θαλάσσης, ἔπειτα ἀγροοῦντας πόσα, καὶ τίνα εἰσὶ τὰ ἄρθρα τῆς πίστεως. καὶ ἂν τις ἐρωτήσῃ αὐτούς, τίνα εἰσὶ τὰ ἄρθρα, ἀποκρίνονται ὅτι ἄρθρα τῆς πίστεως εἰσιν οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι, ὥστε [...] εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν περὶ τὴν πίστιν κατὰ τὴν Δεσποτικὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν πρὸς τοὺς γραμματεῖς τῶν Ἰουδαίων, τοὺς κα[...] τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, τὸ δὲ ἔσωθεν αὐτῶν ἐστὶ πλήρες αἵματος, καὶ πάσης ἀκαθαρσίας. [...] ἀναγκαιότατόν μοι δοκεῖ, πρὸς τὴν τῶν ἡθῶν προφυλακὴν τῆς νεολαίας, τὸ μὴδ' ὅλως συγχωρεῖν [τοὺς δι]δασκάλους, τοῖς μαθηταῖς ἀναγινώσκειν βιβλία ἁκακοῦ, καὶ βλάβη, καὶ ἀλλότρια τῆς καθ' ἡμᾶς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας [...] ἀντικα τῆς Ἀγιωτάτης ἡμῶν πίστεως, οἷα τὰ

Καίρια καὶ Βαμβοφαρμακίδια καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια, ἅπερ κλο[νίζουσιν τὴν πίστιν] τῶν ἀστηρίκτων καὶ μάλιστα τῶν νέων. ταῦτα δὲ γράφω τοῖς σοφολογιωτάτοις διδασκάλοις, οὗ κατ' ἐπιταγὴν ἀλ[...] καὶ παραινετικῶς πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ Ἱεροῦ αὐτῶν χρέους, εἰδὼς ὅτι ἡ σωτηρία τῶν αὐτοῖς μαθητευομένων, ἐξήρηται [...] καὶ τῆς διδασκαλικῆς γλώσσης αὐτῶν, δι' ὃ καὶ ὑφέξουσιν λόγον τῷ θεῷ. τοῖς δὲ αἰτοῦσι βιβλία πρὸς ἰδιαίτερον ἀ[ν]άγνωσιν] ἔξω τῆς σχολῆς, οὐδενὶ δοτέον, ἄνευ γραμματίου ἐνδεικτικοῦ, διαλαμβάνοντος, τό τε ὄνομα τοῦ λαβόντος καὶ τοῦ βιβλίου [...] καθ' ὃν ἔλαβεν, ἵνα ὁ βιβλιοθηκάριος ἐκ τοῦ γραμματίου ἀναμνησῇ καὶ ἀναζητῇ καὶ μὴ ἀπόλλυνται. ὅστις [δὲ τῶν ἐπι]στατούντων τῆς βιβλιοθήκης, ἢ τῶν διδασκάλων καὶ μαθητῶν, ἦτε τῶν ἔξωθεν Ἱερωμένους ἢ λαϊκός, τολμήσῃ νὰ ἀφαιρέσῃ τι [ἐκ τῆς] βιβλιοθήκης, ἢ χαρίσῃ φίλῳ ἢ συγγενεῖ αὐτοῦ, ἢ πωλήσῃ, ἢ ἀγοράσῃ, καὶ γνωρίσας οὐκ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν σχολὴν, γινωσκέτω [...] συνοδικὰς τῶν πατέρων ἀράς, καὶ φρικτὰ ἐπιτίμια ὡς Ἱερόσυλος, καὶ ὑπόδικος δοῦναι λόγον ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βή[ματος τοῦ θεοῦ] ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Κρίσεως. παρακαλῶ δὲ ἀγῶ, τοὺς προσφιλεστάτους μοι πατριώτας δύο τινὰς, καὶ ἐλπίζω νὰ εἶ[...] τὸ μὲν, ἵνα ἂν μαθητεύῃ τις πτωχὸς μαθητὴς ἐκ τῆς συγγενείας μου, νὰ ἔχῃ προτίμησιν εἰς τὴν μεταχείρησιν τῶν βιβλίων [...] καὶ εἰς κατάρτησιν δεσποτικὴν, τὸ δὲ ἕτερον νὰ καταγράψωσι τὰ ὀνόματα τῶν ἀθλίων γονέων μου καὶ νὰ μνη[μονεύωσιν] εἰς τὴν Ἱερὰν ἐκκλησίαν, διότι δὲν ἔμεινε τινὰς ὥστε νὰ τοὺς ἐνθυμηθῇ, ἐκ τῆς ἔγγιστα συγγενείας ἡμῶν. δέξασθε οὖν [...] τοὶ καὶ περιπόθητοι πατριῶται τὸ εὐτελές μου τοῦτο δῶρον, οὐχ ὡς ἀνάλογον τῶν ἐλπίδων ὑμῶν, οὐδὲ ἀντάξιον [...] εὐποτίας, ἀλλ' ὡς πατριώτου εὐγνώμονος, κατὰ δύναμιν προθύμου προσφορὰν, ἀντιμετροῦντες οὐ τὴν ἀξίαν τοῦ δῶρον, ἀλλὰ [...] μὴν διὰ θεσιν τοῦ προσφέροντος ἐξ ἐνδείας. τὸ γὰρ κατὰ δύναμιν καὶ θεῷ φίλον, ὡς τῆς χειρὸς τὰ λεπτά. τοιαῦτα εὐ[...]ξάμην, καὶ ἐν εὐχαρίστῳ ψυχῇ αὐτοσχεδῶς ὑπέμνησα ἐν τῷ παρόντι ὑπομνήματι. εἴθε δὲ φανῇ τὸ μικρὸν [...] εὐπρόσδεκτον ἐνώπιον ὑμῶν, καὶ μοι παρέξοιτε συγγνώμην καὶ τῆς ὀλιγότητος, διότι τοσοῦτον μοι συνεχώρησεν ἡ δύναμις [...]ίας καὶ τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων τοῦ λόγον, καὶ παραδραμὼν τῆς γραφῆς, διότι οὕτω μὲ ὑπαγόρευσεν ὁ καιρὸς καὶ τὸ πολυχρόνιον καὶ ἔξω[...] ἐκ τούτου σωματικὰ πάθη ἵνα γράφω οἷα συμβαίνει τοῖς αὐτοσχεδῶς γράφουσιν, ὑμέτερον δὲ ἔργον ἐστίν, ἵνα ἐπιτρέ[...]γράφω ποιῆσαι τὴν ἀντιγραφὴν τακτικωτέραν, καὶ καθαροτέραν, ὡς βούλεσθε. ἐρῶμένως οὖν καὶ πανευτυχῶς διαβιῶντε [...] πλατυνόμενοι, καὶ εὐδοούμενοι ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, πρὸς τὴν τοῦ συναμφοτέρου σωτηρίαν εἰς γενεὰς γενεῶν.

Ὁ ἐν Μοναχοῖς ταπεινός, καὶ ἐν διδασκάλοις ἐλάχιστος

Γρηγόριος Ἰωάννου Μαλλίκης ὁ πατριώτης ὑμῶν,

Ἡ Καταγραφή τῶν Βιβλίων

- 7^a 2 : Τόμοι σειρὰ τῶν ὑπομνηματιστῶν εἰς τὴν πεντάτευχον.¹
 1 : πηδάλιον τῆς πρώτης ἐκδόσεως.²
 1 : Ἀριστοτέλους εἰς τὰς δέκα Κατηγορίας, καὶ ἄλλα Γραικολατῖνα.
 1 : στράβωνος γεωγραφία.
 1 : Ἰωσήπου Φλαβίου Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας διηρημένη εἰς εἴκοσι βιβλία.
 1 : Ἰωάννου Φιλοπόνου, καὶ ἄλλων ὑπομνηματιστῶν εἰς τὰ ἀναλυτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους.^{2a}
 20 : τόμοι ἦτοι δύο σώματα τῆς Ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου ἐκδοσις τοῦ Νεοφύτου Δοῦκα.³
 2 : προδιατριβαὶ εἰς τὸν Θουκυδίδην ἐμμανουήλου τερεδίου.⁴
 3 : τόμοι ἕτεροι τοῦ Θουκυδίδου γραικογαλλιστί, με σχολία παλαιά, καὶ ἐλλιπῆς εἰς τόμος.
 4 : Ξενοφῶντος τόμοι ἐκδοσις τῆς Ὀλάνδας.
 3 : ἔτι τρία τομίδια Ξενοφῶντος ἐκδοσις τοῦ σέφερ ἠνωμένα εἰς ἓν σῶμα.
 1 : ἔτι εἷς τόμος Ξενοφῶντος ἐκδοσις τῆς Βενετίας.
 2 : τομίδια ὁμήρου Ἰλιάς καὶ Ὀδύσσεια ἐκδοσις τοῦ σέφερ. εἶναι τοῦ δημητρίου ἀνεψιοῦ μου.
 2 : τόμοι λουκιανοῦ τὰ ἅπαντα.
 3 : ἔτι τομίδια λουκιανοῦ εἰς ἓν σῶμα ἠνωμένα ἐκδοσις τοῦ σέφερ: ἐλλιπῆς εἷς τόμος.
 1 : ἔτι εἷς τόμος λουκιανοῦ Γραικογαλλιστὶ μόνον οἱ Νεκρικοὶ διάλογοι.
 1 : Ἰσοκράτους λόγοι καὶ ἐπιστολαί, ἐκδοσις τοῦ Κοραῆ.⁵
 1 : ἔτι τοῦ αὐτοῦ Ἰσωκ: τὰ αὐτά, τύπος παλαιός. Γραικολατῖνα.
 2 : τόμοι Ἡλιοδώρου τὰ αἰθιοπικά, με τὰς σημειώσεις τοῦ Κοραῆ.⁶

* Οἱ τίτλοι τῶν βιβλίων συμπληρώθηκαν, ὅσο τὸ ἐπέτρεψε ἡ φθορὰ τοῦ χειρογράφου, με βάση τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας. Ἀπὸ τὰ 224 ἐντυπα ποὺ περιέχει ὁ Κατάλογος ταῦτίσα βιβλιογραφικά, ἀπόλυτα ἢ κατὰ προσέγγιση, περὶ τὰ 170, ἑλληνικά καὶ ξένα· ἀπὸ τὰ τελευταῖα μόνο ὅσα σώζονται στὴν Ἀγία Λαύρα. Προβληματικὴ ἦταν ἡ ταύτιση τῶν ἐντύπων ἐκείνων ποὺ κυκλοφόρησαν σὲ περισσό-τερες ἀπὸ μιὰ ἐκδόσεις. Τὶς περιπτώσεις αὐτὲς τὶς ἀντιμετώπισα κατὰ δύο τρόπους: α) με τὴν ἐντόπιση τῆς συγκεκριμένης ἐκδόσεως, ὅταν αὐτὴ ὑπῆρχε στὸ μο-ναστήρι ἢ β) με τὴν ἀναγραφή ὅλων τῶν γνωστῶν ἐκδόσεων τοῦ βιβλίου.

1. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 771/1772 - 1773.

2. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 15/1800.

2a. Ἐκδ. Βενετίας 1534.

3. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 349, 414/1805 - 1806.

4. Λαδᾶς - Χατζηδημιός, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Β', ἀριθ. 159/1799.

5. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 471/1807.

6. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 268/1804.

- 1 : Σοφοκλέους τραγωδίαί, μετὰ σχολίων παλαιῶν.
1 : Πινδάρου, μετὰ σχολίων παλαιῶν.⁷
10: τόμοι, οἱ δέκα ρήτορες, ἔκδοσις τοῦ Νεοφύτου Δοῦκα.⁸
1 : τόμος Ἀριστείδου ρήτορος.⁹
1 : τόμος Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζινοῦ τοῦ θεολόγου τὰ ἅπαντα.
1 : ἔτι ἐν τομίδιον τοῦ αὐτοῦ περιέχον 16: λόγους.
1 : Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου.
1 : Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ Μάρτυρος.¹⁰
3 : τόμοι τὰ θεολογικὰ Ἰωσήφ τοῦ Βριεννίου.¹¹
3 : τόμοι τὰ μαθηματικὰ τοῦ θεοτόκη.¹²
1 : στεφάνου Βυζαντίου λεξικὸν περὶ πόλεων.¹³
4 : τόμοι ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ πατοῦσα. τοῦ δημητρίου ἀνεψιοῦ μου.¹⁴
2 : τόμοι Καλλιμάχου Κυρηναίου ὕμνοι μὲ εἰκονογραφίας.¹⁵
1 : Διογένηος Λαερτίου περὶ βίων δογμάτων, τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκμη-
σάντων.¹⁶
5 : τόμους ὠγνγίας, ἧτοι Μυθολογία τῶν παλαιῶν περὶ θεοτήτων, καὶ ἄλ-
λων ἱστοριῶν.¹⁷
1 : λεξικὸν ἀπολλωνίου εἰς τὴν Ἰλιάδα, καὶ ὁδύσσειαν τοῦ ὁμήρου.
1 : Πολυβίου Μεγαλοπολίτου εἰς τόμος πολεμικὰ ῥωμαίων ἐπι[τηδεύματα].
7^β [... Ἡσιόδου ἔργα καὶ] ἡμέραι καὶ τὰ λοιπὰ σωζόμενα.
[...]τραγωδίαί.
[... Αἰσχίνου] σωκρατικοὶ διάλογοι.¹⁸
[... Συνεσίου] ἐπιστολαὶ μετὰ σχολίων τοῦ Νεοφύτου πελοποννησίου.¹⁹
[... Ζω]σίμου Κόμητος Ἱστορίας νέας.²⁰
[... Ἀ]νακρέοντος.
[...] μαθηματικὰ τοῦ Μπαλάνου.²¹

7. Ἔκδ. Francoforti 1542.

8. Γκίνης - Μέξας 717, 772/1812 - 1813.

9. Ἔκδ. Oxonii· τόμ. Α' 1722, τόμ. Β' 1730.

10. Ἔκδ. Βενετίας 1747.

11. Legrand, BH XVIII s. Β', ἀριθ. 683/1768, 1784.

12. Λαδᾶς - Χατζηδημόμος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Β', ἀριθ. 119, 169/1798, 1799.

13. Ἔκδ. Amstelodami, 1678.

14. Λαδᾶς - Χατζηδημόμος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία XVIII, ἀριθ. 77/1758. Στὴ Βι-
βλιοθ. Ἀγίας Λαύρας ὁ τόμ. Γ'.

15. Ἔκδ. Ultrajecti 1697.

16. Λαδᾶς - Χατζηδημόμος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Β', ἀριθ. 102/1798.

17. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 881, 938, 1013, 1111, 1292/1815 - 1820.

18. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 789/1814.

19. Λαδᾶς - Χατζηδημόμος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α', ἀριθ. 57/1792,

20. Ἔκδ. Oxonii 1679.

21. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 239/1803

- [...] λογικαὶ τοῦ Εὐγενίου.²²
 [...] Αἱ καθ' Ὅμηρον Ἀρχαιότητες Εὐγενίου.²³
 [...] Θεοκρίτου τὰ σωζόμενα.
 [...] Διονυσίου περιηγητοῦ τῆς οἰκουμένης, μετὰ σχολίων παλαιῶν, καὶ τῶν παρεκβολῶν Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης.
 [...] Ἀπ]πιανοῦ Ἀλεξανδρέως ῥωμαϊκῶν ἐμφυλίων Ἱστοριῶν.
 [...] τόμος Πλάτωνος, ἐρασταὶ ἢ περὶ φιλοσοφίας.
 [...] Ἡρω]διανοῦ Ἱστοριῶν ῥωμαϊκῶν μετὰ τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ ἐπικτήτου τύπος παλαιός.²⁴
 [...] ἔτε]ρος τοῦ Ἡρωδιανοῦ, μετὰ χάρτας Γεωγραφικῆς ἔκδοσις Νεοφύτου Δοῦκα.²⁵
 [...] Ἀνθ]ολογία ἐπιγραμμάτων, εἰς ἐπτὰ βιβλία διηρημένον.
 [...] Πλου]τάρχου παράλληλα καὶ ἕτερον, ἑλλην: βιβλιοθ: τόμος ης ἀρχόμενον ἀπὸ τὸν βίον Δημητρίου.²⁶
 [...] Πα]λαιφάτου Μυθολογία φυσική.
 [...] Ἀρά]του Σωλέως φαινόμενα, μετὰ εἰκονογραφίας.
 [...] Ἀρι]στοφάνους τραγωδίαί.
 [...] Μεν]άνδρου ῥήτορος βιβλίον σμικρὸν Γραικολατίνον.
 [...] τόμος δηλ: τῆς ὁμήρου Ἰλιάδος, ἀπὸ τὸ ν: μέχρι τοῦ ω. περιέχων καὶ τὴν βατραχομομαχίαν, μὲ τὴν μετάφρασιν τοῦ θεοδώρου Γαζῆ. ἐκδοθεὶς παρὰ Νικολάου θυσέως ἐν φλωρεντία.
 [...] Μα]ξίμου Τυρίου λόγοι.²⁷
 [...] Χρυσ]οῦν ἐγκόλπιον, ἦτοι ὁ πίναξ τοῦ Κέβητος, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ ἐπικτήτου, μετὰ τῶν σημειωμάτων δημητρίου Δαρβάρεως.²⁸
 [...] Εἰσαγ]γὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τοῦ Γ: Ι: Σ: Μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπὸ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως.²⁹
 [...]]τωνος Ἐκλογαί.
 [...]]γον Ἑλλ: βιβλιοθ: ξενοκράτους, καὶ γαλινουῦ περὶ τῆς τῶν ἐνύδρων τροφῆς.³⁰
 [...] Στρά]βωνος] γεωγραφικῶν, τόμος θς: Κοραῆ ἔκδοσις.³¹

22. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 645/1766.

23. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 242/1804.

24. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 1004/1780, 1250/1790· Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 208/1803.

25. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 764/1813.

26. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 826/1814.

27. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 600/1810.

28. Λαδῆς - Χατζηδημος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Β', ἀριθ. 172/1799.

29. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 335/1805.

30. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 823/1814.

31. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 874, 1005, 1194/1815 - 1819,

[...] Χριστιανικὴ ἦτοι Ἀγίας Ἱστορίας, βιβλίον κακομεταχειρισμένον, καὶ δυσανάγνωστον, διὰ τὰς κακογραφίας τῶν [...] ἔνδον ὑπὸ τῶν ἀναγινωσκόντων.

[...] Καππαδόκον Ἰατροῦ βίβλος θεραπευτική.

[...] Ἐπιστολαὶ] ἀμοιβαῖαι τῶν παλαιῶν ἐνδόξων Ἀνδρῶν. βιβλίον παλαιότατον τύπος τοῦ Ἀλδου παρὰ τὸ [...] ἔτος τετυπωμένον.³²

[...] Νικηφ[ό]ρον τοῦ Βλεμμίδου.³³

[...] Δίωνος Χρυσσοστόμου τόμος γος ἔκδοσις Νεοφύτου Δοῦκα.³⁴

[...] δην.

[...] Ἑλληνικῆς] Βιβλιοθήκης πολυαῖνον Μακεδόνης στρατηγήματα.³⁵

[...] βρωσ ὑπὲρ χριστιανῶν πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας Ῥωμαίων Μάρκω Αὐρηλίῳ καὶ Ἀντωνίῳ.

8^a 1 : ἐπιστολαὶ τινες Ἀρισταίνετου.³⁶

1 : Ξενοφῶντος ἐφεσίον τὰ κατὰ Ἀνθίαν, καὶ ἀβροκόμην.³⁷

Ἔτερα βιβλία ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, καὶ ἄλλων.

1 : Δοσιθέου πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἡ καλονμένη δωδεκάβιβλος.³⁸

1 : ἔτι ἕτερον τὸ ἥμισυ τοῦ ἀνωτέρου δηλ.: περιέχον τὰ ἐξ βιβλία μόνον.³⁹

1 : ἕτερον τοῦ αὐτοῦ τόμος ἀγάπης.⁴⁰

1 : ὁμοιον τοῦ αὐτοῦ τόμος χαρᾶς.⁴¹

2 : τόμους Ἀδὰμ Ζοῖρνακαβίου.⁴²

2 : τόμους ἐξήγησις τοῦ ψαλτῆρος ὑπὸ Νικοδήμου Ἀγιορείτου.⁴³

1 : ἕτερον, οἱ δύο τόμοι ἡνωμένοι, εἰς ἓν σῶμα ἵνα δωθῇ εἰς τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου [μνημό]συνόν μου, καὶ τῶν γονέων μου.⁴⁴

2 : τόμους κυριακοδρομία τοῦ Ἐξαγγελίου.⁴⁵

32. Ἔκδ. Aureliae Allobrogum 1606.

33. Legrand, BH XVIII s. Β', ἀριθ. 1142/1784.

34. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 581/1810.

35. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 562/1809.

36. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 187/1803.

37. Λαδᾶς - Χατζηδημόσιος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α', ἀριθ. 137/1793.

38. Legrand, BH XVIII s. Α', ἀριθ. 97/1715.

39. Ὅπ. παρ.

40. Legrand, BH XVII s. Γ', ἀριθ. 681/1698.

41. Legrand BH XVIII s. Α', ἀριθ. 37/1705.

42. Λαδᾶς - Χατζηδημόσιος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Β', ἀριθ. 45/1797.

43. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1157/1819, 1314/1821.

44. Ὅπ. παρ.

45. Λαδᾶς - Χατζηδημόσιος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Β', ἀριθ. 21/1796· Γκίνης Μέξας, ἀριθ. 512/1808, 916/1816, 2089/1831, 2837/1837.

- 2 : ἔτι δύο τόμους κυριακοδρομία τῶν κατὰ Κυριακὴν ἀναγινωσκομένων Ἀποστόλων.⁴⁶
- 1 : Συμμεῶν θεσσαλονίκης τύπος παλαιὸς ὁ Ἑλληνικός.⁴⁷
- 1 : λόγοι πανηγυρικοὶ Ἑλληνικοὶ Μακαρίου τοῦ χρυσοκεφάλου.⁴⁸
- 1 : λόγοι ἑλληνικοὶ τὰ ἀσκητικὰ Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου.⁴⁹
- 1 : Ἱστορία Ἱερὰ ἥτοι τὰ Ἰουδαϊκὰ ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου.⁵⁰
- 1 : περὶ καθηκόντων Νικολάου Μαυροκορδάτου.⁵¹
- 1 : φιλοθέου πάρεργα τοῦ αὐτοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου.⁵²
- 1 : Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ τοῦ Μακαρίου διδασκάλου τῆς ἐν πάτμῳ σχολῆς. ἡπάρχη εἰς μονα[στήριον].⁵³
- 1 : Πανοπλία δογματικὴ κατὰ αἰρέσεων Ἀλεξίου Βασιλέως τοῦ Κομνηνοῦ.⁵⁴
- 1 : Σειρὰ τῶν ὑπομνηματιστῶν πατέρων εἰς τὸν Μακάριον Ἰώβ.⁵⁵
- 1 : Νέον λειμονάριον, τοῦ πρώην Κορίνθου Μακαρίου Νοταρᾶ τοῦ Κορινθίου.⁵⁶
- 1 : Συνταγμάτιον περὶ ὀφφικίων Ἀρχοντικῶν, βασιλικῶν καὶ πατριαρχικῶν χρυσάνθου πατριάρχου Ἱε[ροσολύμων].⁵⁷
- 1 : Μελετίου Συνόγου κατὰ λουθηροκαλβίνων.⁵⁸
- 1 : Σύνταγμα κατὰ ἀζύμων Εὐδοκίου Ἀργέντη.⁵⁹
- 1 : Κήπος Χαρίτων τοῦ Νικοδήμου.⁶⁰
- 1 : θεωρία θεολογική, ἥτοι λόγοι πανηγυρικοὶ Γερασίμου ἐπισκόπου χειρωννήσου τῆς Κρήτης.⁶¹
- 1 : Μέλισσα γνωμῶν καὶ ἀποφθεγμάτων σοφῶν Ἀνδρῶν.⁶²
- 1 : Ἀποστολικὸν δόκτιον ἥτοι λόγοι ἡθικοὶ καὶ ψυχοφελεῖς.⁶³

46. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 512/1808.

47. Legrand, BH XVII s. B', ἀριθ. 578/1683.

48. Λαδᾶς - Χατζηδημός, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α', ἀριθ. 132/1793.

49. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 735/1770.

50. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 105/1716.

51. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 146/1722.

52. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 45/1800.

53. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 435/1754, 515/1758· BH XVIII s. B', ἀριθ. 622/1765.

54. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 69/1710.

55. Λαδᾶς - Χατζηδημός, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α', ἀριθ. 90/1792.

56. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1175/1819.

57. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 101/1715· BH XVIII s. B', ἀριθ. 941/1778.

58. Legrand, BH XVII s. B', ἀριθ. 632/1690.

59. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 559/1760.

60. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1166/1819.

61. Λαδᾶς - Χατζηδημός, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α', ἀριθ. 115/1793.

62. Legrand, BH XVII s. B', ἀριθ. 554/1680.

63. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 492/1756.

- 1 : ῥαντισμοῦ στηλίτευσις τρίγλωσσον.⁶⁴
 1 : ἐγκόλπιον λογικὸν ἦτοι ὕμνοι εἰς τὴν θεοτόκον Καισαρίου δαπόντε.⁶⁵
 1 : λόγοι εἰς τὴν Μεγάλην τεσσαρακοστὴν τοῦ θεοτόκη.⁶⁶
 1 : προσκυνητᾶριον τοῦ Ἀγίου τάφου.
 8^B 1 : ὁρθόδοξος ὁμολογία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἐκ τοῦ ῥωστικοῦ [...] [...] ἀναγκαῖα διὰ κάθε χριστιανὸν καὶ περιπλέον διὰ τοὺς κα-
 λογήρους τοῦ μοναστηρίου καὶ τοῦ σχολίου.⁶⁷
 [...] Φιλοθέου ἀδολεσχίας. εὐγενίου τοῦ Βουλγάρωρος.⁶⁸
 [...] τε] λειτουργίαι, ἦτοι ἐρμηνεῖα τῆς θείας λειτουργίας καὶ ἄλλων ἐθίμων
 μετάφρασις ἐκ τῆς ῥωστικῆς γλώσσης.^{68a}
 [...] Ἰωάννου] τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐκθεσις τῆς ὁρθοδόξου πίστεως, καὶ τὸ
 ἐορτολόγιον τοῦ Σεβαστοῦ τοῦ τραπεζουντίου ὁμοῦ μέ [...] ῥαντι-
 σμοῦ στηλίτευσις τὰ τρία εἰς ἓν σῶμα ἡνωμένα καὶ δεδεμένα.⁶⁹
 [...] Ἐξο] μολογητᾶριον τοῦ νικοδήμου ἀναγκαιότατον διδασκτικὸν τῶν πνευ-
 ματικῶν πῶς δεῖ ἐξομολογεῖν καὶ κανονίζειν τοὺς ἐξομολογηθέντας.⁷⁰
 [...] Συμβουλευτικὸν] ἐργχειρίδιον τοῦ αὐτοῦ νικοδήμου. διδασκτικὸν πῶς δεῖ
 φυλάττειν, τὰς πέντε αἰσθήσεις καθαρὰς ἀπὸ ἁμαρτίας.⁷¹
 [...] Ἀ] κολουθία τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης.⁷²
 [...] ὁρθόδοξος ὁμολογία τοῦ πλάτωνος.⁷³
 [...] ἁμαρτωλῶν σωτηρία, βιβλίον ψυχοφελές.
 [...] εὐχολόγιον διὰ τὴν ἐκκλησίαν.⁷⁴
 [...] Νέος] θησαυρός, καὶ ἕτερον βιβλίον χριστοπανηγυρικὸν καλούμενον,
 ὁμοῦ μέ ἄλλα τινά, καὶ παρακλητικὸς κανόνας ἀγίων [...] εἰς ἓν
 σῶμα δεμένα, ἵνα μὴ ἀπόλλωνται.⁷⁵

64. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 482/1756.

65. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 718/1770.

66. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 650/1766.

67. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 1079/1782.

68. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 49/1801.

68a. Λαδᾶς - Χατζηδημός, Ἑλλην. Βιβλιογραφία B', ἀριθ. 171/1799.

69. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 98/1715, 2/1701, 482/1756, 510/1758.

70. Λαδᾶς - Χατζηδημός, Ἑλλην. Βιβλιογραφία A', ἀριθ. 161/1794· Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 246/1804, 1050/1818, 2486/1835.

71. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 58/1801.

72. Γιὰ τίς ἐκδ. βλ. L. Petit, Bibliographie des acolouthies grecques, Bruxelles 1926, σ. 2.

73. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 1079/1782, 1080/1782, 1117/1783· Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 2408/1834, 2540/1835.

74. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 202/1803.

75. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 1093/1783 (Χριστοπανηγυρικόν)· ὁ «Νέος Θησαυρός» ἀπὸ τὸ 1608 ὡς τὸ 1839 τυπώθηκε περισσότερες ἀπὸ 25 φορές· βλ. Φ. Ἡλιοῦ, Προσθήκες στὴν Ἑλλην. Βιβλιογραφία, Ἀθ. 1973, σ. 109 - 110, 165 - 166,

- [...Βί]βλος ψυχοφελής ἢ καλουμένη ὁδηγὸς Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου. περιέχει λύσεις ἀποριῶν τῆς θείας γραφῆς.⁷⁶
- [...Ἐ]ξήγησις εἰς τὸ ἄσμα ἀσμάτων τοῦ Σολομόντος Ἰωάννου λυνδίου τοῦ ἱεροκήρυκος.⁷⁷
- [...Ἱε]ρογραφικὴ Ἀρμονία, ἥτοι στιχουργία εἰς τὴν παλαιὰν καὶ Νέαν γραφὴν θεοδώρου τοῦ πτωχοπροδορόμου λεγομένου.⁷⁸
- [...Πα]τερικὸν Γρηγορίου τοῦ διαλόγου, περιέχον βιογραφίας συντόμους τινῶν πατέρων τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, καὶ τὸν βίον τοῦ [...] Ἀγίου ἐπιφανίου τῆς Κύπρου, μετάφρασις ἐκ τῆς λατινίδος, εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς παρὰ Καισαρίου δαπόντε.⁷⁹
- [...Ὁρ]θόδοξος ὑμνωδὸς ἔμμετρον, Σεργίου διδασ. τοῦ Μακραίου.⁸⁰
- [...Ἀ]ποφθεγμάτων ἀπανθίσματα ἐκ παλαιῶν πατέρων καὶ ἐξωτερικῶν σοφῶν.⁸¹
- [...Θεο]δωρίτου ἐπισκόπου Κύρου, τὰ ἤμισυ τῶν σωζομένων ἐκδεδομένων ὑπὸ Ἐδγενείου τοῦ Βουλγάρεως.⁸²
- [...Ἀρ]μονία ὀριστικὴ τῶν ὄντων Γερασίου βλάχου.⁸³
- [...] τόμος εἰς ἐκ τοῦ λεξικοῦ τῆς Κιβωτοῦ, ὁ πρῶτος οἱ δὲ λοιποὶ δύο ἔμειναν ἀνέκδοτοι, διὰ τὴν καταδρομὴν τοῦ γένους.⁸⁴
- [...Λε]ξικὸν Βαρίνου.⁸⁵
- [...] λεξικὸν Γεωργίου τετραγλωσσον.⁸⁶
- [...] λεξικὸν σκριβελίου.
- [...] λεξικὸν βλάχου Γερασίου διὰ πρωτοπείρους παιδας.⁸⁷
- [...Ἐτυ]μολογικὸν τὸ μέγα.⁸⁸
- [...Ὁρ]θόδοξος ὁμολογία τῆς πίστεως, τῆς καθολικῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας

76. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 876/1777.

77. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 1165/1785.

78. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 143/1802.

79. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 1019/1780.

80. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 162/1802.

81. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 175/1728.

82. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 695/1768 - 1775.

83. Legrand, BH XVII s. B', ἀριθ. 443/1661.

84. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1167/1819.

85. Legrand, BH XV - XVI s. A', ἀριθ. 68/1523· BH XVIII s. A', ἀριθ. 77/1712· BH XVIII s. B', ἀριθ. 963/1779· Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 81/1801.

86. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 503/1757· BH XVIII s. B', ἀριθ. 1170/1786· Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 80/1801.

87. Legrand, BH XVII s. B', ἀριθ. 434/1659· BH XVIII s. A', ἀριθ. 152/1723· BH XVIII s. A', ἀριθ. 389/1750· BH XVIII s. B', ἀριθ. 1136/1784· Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 76/1801, 1238/1820.

88. Legrand, BH XV - XVI s. A', ἀριθ. 23/1499· BH, XVIII s. A', ἀριθ. 65/1710· BH XVIII s. B', ἀριθ. 1074/1782.

καὶ εἰσαγωγικὴ ἔκθεσις, περὶ τῶν τριῶν [μεγ]άλων ἀρετῶν πίστεως ἐλπίδος καὶ ἀγάπης Βησσαρίωνος τοῦ Μακροῦ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων δμοῦ ἠνωμένα εἰς ἓν σῶμα.⁸⁹

[...Ἑορτο]δρομίων, ἥτοι ἐξήγησις τῶν Ἀσματικῶν Κανόνων τῶν Ἀγίων ἑορτῶν τῆς ἐκκλησίας ἐρμηνευθέντες ὑπὸ Νικοδήμου.⁹⁰

[...Γραμμα]τικὴ Νεοφύτου πελοποννησίου τοῦ κανσοκαλνβήτου.⁹¹

[...Σύνταγμα] θεολογικῆς παιδείας, δι’ οὗ ἐμπεδοῦται ἡ ἀλήθεια τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, φιλοπονηθὲν παρὰ ἀνωνύμου τινός.⁹²

[...Ἑλληνικὴ Βι]βλιοθήκη Ἀνθίμου τοῦ γαζῆ: τόμος αὐς καὶ βος ἠνωμένοι εἰς ἓν σῶμα.⁹³

[...Γραμματι]καὶ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν.⁹⁴

[...Λόγος] τῆς γενικῆς Ἱστορίας τοῦ Βοσνονέτου.⁹⁵

[...Ἐπιτομὴ τῶν] φιλιππικῶν τοῦ πομπηΐου τρόγου.⁹⁶

[...Ὁμιλία περὶ] πληθύνος Κόσμων μετάφρασις τοῦ Κοδρικᾶ.⁹⁷

^{9α} 1 : στοιχεῖα τῆς λογικῆς καὶ ἠθικῆς φιλοσοφίας Βραγχοβάνου.⁹⁸

2 : περὶ γραμματικῶν τοῦ Κωνσταντίνου οἰκονόμου.⁹⁹

1 : Ζηροβίου Πώπ, Μετρικῆ. ἥτοι πραγματεία περὶ ποιητικῶν Μέτρων.¹⁰⁰

1 : Ἀνασκευὴ τοῦ Βολταῖρ.¹⁰¹

4 : τόμοι τοῦ Βασιλείου παπὰ εὐθυμίου.¹⁰²

2 : ἔτεροι τοῦ αὐτοῦ ὁ βος καὶ ὁ δας.¹⁰³

1 : τὰ προλεγόμενα εἰς διαφόρους συγγραφεῖς τοῦ Κοραῖ ἐκδοσις δευτέρα.¹⁰⁴

3 : ῥητορικαὶ τοῦ Βαρδαλάχου.¹⁰⁵

1 : φυσικὴ πειραματικὴ τοῦ αὐτοῦ Βαρδαλάχου.¹⁰⁶

89. Legrand, BH XVII s. Γ’, ἀριθ. 684/1699.

90. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 2642/1836.

91. Legrand, BH XVIII s. Β’, ἀριθ. 680/1768.

92. Λαδᾶς - Χατζηδημόσιος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α’, ἀριθ. 249/1795.

93. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 448/1807.

94. Λαδᾶς - Χατζηδημόσιος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Β’, ἀριθ. 150/1799.

95. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 952/1817.

96. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 968/1817.

97. Λαδᾶς - Χατζηδημόσιος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α’, ἀριθ. 179/1794.

98. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 518/1808.

99. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 956/1817.

100. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 203/1803.

101. Λαδᾶς - Χατζηδημόσιος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α’, ἀριθ. 158/1794.

102. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 729/1812, 872/1815, 1004/1817, 1092/1818.

103. Ὅπ. παρ.

104. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 876/1815.

105. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 871/1815.

106. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 734/1812.

- 2 : ρητορικαῖς Ἀθανασίου τοῦ Παρίου.¹⁰⁷
 2 : γραμματικαῖς Καραΐ[ω]άννου.¹⁰⁸
 2 : ἔτι γραμματικαῖς Ματθαίου, τὸ συντακτικόν.¹⁰⁹
 1 : Βενιαμὶν λεσβίου ἢ ἀριθμητική.¹¹⁰
 1 : τοῦ αὐτοῦ Βενιαμὶν ἢ γεωμετρία.¹¹¹
 1 : τοῦ αὐτοῦ Βενιαμὶν ἢ μεταφυσική.¹¹²
 1 : Οἰκονόμον Ῥητορική.¹¹³
 2 : ποιήματα Καρκινικά, Ἀμβροσίον.¹¹⁴
 1 : λεξικὸν Γραικολατινικὸν πρόχειρον.
 1 : ἐπιστολάριον τοῦ θεοφίλου Κορυδαλέως.¹¹⁵
 1 : Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν περιέχουσα διαφόρους ἑλληνικοὺς
 διαλόγους δημητρίου δαρβάρεως.¹¹⁶
 1 : φυσικὴ Κορυδαλέως.¹¹⁷
 1 : ἔτι τοῦ αὐτοῦ Κορυδαλέως περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς, κατὰ ἀριστο-
 τέλην.¹¹⁸
 1 : γενικῆς Ἱστορίας τοῦ νικολάου πολυαίνου μόνον ὁ πρῶτος τόμος, ἡ δὲ
 λοιπὴ ἱστορία ἔμεινεν ἀν[έκδοτος].¹¹⁹
 2 : σύνταγμα φιλοσοφίας τοῦ Κοῦμα, τόμος αὐς καὶ δεύτερος.¹²⁰
 2 : τομίδια περὶ ἡθικῆς εὐδαιμονίας τόμος αὐς καὶ βος τοῦ χρησταρῆ ἱατροῦ.¹²¹
 1 : τοῦ αὐτοῦ χρησταρῆ κατήχησις τῶν κυριωτέρων κοινωνικῶν καθηκόν-
 των.¹²²
 1 : Κλεομένης μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ.¹²³
 1 : γραμματικὴ Ἀλεξάνδρου Μανροκορδάτου, καὶ μιχαήλ τοῦ συγγέλλου εἰς
 ἓν σῶμα.¹²⁴

107. Λαδᾶς - Χατζηδημος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Β', ἀριθ. 166/1799.

108. Λαδᾶς - Χατζηδημος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Β', ἀριθ. 19/1796, 59/1797.

109. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 901/1816.

110. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1091/1818.

111. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1222/1820.

112. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1271/1820.

113. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 785/1813.

114. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 165/1802.

115. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 696/1768.

116. Λαδᾶς - Χατζηδημος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Β', ἀριθ. 105/1798· Γκίνης - Μέ-
 ξας, ἀριθ. 334/1805.

117. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 956/1779.

118. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 956/1780.

119. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1221/1820.

120. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1097/1818.

121. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 932/1816.

122. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 2086/1831.

123. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 950/1817.

124. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 327/1745.

- 1 γραμματικὴ τοῦ Σουγδουρῆ, ὁμοῦ καὶ τοῦ παπᾶ θεοδώρου διδασκάλων
τῆς μοσχοπολεως εἰς ἓν σῶμα ¹²⁵
- 1 ἡθικὸς τρίπους ¹²⁶
- 1 Ἀριθμητικὴ, καὶ Ἀλγεβρα τοῦ Ἰωᾶ Θετταλοῦ ¹²⁷
- 1 ἐκκλησιαστικῆς, καὶ πολιτικῆς Ἱστορίας σύμμικτα ὑπὸ τινος ἀνωνύμου
ὀρθοδόξου. ¹²⁸
- 1 Ἐκατονταετηρεῖς Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως ¹²⁹
- 1 ὁ δέκατος ἕκτος τόμος τῆς Ἱστορίας τοῦ ῥολήν ¹³⁰
- 1 λόγος διηγηματικὸς καὶ ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὸν θεῖον Ναὸν τῆς ἐν Κων-
σταντινουπόλει ζωοδόχου πηγῆς Νικ[ηφόρου] τοῦ Ξανθοπούλου, καὶ
διήγησις τῶν ἐκεῖ γενομένων θαυμάτων ὑπὸ τῆς ἀειπαρθένου θεομήτο-
ρος, π[] βιον τοῦ Ἀγίου Κλήμεντος, Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας ¹³¹
- 1 ἡθικὴ φιλοσοφία Ἰωσηπου Ἱεροδιακόνου τοῦ μοισιόδακος ὁ αὐτὸς τόμος ¹³²
- 1 Γραμματικὴ τῆς Ἰταλικῆς διαλέκτου
- 1 ἐτι γραμματικὴ ἐτέρα λατινοελληνική
- 1 ἐτέρα γραμματικὴ Γαλλικῆς διαλέκτου Νικολάου Καρατζᾶ ¹³³
- 1 Μελέτη τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου Παναγιώτου Κοδορικᾶ, ὁ πρῶτος
τόμος ¹³⁴
- 1 διδασκαλία γεναδίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ σχολαρίου ¹³⁵
- 1 Μακαρίου διδ[] τοῦ Καβαδία συγγράμμα πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἡ
κατὰ Β[ολταίρου] ¹³⁶
- 1 Ἱστορία γενικὴ λάμπρου τοῦ ἐκ μοισίας ¹³⁷
- 9β [] α εἰσαγωγή εἰς τὸ δημόσιον καθολικὸν δικαίωμα ¹³⁸
- [] θεωρία(,) χο[]στιανικαί, μεθ' ἑτέρου βιβλίου ἡνωμένον, ὅπερ διαιρεῖ-
ται εἰς δύο μέρη, τὸ μὲν πρῶτον μέρος αὐτοῦ περιέχει [ἐπιστολήν] τινα
διαλαμβάνουσαν διακρίσεις τινὰς εἰς τὸ ποίημα τοῦ βολταίρ, τὸ δὲ ἕτερον

125 Legrand, BH XVIII s B, ἀριθ 589/1763

126 Λαδᾶς - Χατζηδημοῦ, Ἑλλήν Βιβλιογραφία Β, ἀριθ 67/1797

127 Λαδᾶς - Χατζηδημοῦ, Ἑλλήν Βιβλιογραφία Β, ἀριθ 72/1797

128 Γκινῆς - Μεξας, ἀριθ 400/1806, 538/1809, 637/1811

129 Γκινῆς - Μεξας, ἀριθ 336/1805

130 Legrand, BH XVIII s A, ἀριθ 396/1750 Λαδᾶς - Χατζηδημοῦ, Ἑλλήν Βι-
βλιογραφία 18 αἰ, ἀριθ 124/1773

131 Γκινῆς - Μεξας, ἀριθ 150/1802

132 Legrand, BH XVIII s B ἀριθ 566/1761 - 1762

133. Γκινῆς - Μεξας, ἀριθ 392/1806

134. Γκινῆς - Μεξας, ἀριθ 1066/1818

135 Γκινῆς - Μεξας, ἀριθ 396/1806, 899/1816

136 Γκινῆς - Μεξας, ἀριθ 147/1802

137 Γκινῆς - Μεξας, ἀριθ 506/1808

138 Γκινῆς - Μεξας, ἀριθ 1473/1825

- μέρος στοχασμούς τινάς, [περὶ τῶν] αἰτ[ι]ῶν τοῦ Μεγαλείου, καὶ τῆς πτώσεως τοῦ δήμου τῆς ῥώμης.¹³⁹
- [...Περὶ] ἁμαρτημάτων καὶ ποινῶν Καίσαρος Βεκαρίου.¹⁴⁰
- [...Διαταγαὶ] γάμων Σαμουήλ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.¹⁴¹
- [...Ἀντι]πελάργησις τοῦ μπαλάνου.¹⁴²
- [...Περὶ] τῆς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐκφωνήσεως.¹⁴³
- [...] Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων εἰσαγωγή εἰς τὰ γεωγραφικὰ καὶ σφαιρικά.¹⁴⁴
- [...] Γεωγραφία τοῦ Θεοτόκη.¹⁴⁵
- [...Δη]μητρίου Καρα[κ]άση ποιημάτων. Ἱατρικὰ ἔμμετρα, καθ' ὄμνηρον, ἑλληνιστί, καὶ λατινιστί.¹⁴⁶
- [...Κρίσις] τοῦ πάριδος περὶ τοῦ μύλον τῆς ἔριδος.¹⁴⁷
- [...] πολιτεία, τόμος αὖς καὶ βος ἡνωμένοι εἰς ἓν σῶμα.
- [...Ἀκο]λουθία τοῦ Ἀγίου σπυρίδωνος, ὁμοῦ καὶ ἔτερον βιβλίον οὐρανοῦ κρίσις περὶ τοῦ γεγονότος μεγίστου θαύματος ὑ[...]. ἁγίου ἐν Κερκύρα καὶ βίος τοῦ Ἀγίου Κλήμεντος.¹⁴⁸
- [...Γεω]μετρία τοῦ ῥαζή.¹⁴⁹
- [...Γεω]γραφία νεωτέρα δανιήλ καὶ Γρηγορίου τῶν δημητροίων.¹⁵⁰
- [...] Νεωτάτη χωρογραφία τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ Ἰωάννου Ἀναστασίου Λεονάρδου.¹⁵¹
- [...Τοῦ] ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μελετίου Ἀλεξανδρείας περὶ τῆς Ἀρχῆς τοῦ πάπα.¹⁵²
- [...] παράλληλον φιλοσοφίας χριστιανισμοῦ, ἀθεϊσμοῦ, καὶ δεισιδαιμονίας. Νικολάου τοῦ Λογάδου.¹⁵³

139. Λαδᾶς - Χατζηδημόμος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Β', ἀριθ. 5/1796.

140. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 163/1802.

141. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 657/1767.

142. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 888/1816.

143. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 726/1812.

144. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 107/1716.

145. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 296/1804.

146. Λαδᾶς - Χατζηδημόμος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α', ἀριθ. 211/1795.

147. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 975/1817.

148. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 368/1805 (Οὐρανοῦ Κρίσις): γιὰ τὴν ἐκδ. τῆς Ἀκολουθίας βλ. L. Petit, Bibliographie des acolouthies grecques, Bruxelles 1926, σ. 255 - 262.

149. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 1193/1787.

150. Λαδᾶς - Χατζηδημόμος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α', ἀριθ. 5/1791.

151. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 2683/1836.

152. Legrand, BH XVII s. A', ἀριθ. 168 / [1627].

153. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1968/1830.

- [...] πρακτικὰ τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης ἐκκλησίας περὶ τῆς βαθμολογίας τῶν συνοικεσιῶν.
- [...] φυλλάδια ὅμοια, πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐπιστολή. ἐγκύκλιος, συγγραφεῖσα πρότερον παρὰ τοῦ ἀοιδίμου εὐγενίου τοῦ βουλγάρου, πρὸς τοὺς ἐν Σερβίᾳ χριστιανούς, ἥδη δὲ διακηρυχθεῖσα διὰ συνοδικῆς ἐγκυκλίου, τοῖς ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξοις.¹⁵⁴
- [...Ἡ] ἀθλιότης τῶν δοκησισόφων, συγγραφεῖσα παρὰ Κελεστίου τοῦ ὁδοίου.¹⁵⁵
- [...] χειρουργία εἰς τὴν καλοῦσθαι.¹⁵⁶
- [...Ἀλη]θοφωνήσεις μητρικαί, πρὸς ψευδοφωνήσεις ἀντιμητρικὰς Νικολάου λογάδου.¹⁵⁷
- [...Γεω]γραφία τοῦ Γασπάρου.¹⁵⁸
- [...Περὶ] ὠφελείας καὶ ἐκτάσεως τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν, Γεωργίου Ἀθανασίου.¹⁵⁹
- [...Ἀ]πόκρισις ὀρθοδόξου τινός, (ἴσως εὐγενίου, διὰ τὴν πολυμάθειαν τοῦ συγγραφέως) πρὸς τινὰ ἀδελφὸν περὶ τῆς τῶν [κατολ]ίκων δυναστείας, καὶ περὶ ἄλλων τινῶν εἰδήσεων.¹⁶⁰
- [...Λογικὴ] τοῦ φρειδερίκου Χριστιανοῦ τοῦ Βαῦμαϊστέρου, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Νικολάου Βάρκοση.¹⁶¹
- [...Γαβριήλ] σεβήρου Ἀρχιεπ: φιλαδελφείας κατὰ τῶν κατηγορούντων τοὺς ὀρθοδόξους, διότι τιμῶσι, καὶ προσκυνοῦσι τὰ ἅγια δῶρα [ἡνίκα ὁ] ἱερεὺς ἐν τῷ χερουβικῷ ὕμνῳ φέρον ἐπὶ κεφαλῇ εἰσοδεύῃ εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα.¹⁶²
- [...Δημητρίου] Καλαβακίδου μελέτη περὶ τοῦ παντοτεινοῦ πάσχalion.¹⁶³
- [...] ῥῶν χορήσεως.
- [...Παίγνια] τῆς φαντασίας.¹⁶⁴

154. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 499/1757· πρβλ. Κ. Σάθας, Νεοελλ. Φιλολογ., σ. 570.

155. Λαδᾶς - Χατζηδημόμος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α', ἀριθ. 125/1793.

156. Λαδᾶς - Χατζηδημόμος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α', ἀριθ. 37/1791· Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 117/1802, 3219/1839.

157. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 2249/1833.

158. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 516/1808, 520/1808.

159. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1787/1828.

160. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 820/1775.

161. Λαδᾶς - Χατζηδημόμος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α', ἀριθ. 253, 254/1795.

162. Legrand, BH XVII s. A', ἀριθ. 24/1604· BH XVIII s. B', ἀριθ. 852/1776.

163. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 2624/1836.

164. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 76/1711· BH XVIII s. B', ἀριθ. 1235/1789· Λαδᾶς - Χατζηδημόμος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α', ἀριθ. 180/1794.

- [...¹⁶⁵ Ἀλεξίκανον] φάρμακον, διδάσκον ὅτι οἱ ἀληθεῖς Χριστιανοὶ πρέπει νὰ μισοῦν καὶ νὰ ἀποφεύγουν τοὺς ἀντιφερομένους [εἰς τὰς θείας] γραφάς.¹⁶⁵
- [...] τὴν Ἱερὰν Ἐκκλησίαν.
- [...]σιν τοῦ θεοδωρήτου, ἔχον καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ψαλλομένων πολυελέων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις εἰς [...] τοῦ χρόνου, καὶ τροπάρια, καὶ εὐχὰς κατασκευατικὰς εἰς ἕκαστον κάθισμα.¹⁶⁶
- [...¹⁶⁷ Ἱστορίᾳ τῆς πάλαι Δακίας] ἦτοι τρανσυλβανίας, καὶ βλαχομπογδανίας.¹⁶⁷
- 10^a 1 : γεωπονικόν.¹⁶⁸
- 1 : γεωγραφία διονυσίου πύργου.¹⁶⁹
- 1 : ἐπιστολαὶ ἀλεξάνδρου μαυροκορδάτου.
- 1 : ἡ ἀλήθεια Κριτῆς, ὁ αὖς τόμος, βιβλίον πραγματευόμενον εἰς τὰς μεγάλας διαφορὰς τῶν τεσσάρων [Χριστιανικῶν] λατρειῶν, ἦτοι Γραικῶν, παπιστῶν, Καλβινιστῶν, καὶ λουθηρανῶν συγγραφὲν πρῶτον Ἰταλιστὶ παρὰ [τοῦ πατρὸς] βετζόνη, ἀπὸ λουθηροκαλβίνων ὀρθοδοξήσαντος. εἴτα μετεφράσθη εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον καὶ [...¹⁷⁰ ἀνω]νύμως τῆς τυπογραφίας παρὰ τῶν τότε προέδρων τῆς πελοποννήσου. οὗ ἕνεκα καὶ προσεδέθη ἐνταῦθα [...] χάριν ἔστι τὸ βιβλίον ἀσθενοῦς καὶ ἀγόνου νοσὸς καὶ οὗ τοσοῦτον ἄξιον πρὸς τοιαύτην ἐπόθεσιν.¹⁷⁰

Ἕτερα βιβλία χειρόγραφα, ἀνέκδοτα.

- 1 : θησανρὸς ἀκριβέστατος, θεολογικῆς ἀληθείας, ἡ Καθαίρεσις στηλιτευτικῆ τῆς τῶν λατίνων καινοτομίας, Ἰωάννου Καλλιάρχου Ἱατροφιλοσόφου Χίου, δημοημένον εἰς μέρη τρία, εὐχῆς δὲ ἐστὶν ἵνα ἐκδοθῶσιν εἰς τύπον παρὰ τινος ζηλωτοῦ τῆς ὀρθοδοξίας.
- 1 : σχόλια παλαιὰ εἰς τὰ ἀντίφωνα τῆς ὁκτωήχου, καὶ ἄλλα τινά.
- 1 : Ἐπιστολαὶ Κάλλιστα καὶ ἀνέκδοται Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως πρὸς διάφορα πρόσωπα περὶ δια[φόρων] ὅσοι ἡγίασαν καὶ διὰ θαυμάτων ἐβεβαιώθησαν εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν.
- 1 : ἔτι τοῦ αὐτοῦ Κριτικαὶ ἐπιστάσεις εἰς τὰ ὑπομνήματα τοῦ Νεοφύτου εἰς

165. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1017/1818.

166. Legrand, BH XVIII s. B', ἀριθ. 736/1770, 938/1778, 1211/1787· Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 306/1804, 1009/1817.

167. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1057/1818, 1163/1819.

168. Α' ἔκδ. 1643 (Legrand, BH XVII s. A', ἀριθ. 339)· γιὰ τίς λοιπές ἔκδ. βλ. Φ. Ἡλιοῦ, ὅπ. παρ., σ. 145²¹ καὶ Λαδάς - Χατζηδημό, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Α', σ. 344, ἀριθ. 203.

169. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 1027/1818, 2350/1834.

170. Legrand, BH XVIII s. A', ἀριθ. 397/1750.

τὸ δὸν τοῦ θεοδώρου Γαζῆ, ἢ [...γραμ]ματικὴν τοῦ Νεοφύτου πελοποννησίον.¹⁷¹

1 : περὶ ἀρχῶν φιλοσοφίας, ἀνωνύμου τινος σοφοῦ διδασκάλου.

1 : σχόλια ἀνωνύμου εἰς 11 : λόγους τοῦ Μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

1 : Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων, γνῶμαι καὶ φροντίσματα, εἰς ἓν σῶμα.¹⁷²

1 : Ἱστορία τοῦ μεγάλου Πέτρου, μετὰ Καρόλου βασιλέως Σβεκίας.

1 : Ἔτερον βιβλίον ἐπιγεγραμμένον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων, ἐν ᾧ προτάσσεται πρὸς τοὺς Γερμανοὺς περὶ εἰρήνης λόγος, ἔπειτα ἐπιστολαὶ πολλαὶ ἀνέκδοται καὶ [...] ἐπιστο]λαὶ ἀναστασίῳ τοῦ γορδίου, καὶ περὶ τὸ τέλος, ἀποκρίσις τοῦ Πλάτωνος Μητροπο[λίτου...] Μελχισεδέκ πρὸς τὸν Παῦλον Αὐτοκράτορα πασῶν τῶν ῥωσσιῶν καὶ [...].

1 : ἔτι ἄλλο χειρόγραφον περιέχον τὰς σωζομένας ἐπιστολὰς Μαξίμου Μα[ργουρνίου].

1 : καὶ ἱκανὰ τετράδια διάφορα σημειώματα χειρόγραφα εἰς περιέργειαν [...] τῶν σχολαζόντων, ἐλλογιμωτάτων διδασκάλων καὶ μαθητῶν καὶ [...].

10⁸ [...] τῆς πρακτικῆς ἱατρικῆς ἀνωνύμου τινὸς ἱατροῦ παλαιότερον.

[...] βλίον Ἱατρικῆς, μικρόν, προῶξις τῆς ἱατρικῆς καλούμενον, λεπτογραφία καὶ καλοδεμένον συντεθὲν [...] ἐξοχωτάτου Δοτὸρ Ἰακώβου Βαρθολομαίου Μπεκάρη, διδασκάλου τῆς ἀκαδημίας τῆς πολωνίας.

[...] χεῖμαρδόν τοῦ χρόνου, ἥτοι χρονολογικὸν χάρτην, ἀναγκαῖον εἰς τὴν σχολὴν διὰ τὰς ἐποχὰς τοῦ χρόνου, καθ' [ἧς συ]νέβησαν αἱ διάφοραι τῶν πραγμάτων μεγάλαι μεταβολαί, καὶ πότε ἤκμασεν ἕκαστος τῶν ἐνδόξων Ἀνδρῶν.¹⁷³

[...] παλαιὰν καὶ σεσαθρωμένην χάρτην τοῦ ῥήγα.¹⁷⁴ ἦν τινα εἰ μὲν ἐπιδέχεται διόρθωσιν, καλῶς, εἰδεμὴ παραδοτέα [τῷ] πυρί. ἐγὼ δὲ οὐκ ἐποίησα τοῦτο εἰδὼς ὅτι ἄφρων ἐστίν, ὅστις μὴ ἔχων λαμπρὰ ἱμάτια πρὸς καλλωπισμὸν τοῦ σώ[ματός] του ἀπορῶϊπτει τὰ παλαιὰ καὶ ῥακώδη, προκρίνων τὴν τελείαν γύμνωσιν, ἢ τὴν πενιχρὰν ἐσθῆτα. ἐπρο[σπά]-θησα πολὺ ἵνα εὗρω νὰ ἀγοράσω ὅλην τὴν χάρτην τοῦ ῥήγα, πλὴν ἐστάθη ἀδύνατον εἰς ἐμέ, ὅθεν, αἰτοῦμαι συγγνώμην.

[...] δὲ στέλλω ἓνα σταυρὸν ἀπὸ ψευδάργυρου μὲ σμάλτον κατασκευὴν ῥωσσικὴν, ἵνα τεθῇ ἐπάνω τῆς ἁγίας τραπέζης ὁρθίως καθὼς ἐστὶ συνήθεια, εἰς τὰς ἀπανταχοῦ ἐκκλησίας. ἡ τάξις γίνεται κατὰ τοῦτον τὸν τρό-

171. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 404/1806.

172. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 380/1805.

173. Γκίνης - Μέξας, ἀριθ. 381/1805.

174. Λαδᾶς - Χατζηδῆμος, Ἑλλην. Βιβλιογραφία Β', ἀριθ. 190/1797.

πον [...] κατασκευασθῇ ἐν κονβούκλιον ἢ χάλκινον μὲ μικρὰν θύραν, ἔμπροσθεν, ἢ καὶ ξύλινον, ἀπὸ τέκτα ἐπι[...] καὶ μέσα εἰς τὸ κονβούκλιον ἐν μικρὸν κιβώτιον ἀργυροῦν, εἰς σχῆμα μνήματος, καὶ μέσα εἰς αὐτὸ νὰ φυλάττηται ὁ Ἅγιος [ἄρτος] τῆς Μεγάλης πέμπτης, καὶ ἐπάνω τοῦ Κονβουκλίου νὰ τεθῇ ὁ εἰρημένος σταυρός, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἔργον τῶν Ἀγίων Ἱερέων [νὰ] τὸ φροντίσουν, διὰ τὴν προφύλαξιν τοῦ Ἀγίου ἄρτου.

[...] δὲ στέλλω ἓνα μικρὸν σταυρὸν ἐκ μονοκέρατος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἵνα κάμνουν τὸν ἁγιασμόν οἱ Ἅγιοι Ἱερεῖς [καὶ] πάλιν νὰ τὸν ἀφίγνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὥς κτῆμα τῆς Ἐκκλησίας.